De grote reis van Margje Blauw

Nanne Bosma

bron
Nanne Bosma, *De grote reis van Margje Blauw*. Met illustraties van Willy Hampel. Uitgeverij G.F. Callenbach, Nijkerk z.j. [1986]

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bosm029grot01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

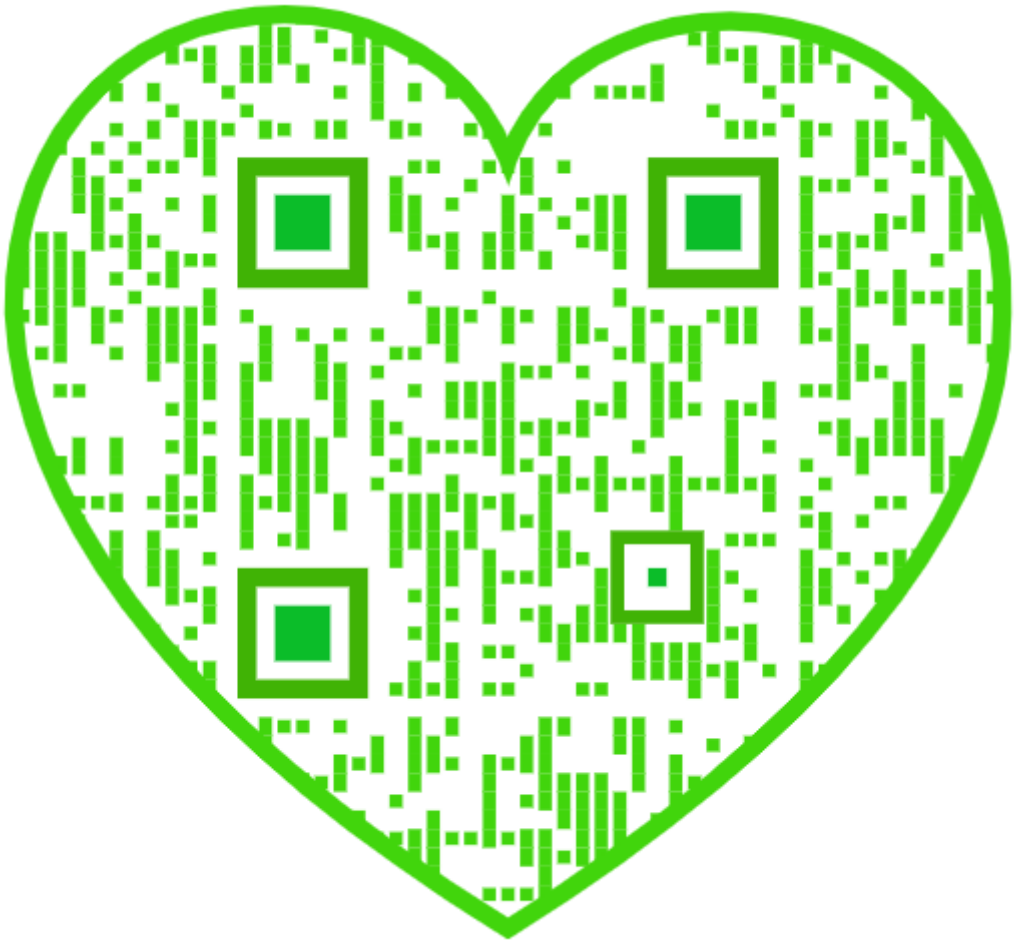

Woord vooraf

In ons land is er algemeen waardering voor het koningshuis. Een koningin of koning als onpartijdig staatshoofd vinden veel mensen prettig, politieke partijen die een republiek wensen zijn er niet veel meer.

In die situatie is het moeilijk zich voor te stellen dat er perioden geweest zijn waarin het huis van Oranje niet vanzelfsprekend als nationaal symbool geaccepteerd werd. Toch is dat voorgekomen; dit verhaal over gebeurtenissen in 1787 en later jaren gaat daarover.

Hoe kwam dat?

Wie had er gelijk? Het is altijd erg moeilijk gelijk of ongelijk in de geschiedenis aan te tonen, zeker in 1787.

De situatie was zo anders dan in onze tijd. Er was een staatsvorm, republiek, die eigenlijk niet echt duidelijk geregeld was. In de opstand tegen Spanje hadden een aantal gewesten zich verenigd en de min of meer voorlopige afspraken die toen gemaakt werden golden als staatsregeling voor de eeuwen daarna. Van nationale eenheid was nauwelijks sprake, ieder gewest, iedere stad zelfs had zo zijn eigen ideeën over staatszaken. Overleg in de Staten Generaal was bijzonder moeilijk en tijdrovend. Gaandeweg was er een situatie ontstaan waarbij een deel van de burgerij, de regenten, de macht in handen had en waarin een afstammeling van Oranje als stadhouder een niet al te nauwkeurig omschreven funktie vervulde. Was die stadhouder een bekwaam man, dan kon hij veel invloed hebben en een zekere mate van eenheid bevorderen in de republiek. Er waren ook perioden dat men het zonder stadhouder deed in enkele gewesten en veel regenten vonden dat helemaal niet vervelend.

In de achttiende eeuw gebeurde er een heleboel tegelijk. Overal in Europa ontstond bij de meer ontwikkelde burgerij het verlangen deel te hebben aan de regering. In Nederland had die burgerij al macht, maar de regenten hielden hun stand vrij gesloten, je kwam er niet zo makkelijk tussen. Er waren dus nogal wat burgers die wel de bekwaamheid hadden om mee te regeren, maar daar de kans niet voor kregen. In de ingewikkelde partijstrijd die daar uit voortkwam had een krachtige stadhouder veel goed kunnen doen. Bij het gewone volk had Oranje veel aanzien en als er toen een bepaalde vorm van kiesrecht was ingevoerd, waarbij er voor de stadhouder een funktie was bedacht als onafhankelijke scheidsrechter boven de partijen dan had

de geschiedenis wel eens heel anders kunnen verlopen. Dat is niet gebeurd, de kluwen van tegenstrijdige belangen werd steeds ingewikkelder, de tegenstellingen werden feller. Stadhouder Willem V was helaas niet opgewassen tegen de eisen van zijn tijd. Het is de vraag of het een ander wel gelukt zou zijn. Achteraf weten we altijd heel precies hoe die of die had moeten handelen, voor degeen die midden in de problemen zit is dat niet zo duidelijk.

Uit de boeken die ik over de periode 1787 gelezen heb krijg ik de indruk dat Willem V een aardige man was, misschien wel te aardig. Hij was bepaald niet dom en wilde het beste voor het land, maar in die warrige tijd kwam hij er ook niet uit.

Zijn vrouw was aanzienlijk kordater, een flinkheid waar de prins misschien wel eens wat bang van werd. Ferme oplossingen kunnen zoveel narigheid veroorzaken. Toen in 1787 de tegenstellingen tussen patriotten en prinsgezinden heel groot geworden waren zag de prinses als oplossing: naar Den Haag gaan en daar met hulp van prinsgezinden en volksmassa's de patriotten verdrijven. Door voorafgaande conflicten en plagerijen was de hele hofhouding van de prins vanuit Den Haag uitgeweken naar Nijmegen, in Holland en Utrecht hadden de patriotten het voor het zeggen. Dat mocht niet zo blijven vond prinses Wilhelmina en daarom ging ze er op af.

Haar aanhouding bij de Vlist en het feit dat ze daarna teruggestuurd werd, was natuurlijk een grote belediging voor zo'n aanzienlijke dame. Andere landen, Engeland en Pruisen bemoeiden zich met de Nederlandse zaken, de patriotten kregen steun uit Frankrijk. In die ingewikkelde situatie werd het incident bij de Vlist enorm opgeblazen, eindelijk was er een duidelijke aanleiding om in Holland eens krachtig in te grijpen. Dat gebeurde dan ook, met wapens werd de prins in Den Haag in zijn macht hersteld en veel patriotten, die eigenlijk het beste met ons land voor hadden, moesten vluchten. Hierover wordt in dit boek verteld.

Een moeilijk stukje uit onze geschiedenis, een tamelijk onbekend stukje ook. Wie er gelijk had, wie ongelijk, is niet zo gemakkelijk uit te maken. Onverdraagzaamheid bracht een heleboel ellende voor mensen die daar niet om gevraagd hadden, dat ook niet verdienden. Praten is beter dan vechten was een wijsheid die men ook in 1787 vergat.

Het herstel van de oude republiek met Oranje was maar van korte duur, al in 1795 begon voor ons de ‘franse tijd’. De stadhouder week uit naar Engeland en pas in 1814 kon zijn zoon als koning Willem I terugkomen. Toen voerde men een grondwet in waar praktisch alles

in voorkwam waar de patriotten zo voor geijverd hadden. Daar was geen strijd meer over, iedereen was het er mee eens. De tijd was rijp voor die nieuwigheden, in 1787 was het kennelijk nog te vroeg om het zonder ruzie met elkaar eens te worden.

Nanne Bosma

Deel I
Oranje boven, de Kezen in de goot!

De aanhouding

Margje Blauw werd later wakker dan ze gewend was, ze keek naar de dikke balken van het dak boven haar bed. De zolderkamer bij oom Kees en tante Jantje, heerlijk. Een veilige plaats, ver van moeder en tante Melanie. Hier op de boerderij van oom Kees was ze echt vrij. Hier mocht ze haar oom en tante helpen bij het werk in huis en in de stallen.

'Margje is het beste knechtje dat ik ooit gehad heb,' zei oom gisteren nog. Tante had gelachen. 'Laat mijn zuster in Gouda het maar niet horen. Daar moet ze een dame zijn.'

'Ik wil helemaal geen dame worden,' riep Margje toen boos. 'Ik wil op het land werken net als oom Kees.'

'Je moet doen wat je ouders het beste voor je vinden, kind,' had oom Kees gezegd. 'Je zult ze nog dankbaar zijn, je kunt beter leven als dame dan als boer. Het boerenbestaan is hard werken, de hele dag door, alle weken van het jaar en rijk word je er ook niet van.'

'Rijkdom kan me niks schelen,' mopperde Margje. 'Als je arm bent hoef je je niet twee of drie keer op een dag te verkleden voor die stomme theevisites.'

Oom en tante lachten. Hun nichtje zat zo parmantig aan de grote tafel. In haar gemakkelijke blauwe jurkje leek ze helemaal niet op het meisje dat een week geleden uit Gouda kwam in haar deftige japon vol strikken en kant. De hoed die bij haar ingewikkelde kapsel hoorde, lag nu in een kast op zolder. Margjes blonde haar viel vrij over haar schouders. De pruik die ze thuis over dat mooie haar moest doen had ze in een hoek gegooid. Hier was ze vrij, op de boerderij aan de Vlist pasten geen stadse kleren. Bij oom Kees en tante Jantje was het altijd gezellig. Het was een heerlijke avond gister.

Op deze donderdagochtend 28 juni 1787 keek Margje tevreden om zich heen, dit was al jaren haar kamertje. Elke zomer mocht ze een paar weken naar oom en tante, heerlijke weken, zonder Franse les, dansles, muziekles. Zonder al die plichten waar je in de achttiende eeuw als bijna twaalfjarige mee te maken had. Moeder en tante Jantje... wat een verschil. Toch waren het zusters al leken ze helemaal niet op elkaar. Tante die alles goed vond, zich nergens zorgen over maakte. Moeder altijd bang dat er iets niet goed zou gaan, gevangen in de plichten van een stadshuishouding, waar alles draaide om 'meedoen met mensen van je stand'. De eeuwige strijd tussen moeder en tante Melanie, vaders oudste zuster die bij hen inwoonde. Het gekib-

bel van moeder en Kee, de oude keukenmeid, die alles beter wist. En altijd de verstikkende zorg van iedereen om de gezondheid van Margje, het enige van vier kinderen dat nog in leven was. Twee broertjes gestorven kort na de geboorte en een zusje dat op haar derde jaar aan kinderpokken overleed. Margje kon wel begrijpen dat moeder bezorgd was, maar ze was niet blij met al die goede zorgen. Ze was liever bij tante Jantje, die nooit kinderen had kunnen krijgen. Dat vond ze wel jammer, maar ze zeurde er nooit over. Een paar weken per jaar was Margje haar kind, voor Margje de mooiste weken van het jaar. Geen gezeur over goed of slecht eten, over tocht, verkoudheid of kleine pijntjes. Gewoon eten wat de pot schaft en als je verkouden bent snuit je je neus maar wat vaker.

Bijna was Margje weer ingeslapen, maar daar hoorde ze oom Kees bij de stallen. Ze veerde op, liet zich van het hoge bed glijden, waste zich zo'n beetje met een bodempje water en trok snel haar kleren aan.

Ze wilde zo naar de stal rennen, maar tante Jantje hield haar tegen.

'Eerst je boterham eten. Boeren die niet eten kunnen niet werken.'

'Heb je je gewassen?' Zonder het antwoord af te wachten trok ze het meisje naar zich toe en keek haar achter de oren.

'Het zou beter kunnen. Vooruit, je brood eten en dan naar het land.'

Margje at gehoorzaam drie dikke boterhammen met kaas, ze dronk er een grote beker melk bij en daarna mocht ze weg.

Margje was nog maar net bij oom Kees toen er op de dijk een groep mannen in uniform aankwam. Voorop een officier in een mooi pak, donkerblauw met witte kraag en een witte broek. Op zijn schouders glinsterden gouden epauletten, hij had een pruik waarvan het korte staartje bij elke stap op en neer wipte. Op zijn hoed zat een gouden versiering.

Achter hem liepen zestien soldaten met geweren, ook in mooie uniformen, een tweede officier sloot de rij.

'De patriotten,' riep Margje. Ze holde naar het smalle weggetje op de dijk langs de Vlist.

De officier schreeuwde een commando en de hele troep stond stil.

'Oom Pieter,' riep Margje. Ze danste opgewonden om een van de soldaten heen.

De officier keek boos, hij ging door met commanderen. De mannen zetten hun geweren op de grond. Pas daarna zei oom Pieter iets terug. 'Dag Margje, je moet niet zo druk doen, straks krijg je nog een geweer op je tenen.'

'Jullie kunnen toch wel exerceren, daar zijn jullie toch voor.'

Oom Pieter lachte. 'We kunnen exerceren, alle goede patriotten doen

dat, maar we kunnen het niet als er kleine kinderen om ons heen springen.'

'Ik ben geen klein kind,' zei Margje beledigd. 'Wat komen jullie doen?'

'Weet ik niet,' zei haar oom, 'dat is geheim.'

'Boer, mogen we op je erf?' riep de officier naar oom Kees. 'We moeten tot de avond deze dijk bewaken.'

'Als je zo nodig de dijk moet bewaken, blijf je er maar mooi op staan,' zei oom Kees nors. 'Op mijn erf wil ik geen kezen.'

De officier haalde beledigd zijn schouders op en draaide zich om. Dat scheldwoord, daar wende hij nooit aan. Hij was patriot, hij was als vrijwilliger bij het exercitiegenootschap in Gouda gekomen om het land te verdedigen, maar veel mensen schenen dat niet te begrijpen. Die hadden helemaal niet door hoe goed het was dat zij, de patriotten, zich verzetten tegen de stadhouder die slecht regeeerde. 'Oranje boven', dat was alles wat die domme lieden konden roepen, ze begrepen er niets van. Het vaderland was in gevaar, maar de vrijwilligers die klaar stonden om het land te redden werden uitgescholden voor 'kezen'. Kapitein van Leeuwen wist wel dat de mensen zeiden 'jullie zijn helemaal geen soldaten, jullie kunnen alleen maar soldaatje spelen als het mooi weer is. Jullie zijn net keeshondjes, veel blaffen, maar bijten doe je niet'.

De kapitein liet zijn mannen in de berm naast de weg zitten. De geweren stonden schuin tegen elkaar, net korenschoven.

'Mannen,' riep de kapitein, 'we hebben vandaag een belangrijke taak te verrichten. Er zijn aanwijzingen dat een belangrijk persoon van Nijmegen naar Den Haag zal reizen. Wij moeten die persoon tegenhouden en terugsturen.'

'Wie is het,' vroeg oom Pieter.

'Dat weten we niet,' antwoordde de kapitein. 'Dat zien we wel.'

'Misschien is het de prins zelf wel,' dacht een van de patriotten hardop.

'Het is onze taak de wacht te houden. Verdere orders krijgen we uit Goejanverwellesluis of uit Woerden.'

Oom Kees had alles gehoord. Hij haalde zijn schouders op en ging aan het werk. Als die kezen hun spelletjes wilden spelen gingen ze hun gang maar, zolang ze het maar niet op zijn erf deden.

Margje aarzelde, wat zou ze doen? Hier blijven of met oom Kees mee het werk van alledag doen?

Ze bleef op de dijk bij oom Pieter, de jongste broer van haar vader. Margje was blij dat ze haar oom zag, hij was altijd veel aardiger voor haar dan vader en moeder. Van oom Pieter mocht ze alles, hij behan-

delde je ook niet altijd als een klein kind. Wat zag hij er mooi uit in zijn uniform. Hij was de enige van de familie die zich aangesloten had bij een exercitiegenootschap. Vader was ook voor de patriotten, maar met het militaire werk bemoeide hij zich niet. Margje ging bij de mannen zitten en luisterde naar hun gesprekken. Er kwamen meer kinderen aanlopen, ze draaiden nieuwsgierig om de geweren heen. De mannen stuurden de kinderen weg, alleen Margje mocht blijven.

'Het zou leuk zijn als we vandaag eens iets beleefden,' zei een van de mannen.

'Alle dagen wachtlopen verveelt me allang,' vond een ander.

'Aan de grens met Utrecht is het veel gevaarlijker,' zei een dikke man.

Margje kende hem wel, hij was slager in Gouda.

'In Utrecht daar gaat het anders toe,' riep een klein mannetje enthousiast. 'Ik was vorige maand bij Jutphaas, toen we daar het regiment van Efferen een pak slaag gegeven hebben.'

'Was jij daar bij Hendrik,' vroeg oom Pieter spottend. 'En heb je toen echt geschoten?'

'Dat zou ik denken, ik stond helemaal vooraan. Links en rechts zag ik onze mannen vallen, maar wij hielden stand, we joegen de vijand weg.'

'Hoe kwam het dat jij niet geraakt werd,' vroeg de slager uit Gouda.

'Hij is veel te klein, ze hebben hem niet gezien,' riep een van de patriotten. Held Hendrik vond het niet leuk.

De mannen praatten druk over de politiek. Margje luisterde er niet naar, ze had er thuis al veel teveel over gehoord. Haar vader kon met oom Pieter uren praten over alles wat er mis was in het land. Margje had het allemaal al zo vaak gehoord. Alle mensen behoren gelijk te zijn, iedereen moet invloed hebben op de regering, de prins mag niet met een klein groepje overal over beslissen.

'Alle mensen' die invloed moesten krijgen, waren vooral haar vader en de mensen die net zoals hij geld hadden, een eigen huis, een fabriek. Of de pijpmakers in de fabriek van haar vader ook bij 'alle mensen' hoorden wist Margje niet.

Ze stond op en liep terug naar de boerderij.

De hele ochtend gebeurde er niets. Op de dijk stonden de patriotten, aangestaard door nieuwsgierige kinderen, bespot door grote jongens.

In de boerderij was het middagmaal op de normale tijd. Over de mannen op de dijk werd niet gepraat. Vanuit de keuken, waar gegeten werd, kon Margje niet zien wat er op de dijk gebeurde.

‘Oom Pieter heeft misschien wel honger,’ zei ze voorzichtig.

Oom Kees reageerde niet.

‘Margje heeft gelijk,’ vond tante Jantje, ‘hij is familie en hij heeft nog niets gehad.’

‘Daar zorgen die kezen zelf maar voor,’ bromde oom. ‘Ik heet wel Kees, maar met die kezen heb ik niets te maken.’

‘Keeshondjes die niet te eten krijgen, gaan bijten,’ zei Margje.

‘Zo vind je dat knechtje,’ bromde oom. ‘Nou vooruit, ga dat ene keeshondje maar halen. Maar denk erom: alleen Pieter Blauw, de rest is geen familie.’

Margje was al buiten. Ze haalde haar jongste oom naar de boerderij. De anderen keken hem afgunstig na, voor hen was er slechts wat hard brood uit Goejanverwellesluis gekomen. ‘Je moet heel wat voor je vaderland overhebben,’ zei de slager uit Gouda spijtig.

Binnen werd niet over politiek gepraat. Oom Pieter at lekker en liet zijn gastheer lachen om de gekke verhalen die hij zo graag vertelde. Margje zat stil te luisteren. Toen er een verhaal uit was, zei ze: ‘Als de oranjepartij en de patriotten samen gingen eten en elkaar verhaaltjes vertelden zouden ze niet zoveel ruzie hebben.’

‘Hoor zo'n kleine wijsneus,’ riep oom Kees vrolijk. ‘Maar gelijk heb je, we hoeven niet steeds ruzie te maken, ook al zijn we het niet altijd eens. Als jullie vannacht ook nog op die dijk moeten blijven, kom je maar hier slapen Pieter.’ Oom Pieter bedankte voor het eten en ging terug naar de dijk om daar te wachten op de belangrijke onbekende.

Margje liep in de richting Schoonhoven, daar moest die geheimzinnige persoon vandaan komen. Het was bijna twee uur, het woei flink, maar koud was het niet. Af en toe kwam de zon door de wolken, dan leek het heel zomers. Ze stapte flink door. Als er iemand kwam, zou zij de patriotten waarschuwen. Misschien kwam er wel een heel leger. Dan zou ze hard terughollen om oom Pieter te waarschuwen, dan kon hij nog vluchten. Zou oom Pieter vluchten? Vast niet.

Ze was zo met haar fantasie over naderende vijanden bezig, dat ze de rijtuigen pas opmerkte toen ze al vlak bij waren. Ze reden snel, de koetsiers schreeuwden naar de paarden. Ze joegen in wilde vaart over het smalle weggetje. Margje kon nog maar net op tijd opzij springen. In de voorste koets zag ze een deftige heer, die strak voor zich uit keek. Het grootste rijtuig werd getrokken door zes paarden. In die koets zaten drie dames in reiskleding, ze hadden hoge gepoederde pruiken. In de berm holde Margje met de rijtuigen mee, ze kon niet zo snel als de paarden rennen. Als laatste haalde haar een klein koetsje in waar één persoon bij een heleboel bagage zat.

Dit moest het zijn! Hier hadden de patriotten op gewacht!

Margje holde terug, zo snel als ze kon. Ze droeg klompen zoals altijd als ze op de boerderij was. Om sneller vooruit te komen deed ze de klompen uit en holde verder op haar blote voeten. Dat deed wel pijn op de ongelijke weg met veel stenen, maar zo schoot ze tenminste op. Bij een bocht in de Vlist zag ze de rijtuigen niet meer, maar ze hoorde ze nog wel. Daar voorbij de bocht, daar stond oom Pieter! Was hij nu in gevaar?

Margje hoorde geschreeuw, het geratel van de rijtuigen verstomde.

Toen ze terug kwam bij de boerderij stonden de patriotten bij het voorste rijtuig. Officieren van de prins van Oranje schreeuwden dat ze er langs wilden. Kapitein van Leeuwen weigerde.

De deftige man uit het voorste rijtuig boog zich naar buiten.

'Ga opzij kerel,' snauwde hij.

'Ik heb orders u tegen te houden,' zei de kapitein.

'Onzin, wij geleiden prinses Wilhelmina, de echtgenote van onze stadhouder naar Den Haag. Zij brengt een privé-bezoek aan die stad, niemand heeft het recht haar tegen te houden.'

'Een privé-bezoek van een prinses is ook een zaak van de Staten. De Statenvergadering van Holland weigert haar de toegang tot dit gewest.'

'Wie is je commandant, ik wil je commandant spreken.'

'Dan moeten we naar Goejanverwellesluis, naar de heer De Lange van Wijngaarden,' zei kapitein van Leeuwen rustig. 'Volgt u ons maar.'

Daar had de man in het rijtuig geen zin in. 'De prinses eist vrije doortocht,' herhaalde hij.

Kapitein van Leeuwen haalde zijn schouders op 'U kent mijn orders.' Zijn tegenstander keek zoekend langs de rij koetsen. Hoeveel bedienden, officieren en koetsiers had hij, hoeveel patriotten waren er. Voor hij kon beslissen of vechten zin had, klonk er hoefgetrappel. Van de kant van Haastrecht naderde een groep ruiters die bij de patriotten hoorde. Met geweld doorbreken was nu onmogelijk. Met een zucht liet de man in het eerste rijtuig zich in de kussens zakken.

De officier van de ruiters hield zijn paard in bij het open raampje.

'Luitenant van Marle,' zei hij militair groetend. 'U bent de baron Bentinck?'

De man in het rijtuig knikte nors. 'Inderdaad, baron Bentinck, adjudant-generaal van de prins. U hebt nieuwe meesters gevonden zie ik. U hoorde in Den Haag toch bij de ruiters van de prins?'

'Dat klopt,' zei de jonge officier opgewekt. 'De politieke bazen veranderen, de cavalerie blijft. Zo gaat dat excellentie.'

De baron mompelde iets over huurlingen. De officier deed alsof hij dat niet hoorde.

Een kwartier lang werd er gepraat, waarbij de luitenant van Marle heen en weer reed tussen de grote koets van de prinses en de patriotten vooraan de stoet. Hij maakte prinses Wilhelmina duidelijk dat zij mee moest naar Goejanverwellesluis of ineens omkeren. Dat laatste weigerde de prinses beslist. Met driftige halen schreef ze een briefje en reikte dat uit het raam.

‘Geef dit aan uw commandant, hij moet onmiddellijk een eind maken aan deze vertoning.’ Luitenant van Marle nam met een lichte buiging het papier aan en wenkte een van zijn mannen. ‘Breng dit naar Woerden en kom zo snel mogelijk met het antwoord naar Goejanverwellesluis. Wij zijn daar.’

De prinses liet het raam van de koets sluiten, ze ging zwijgend midden op de bank zitten en wachtte met gesloten ogen af wat er verder zou gebeuren.

Margje was al die tijd vlakbij.

Ze stond naast het grote paard van de luitenant. Ze kon alles horen en als ze op haar tenen stond kon ze net in de koets kijken.

Luitenant van Marle had helemaal niet gelet op dat meisje daar beneden. Toen hij zijn paard met een ruk wendde, sprong Margje terug. Ze rolde achterover en sprong weer op vlak naast de paarden die voor de grote koets stonden. Van het middelste span schrok een van de dieren, de anderen gingen daardoor ook onverwacht opzij. De zware koets reed schuin naar voren, zakte met een voorwiel weg in de berm en dreigde om te vallen. De patriotten zagen het gebeuren, maar deden niets. Margje glipte ongezien weg. De koetsier schreeuwde. Twee paardeknechten schoten te hulp, samen slaagden zij er in de geschrokken paarden te kalmeren en het rijtuig op de smalle dijk te houden. Margje hield zich stil aan de waterkant, gelukkig lette niemand op haar.

De patriotten voor het voorste rijtuig begonnen te lopen. De hele stoet kwam langzaam in beweging, ook naast de rijtuigen marcheerden patriotten. Toen het laatste koetsje langsreed wipte Margje op de palfreniersplaats, achterop.

Er zou vast nog veel meer gebeuren die 28e juni 1787, dat wilde ze niet missen.

Laat naar bed

Langzaam schommelden de rijtuigen over het smalle weggetje langs de Vlist. Via een pad dwars door het land, kwamen ze bij de Haastrechtse dijk. Daar moesten ze rechtsaf langs de Hollandse IJssel.

De baron in het eerst rijtuig probeerde nog naar links te ontsnappen, maar ook daar stonden al patriotten klaar. Hij moest gewoon mee naar Goejanverwellesluis.

Daar aangekomen konden ze met een pont overvaren. De rijtuigen bleven op de dijk staan. Margje glipte van haar plaatsje op het achterste koetsje en liep naar de pont. Daar stonden de patriotten met getrokken sabels. Iedereen was erg zenuwachtig, niemand lette op het meisje in haar boerenkleren.

De prinses en twee dames kwamen uit de grote koets, ze stapten naar de pont toe. Baron Bentinck voegde zich met een buiging bij het gezelschap. Het was een prachtig gezicht, de deftige dames, de baron in zijn zwierige kleding, de vele kleurrijke uniformen.

Margje stond dichtbij de pont.

‘Ga opzij kind,’ snauwde een nerveuze patriot haar toe. Hij keek gespannen naar zijn officieren. Margje kon niet langs hem, terug de dijk op. Daarom stapte ze maar op de pont en ging vooraan in een hoekje zitten.

Begeleid door gewapende patriotten kwam de prinses met haar gevolg op het platte bootje.

‘Vindt u het nodig Hare Koninklijke Hoogheid op deze wijze te bewaken,’ zei baron Bentinck. Hij wees naar de sabels.

‘Orders,’ gromde de patriottenluitenant kortaf.

‘De Hollanders zijn opeens heel gevoelig geworden voor orders,’ zei de baron schamper. ‘Tot op heden had ik altijd de indruk dat dit volkje daar niet zo op gesteld was.’

De patriot reageerde niet. De overtocht over de smalle rivier duurde niet lang. Margje sprong als eerste op de wal. Ze hield de pont vast, zodat het leek alsof ze erbij hoorde.

De prinses en haar gevolg werden beleefd ontvangen door patriottenofficieren onder leiding van De Lange van Wijngaarden. Zij spraken allen Frans. Men verzocht ‘Son Altesse Royale’ enige tijd te wachten in een boerderij tegenover de pont. Boer Adriaan Leeuwenhoek had daar al een kamer klaargemaakt voor de prinses.

De patriotten hielden de wacht op de dijk, bij de sluis en rond de boerderij. Margje zag zelfs kanonnen klaar staan.

In het kleine plaatsje Goejanverwellesluis was het in jaren niet zo

druk geweest. De dorpelingen liepen tussen de patriotten en hadden overal iets van te zeggen. De patriotten stuurden de mensen terug naar hun huizen. Het hielp niet, even later was iedereen weer op straat. Toen werd er niets meer van gezegd.

Margje zwierf ook maar wat rond. Plotseling greep iemand haar bij de schouder.

'Wat doe jij hier?' zei een boze stem. Het was oom Pieter.

'Kijken,' zei Margje heel onschuldig.

'Je mag hier helemaal niet komen.' Oom Pieter was zenuwachtig.

'Hoe kom je hier?'

'Achterop het laatste rijtuig,' zei Margje. Ze lachte heel vriendelijk, maar oom Pieter lachte niet terug. Hij keek bezorgd rond. Het was zo'n drukte. Elk ogenblik kon er iets gebeuren, wat moest hij nu met dat kind hier.

'Blijf bij me en doe precies wat ik zeg,' zei hij kortaf.

'Iemand riep hem. 'Blauw, je moet naar binnen.'

Oom Pieter gaf het onhandig grote geweer aan een patriot uit Gouda.

'Pas even op mijn geweer, ik moet naar binnen.'

Met grote stappen liep hij naar de boerderij. Margje volgde hem trouw. 'Blijf bij me' had haar oom gezegd, dat deed ze.

Zo kwam ze in de kamer waar prinses Wilhelmina wachtte op het antwoord uit Woerden. Drie dames zaten rechtop op eenvoudige stoelen, patriottenofficieren probeerden vergeefs een gesprek te voeren. Ze kregen korte antwoorden en verder deden de dames of die heren in hun blauwwitte uniformen lucht waren.

'Hare Koninklijke Hoogheid wenst een verfrissing te gebruiken,' zei commandant De Lange van Wijngaarden deftig tegen oom Pieter.

'Ga naar haar koets, daar staan twee manden, breng die hier.'

Oom Pieter groette en draaide zich om. Daarbij struikelde hij bijna over zijn nichtje. Een luide vloek verstoorde de gespannen stilte. Met een rood hoofd vluchtte oom Pieter, hij sleurde Margje mee.

'Het beschavingspeil van die mensen is nog niet veel verbeterd,' zei de prinses in het Frans. Ze keek weer strak voor zich. Een nieuwe periode van geladen stilte brak aan.

Oom Pieter was nu echt boos. 'Je gaat naar de overkant en daar wacht je tot ik je kom halen.' Margje liep heel stilletjes mee. Ze kon nu maar beter niets zeggen. Straks was haar oom het wel weer vergeten.

Ze voeren over, oom Pieter pakte de manden en Margje moest bij de rijtuigen blijven. Het liep al tegen vijven. Ze scharrelde wat rond bij de paarden, waar de koetsiers zich verveelden.

Om zes uur hoorde Margje haar oom roepen. Ze wuifde naar hem. De pont voer apart voor haar. 'We gaan eten,' zei oom Pieter. Hij was nu

weer heel rustig en vriendelijk. Margje volgde hem naar een huis waar op lange tafels voor wel honderd mensen eten klaar stond. Het smaakte heerlijk, ze had trek na al die avonturen. In een hoekje van de grote kamer at ze gezellig met oom Pieter. Hij was helemaal niet boos meer, wel gespannen.

'Wat gaat er nu gebeuren,' vroeg Margje.

'Ik weet het niet,' zei haar oom. 'De prinses wil beslist doorreizen naar Den Haag, maar de Staten van Holland verbieden dat. Ons hoofdkwartier zit in Woerden, daarom moet daar het antwoord vandaan komen.'

Buiten werd geroepen: 'Er is een ruiter uit Woerden.'

'Dat zal het bericht zijn,' riep oom Pieter. Hij holde het huis uit.

Alle anderen lieten ook hun eten in de steek en gingen naar buiten. Margje snoepte eerst van de lekkerste hapjes en ging daarna pas buiten kijken.

Dit keer kreeg ze geen kans vooraan te komen. Ze zag niets en van wat ze hoorde begreep ze niet veel. De ruiter uit Woerden verdween in de boerderij. De toeschouwers vervolgden binnen hun maaltijd.

'Ze moet terug,' zei oom Pieter, toen ze weer in hun hoekje zaten. 'Dat zal nog heel wat herrie geven.' Margje knikte, al begreep ze niet wat dat voor herrie zou zijn.

Meteen na het eten moest ze weg.

Oom Pieter kon een paard lenen. Ze voeren weer de Hollandse IJssel over, daar stond het paard klaar. Oom Pieter werd in het zadel geholpen, een man tilde Margje op, hij zette haar voor oom Pieter op het hoge paard.

Zo werd Margje Blauw teruggebracht naar de boerderij bij de Vlist. Oom Pieter moest meteen terug. Hij had geen tijd om te vertellen wat er gebeurd was. Margje wel, zij vertelde oom en tante alles wat ze gezien had.

Oom Kees keek ernstig. 'Ik denk dat ze nu te ver gegaan zijn. De prinses is de zuster van de koning van Pruisen. Dat soort mensen laat zich niet beledigen door gewone burgers.'

Margje vond het prachtig dat de orangisten hun zin niet kregen en dat zei ze ook.

'Die politieke dingen zijn niet zo eenvoudig,' legde haar oom geduldig uit. 'Jij hoort thuis veel patriottenpraat en nu denk je natuurlijk dat zij overal gelijk in hebben. Je denkt dat de prins van Oranje niets goed doet. Zo simpel is dat niet. In onze hele geschiedenis hebben de Oranjes veel voor het land gedaan. Dat vergeten de mensen wel eens.'

Hij begon een lang verhaal over alle goede daden van stadhouders.

Oom Kees hield van geschiedenis, Margje niet, zij geeuwde.

‘Het kind moet naar bed,’ zei tante Jantje. ‘Morgen is er weer een dag.’

Zo lag Margje aan het eind van de 28e juni 1787 laat op bed, het was al bijna tien uur. Op de dijk hoorde ze geratel van rijtuigen. Ze sprong op en zag door het kleine zolderraampje de stoet langskomen, die eerder op de dag daar voor de deur was tegengehouden.

Prinses Wilhelmina was op weg naar huis. Ze mocht Holland niet in. Margje sliep rustig.

Ze wist nog niet dat die aanhouding van de prinses het begin was van haar eigen grote reis.

Weer thuis

Op vrijdag sliep Margje lang en op zaterdag was het al uit met de pret. In Gouda hadden vader en moeder gehoord wat er gebeurd was bij de Vlist. Ze vonden het veel te gevaarlijk voor hun dochter om daar te blijven. Vader kwam met een huurrijtuig naar de boerderij om Margje te halen. Het afscheid was een beetje triest.

Margje wilde helemaal nog niet naar huis. Oom en tante vonden het jammer dat hun nichtje niet langer kon blijven.

Met tegenzin deed Margje haar stadskleren weer aan. Drie wijduitstaande onderrokken en daaroverheen een kunstig gemaakte japon vol strikken, linten en stroken kant. Het was haar gele jurk, geel met wit, die vond ze het mooist.

Met een zucht zette Margje een pruik op haar mooie blonde haar, poederde alles en maakte haar zomerhoedje met spelden vast aan de pruik. Als een deftig dametje verliet ze de boerderij.

In het rijtuig vertelde ze vader wat ze gezien had bij de Vlist en bij Goejanverwellesluis.

‘Waarom mag de prinses niet naar Den Haag?’ vroeg ze.

‘Je weet dat de stadhouder het niet eens is met de patriotten,’ zei vader. Margje knikte.

‘Wij willen volksinvloed. Alle mensen die bewezen hebben dat ze in staat zijn voor zichzelf te zorgen, hebben er recht op mee te regeren. In Amerika is dat al zo. Na de opstand tegen Engeland zijn ze daar vrij. Alle mensen zijn gelijk en samen beslissen ze wat er moet gebeuren.’

‘Daar heeft die prinses toch niks mee te maken.’

‘Toch wel, zij is het juist die prins Willem de Vijfde tegen ons opzet.

Zij wilde naar Den Haag om een volksopstand te beginnen tegen de patriotten.'

'Heeft ze dat gezegd.'

'Nee, maar dat weet iedereen. Oranje moet het altijd van de massa hebben.'

'Wie zijn dat, de massa?'

'Het gewone volk, knechten, dienstmeiden en zo. Mensen die niet geleerd hebben zelf te denken.'

'Oom Kees zegt dat de Oranjes zoveel voor ons land gedaan hebben. Dat leert de geschiedenis, zegt hij.'

'Dat zal best,' zei vader. 'Met de geschiedenis kun je alles bewijzen. Geschiedenis is net een kast met een heleboel laatjes, iedereen kan er uit trekken wat hem het beste past. Oom Kees kiest gewoon een ander laatje dan ik, toch is het dezelfde geschiedenis.'

'Oom Kees vindt dat de prins heel veel doet voor ons land,' hield Margje vol.

'Dat moet hij maar bewijzen,' antwoordde vader. 'Ik vind dat de stadhouder heel slecht regeert. Hij is niet voor niets weggestuurd uit Den Haag. Hij woont nu in Nijmegen. Hij kan beter nog een stukje naar het oosten verhuizen, naar die zwager van hem. Wat mij betreft mag hij ook naar Engeland gaan. De Engelsen zijn z'n beste vrienden.'

'Wij zijn voor Frankrijk hè?'

'De Fransen zijn het met de patriotten eens, de Franse koning heeft ons alle steun beloofd.'

'Is oom Kees orangist?'

'Ja.'

'Ga je nu met hem vechten?'

'Natuurlijk niet, als je het niet met elkaar eens bent hoef je niet meteen te gaan vechten. Als wij de prins konden uitleggen wat wij willen zou hij het best met ons eens zijn. Het zijn al die mensen om hem heen die niet deugen.'

'Zoals de prinses.'

'Die ook.'

'Zij was heel boos toen ze niet verder mocht. Ik heb haar gezien, ze kan heel boos kijken. Toen oom Pieter bijna over mij viel en zo vloekte, keek ze heel lelijk.'

Dat moest ze uitleggen. Vader lachte toen hij het verhaal hoorde. 'Dat kun je thuis beter niet vertellen,' zei hij. 'Laat dat maar een geheimpje blijven tussen ons.'

Even later waren ze terug in Gouda. Het rijtuig stopte voor hun huis op de Lage Gouwe. Moeder stond al op de stoep, ze omhelsde Margje

alsof ze van een lange, gevaarlijke reis was teruggekomen. Door de heftige omhelzing stoof er een wolk poeder van de pruiken van moeder en dochter. Margje niesde. Meteen kwam tante Melanie naar buiten. ‘Nu is ons kindje alweer verkouden. Kom maar gauw binnen, het waait veel te hard op de gracht.’

Margje wilde zeggen dat ze helemaal niet verkouden was, ze kreeg daarbij het droge poeder ook in haar keel, ze kuchte. Dit was het bewijs en haar veroordeling voor de rest van de dag. Tante Melanie haalde haar resoluut naar binnen en zette haar in de achterkamer in een hoge stoel. Uit een kastje kwamen een fles bruinige vloeistof en een glas. Heel secuur schonk tante het glas halfvol en zette het voor Margje neer.

‘Drink dit maar eens op, dat zal je goed doen.’

Het was een lekker drankje. Tante maakte alle medicijnen zelf. Dit waren gebraden appels in brandewijn met een heleboel kandijsuiker. Margje vond het niet zo erg een beetje ‘verkouden’ te zijn.

Ze kuchte nog eens en nam een heel klein slokje. Lachend keek ze naar haar magere, oude tante. ‘Ik ben echt niet ziek hoor, het was het poeder van de pruik.’ Tante zette het flesje terug in de kast en zei precies zoals Margje verwacht had: ‘Kan wel wezen, maar het kan net zo goed het begin van een verkoudheid zijn. Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn.’ En daarna plechtig:

‘Gezondheid is de grootste schat op aarde,

Onwijs degeen die haar niet goed bewaarde.’

De oude vrouw keek of het raam wel goed dicht was. Het mocht vooral niet tochten in huis.

Vader en moeder kwamen ook in de kamer. Moeder trok aan een koord in de hoek waardoor in de keuken een bel klonk. Even later kwam het dienstmeisje naar boven.

‘Je kunt de koffie binnenbrengen Elsje,’ zei moeder. Het meisje liep terug naar de keuken onderin het huis. Daar had Kee, de oude keukenmeid, de zilveren kan en de kopjes al klaar staan.

‘Ze wil zeker koffie,’ zei ze. Het klonk niet vriendelijk. Kee was nooit vriendelijk, ze was al heel oud, bijna zestig jaar, ze was zelfs nog ouder dan tante Melanie. Kee hoorde bij het huis. Ze was als jong meisje bij de grootouders van Margje gekomen en ze was altijd dienstbode gebleven. Nu had ze door haar leeftijd en haar vele dienstjaren een heel aparte plaats. Als keukenmeid regeerde ze eigenlijk het gezin. Ze had Margjes vader als kleuter door de keuken zien stappen, ze kende de familie als geen ander. Oom Pieter was in haar ogen nog altijd een kleine jongen en over tante Melanie praatte ze zoals de grootmoeder dat deed, toen ze nog in leven was. Moeder was in haar ogen iemand

die er helemaal niet bijhoorde. Als er gebeld werd ging Kee niet naar boven, dan stuurde ze Elsje, het zeventienjarige dienstmeisje.

In de achterkamer met de mooie meubels zette Elsje het koffieservies bij moeder op de tafel. Nu was alles weer zoals het hoorde te zijn. Vader in zijn gemakkelijke huisjas aan het hoofd van de tafel, moeder deftig en volgens de laatste mode gekleed bij de koffiepot en tante Melanie in haar ouderwetse donkere jak en rok dichtbij haar medicijnkastje.

Tante wilde geen pruik dragen, ze had een ouderwets mutsje op haar grijze haren. ‘Zo droegen onze ouders en grootouders het, zo is het goed,’ zei tante Melanie altijd. Dat ze met haar kleding meer de mode volgde van haar grootmoeder dan van haar moeder vond ze geen bezwaar. Ze deed precies wat ze zelf wilde, al was het maar om toch vooral niet op moeder te lijken. ‘Die modepop’ zoals tante haar in gedachten noemde. Ze had nooit begrepen waarom haar broer met dat arme weesmeisje uit Schoonhoven getrouwd was. Hij had in hun eigen stand veel geschikter bruiden kunnen vinden.

‘Wil je koffie Melanie?’

‘Een klein kopje,’ zei Tante. ‘Teveel koffie is niet gezond.’

Als ze zo heel afgemeten iets zei vond Margje dat tante precies leek op het schilderij van grootmoeder dat achter in de kamer hing. Het was een groot portret. Grootvader en grootmoeder stonden er samen op. De schilder had in een fantasielandschap ook grootvaders pijpenfabriek afgebeeld. Het leek helemaal niet op het sombere gebouw aan de rand van de stad, maar daar ging het niet om. Op het portret was grootvader dertig jaar, hij had net zijn nieuwe fabriek geopend. De fabriek die de familie al meer dan een halve eeuw rijkdom bezorgde. De fabriek die onder leiding van Margjes vader steeds minder opleverde. Bij grootvader werkten tachtig en soms wel honderd arbeiders. Vader had er nog maar twintig en volgens moeder waren dat er twintig teveel.

Margje had haar grootvader niet gekend. Ze was nog heel klein toen hij overleed. Grootmoeder was pas vorig jaar gestorven. Margje, als enig kleinkind, was door haar flink verwend. Vooral als ze zich verzette tegen de damesopvoeding die moeder eiste, kon ze rekenen op steun van haar grootmoeder.

Zo verliep de zaterdag.

Een stille dag in het stille stadje, waar nog niemand wist wat de gevolgen zouden zijn van de aanhouding van prinses Wilhelmina. De aan-

houding waar nog wel veel over gepraat werd, op straat, in de herbergen en bij de familie Blauw. Hoewel Margje zo weinig mogelijk vertelde over haar eigen avonturen, begreep moeder toch wel dat haar dochter weer veel te vrij was gelaten. Dat logeren 's zomers moest maar eens afgelopen zijn. Haar zuster liet het kind precies doen waar ze zin in had en dat was niet goed. Moeder wist te goed wat armoede was. Opgegroeid in het weeshuis van Schoonhoven had ze de harde discipline van het huis gekend, had ze gevoeld hoe de mensen naar je kijken als je arm bent. Door haar huwelijk had ze een plaats gekregen in de deftige stand, een plaats waar ze nog dagelijks voor moest vechten. De dames bij wie ze op visite ging, tante Melanie, zelfs Kee, allemaal lieten ze haar voelen dat ze hier niet hoorde. Haar man merkte daar niets van, die merkte nooit iets. Die had het te druk met zijn toekomstfantasieën. Hij las veel boeken, maar verwaarloosde zijn fabriek. Moeder wilde dat haar enige dochter het beter zou hebben dan zij. Margje moest echt als dame haar plaats vinden, daar moest ze de juiste opvoeding voor krijgen.

Op zondag gingen ze al om half negen naar de kerk. Dat was de eerste van drie diensten die elke zondag in de grote Sint Janskerk werden gehouden, het duurde tot elf uur. De familie Blauw ging slechts één keer naar de kerk, de meeste mensen bezochten alle diensten. Van half twee tot vier en van vijf tot zeven uur waren die mensen ook in het kerkgebouw te vinden.

Margje hoestte niet meer, ze kon mee naar de kerk.

Achter vader en moeder liep ze naast tante Melanie over de Lage Gouwe. Net voor de Markt gingen ze door een smal straatje naar het grote kerkgebouw.

Daar begon de lange, saaie kerkdienst van twee- en een half uur. Langzaam galmden de psalmen door de hoge ruimte. Het was een mooie zonnige dag. Margje keek rond en genoot van de kleuren in de hoge ramen. Ze zaten altijd op dezelfde plaats en Margje kende de afbeeldingen van de gebrandschilderde ramen uit haar hoofd, toch keek ze er graag naar. Door het wisselende licht leek het telkens weer anders.

In de preek ging de dominee tekeer tegen de patriotten.

Hij sprak heel lang over de aanhouding van de prinses. Daar maakte hij zich erg boos over, maar wat hij vertelde klopte helemaal niet met wat Margje zelf gezien had.

Het verveelde haar al gauw. Ze ging de rode en de blauwe vlakjes tellen in de ramen en ze volgde een vlieg die om de hoofden van de

mensen voor haar zoemde. Op weg naar huis zei moeder tegen vader: ‘Ik begrijp niet dat je daar nog heen gaat. Je wordt er alleen maar uitgescholden. Er komen bijna geen patriotten meer in de grote kerk.’ ‘Ik kom er wel,’ zei vader rustig. ‘Deze dominee is het niet met de patriotten eens, maar daarom hoef ik nog niet weg te blijven uit de kerk waar mijn ouders kwamen.’ Tante Melanie knikte goedkeurend, maar zei niets.

‘Je hoort daar helemaal niet,’ hield moeder vol. ‘Patriotten, dat zijn de roomsen, de remonstranten en de doopsgezinden.’

‘Ik weet zelf wel waar ik bij hoor Catrien, er zijn roomsen bij de patriotten, maar ook een heleboel mensen zoals jij en ik.’

Thuis ging het gesprek bij de koffie nog een tijdje door.

Tante Melanie steunde haar broer en moeder werd steeds bozer.

Tegen twaalven kwam oom Pieter onverwacht op bezoek, de stemming veranderde meteen. ‘Ik kom een paar dagen thuis,’ zei hij. ‘Woensdag vertrekken we naar Gorkum.’

‘Moet je naar de grens,’ riep tante Melanie geschrokken. ‘Dat is toch gevaarlijk. Waarom doe je dat?’

‘Orders,’ zei oom Pieter. ‘Ik ben blij dat we op een plaats komen, waar misschien echt iets gebeurt.’

De aanhouding bij de Vlist had geen indruk op hem gemaakt.

‘Je moet gewoon niet bang zijn van die lui,’ zei hij. ‘Zo'n prinses is ook maar eens mens. Ze hebben nu zelf kunnen zien dat een volk dat zelf de wapens durft te dragen niet met zich laat sollen.’

‘Gelijk heb je,’ zei vader. ‘Zo is het in Amerika ook, iedereen heeft daar het recht en de plicht wapens te dragen, dat is veel beter dan zo'n beroepsleger van huurlingen.’

Bij het middageten kwam er goede wijn op tafel. Vader en oom Pieter gingen steeds drukker praten, de vrouwen zaten er stil bij.

‘We gaan een gouden tijd tegemoet,’ riep oom Pieter. ‘Er zijn stoommachines die dag en nacht werken. Zij maken arbeiders overbodig. Alles zal veel goedkoper worden.’

‘Heb je al gehoord van die Fransman, die met een ballon door de lucht reist,’ vroeg vader. Hij had een rood hoofd van de wijn.

Oom Pieter knikte. ‘Zulke ballonnen moesten wij hebben, als de vijand komt kun je ze vanuit de lucht bommen op hun hoofd gooien.’

‘En dan hoeft er maar één goede schutter te zijn en je hele ballon ploft naar beneden,’ zei moeder snibbig. ‘Als er wat nieuws uitgevonden wordt, moet het gelijk voor de oorlog dienen. Laten ze liever een veilige inenting tegen de pokken uitvinden.’ Ze had tranen in haar ogen. Sinds de dood van haar dochtertje, nu vier jaar geleden, liet dit haar niet meer los. Je kon kinderen wel in laten enten tegen pokken, maar

de inenting was bijna even gevaarlijk als de ziekte zelf. Daar moest eens iets tegen gedaan worden.

Door de opwinding kreeg ze hoofdpijn. Tante Melanie zag het.

'Je kunt beter gaan rusten Catrien, ik zal je groene thee brengen.'

Moeder knikte en ging weg.

Vader en oom Pieter lieten nog een fles wijn uit de keuken komen. Margje liep met Elsje mee naar beneden, tante Melanie zorgde voor moeder.

In de keuken was Kee vis aan het schoonmaken.

'Eten we nu alweer zalm,' zei Margje. 'Dat hadden we gister ook al.'

'Ja kind, zalm is goedkoop in juni, er is genoeg en de kwaliteit is prima. Goed eten hoeft niet duur te zijn.'

'Moeder lust ook geen vis.'

'Als ik het klaarmaak, eet ze het wel.'

'Ze ligt op bed, ze heeft hoofdpijn.'

Kee snoof minachtend 'Dames hebben altijd wat. Wees maar blij dat je gezond bent. Goed Hollands eten houdt je gezond. Al die Franse liflafjes waar ze tegenwoordig zo dol op zijn, daar heb je niets aan.'

Kee was zowaar in een goed humeur. Als ze kon praten over goed eten of over vroeger, dan was ze gelukkig.

Margje zat wat verveeld te spelen met haar oude pop.

'Zo, heb je Liezelotje weer eens tevoorschijn gehaald,' zei Kee.

'Ik vond haar in de kast. Ik wil die pop niet meer, daar ben ik nu te groot voor.' Margje legde de oude lappenpop op een plank bij de brede schoorsteen achter in de keuken.

'Daar kun je slapen,' zei ze en lachend legde ze een doek over haar pop heen. Kee schudde haar hoofd.

De bel klingelde. 'Ze willen zeker nog meer wijn,' zei de oude keukenmeid. 'Breng ze dit maar, daar knappen ze van op.'

Zij stuurde Elsje met een kan koffie naar boven. Proestend van het lachen kwam het meisje terug. 'Ze keken zo gek, ze wilden wijn en ze kregen koffie.'

'Ze hebben genoeg gehad,' zei Kee streng. 'Geen druppel gaat er vanmiddag nog naar boven, we maken er geen bende van.' Ze voegde er aan toe: 'Ik ken die jongens al van toen ze nog in de luiers lagen.'

Dat leek een overbodige opmerking, maar dat zei Kee altijd als ze boos was.

Margje en Elsje wisten dat. Ze wachtten af of er nog iets zou gebeuren. Het bleef stil. De twee broers wisten wie de baas was in huis.

Zittend in hun gemakkelijke stoelen deden ze een middagdutje.

Zo werd het toch nog een vredige zondagmiddag.

De lange zomer

Op woensdag vertrok oom Pieter naar Gorkum.

Tante Melanie huilde, Margje liep met haar oom mee naar de Markt. Daar stelden de patriotten zich fier op bij hun vaandel. Met een tamboer voorop marcheerden ze naar de Tiendewegspoort, joelende kinderen holden voor, achter en naast de troep. Margje bleef op de wal bij de stadspoort staan. Ze zag het rijtje soldaten over de brug gaan en daarna aan de overkant van de stadsgracht langskomen op weg naar de Haastrechtse brug. Ze wuifde naar oom Pieter en die wuifde vrolijk terug.

In huis leek het stil nu haar oom weg was. Margje moest meteen door naar muziekles. De gewone school was gesloten, maar muziekles, dansles, en maintien gingen door. Vooral aan maintien had Margje een hekel. Een Franse juffrouw leerde de dochters van rijke burgers hoe ze zich in gezelschap moesten gedragen. Parijse etiquette was het hoogste op aarde. Margje leerde met kleine pasjes lopen, ze kreeg alles te horen over tafelmanieren en over beschaafde conversatie.

Maintien was eigenlijk alles wat deftige dames onderscheidde van het gewone volk. De hele les en alles wat met maintien te maken had ging in het Frans. Mademoiselle haatte die lompe Hollandse kinderen, maar ze had het geld nodig, dus legde ze maar geduldig voor de honderdste keer uit dat een dame niet holt, niet luid praat of lacht en heel weinig eet en drinkt. Alles moest verfijnd zijn. ‘Verfijnd’ was een Nederlands woordje dat mademoiselle vaak gebruikte als de kinderen haar Frans niet begrepen. Ze zei het met gesloten ogen en een nadrukkelijk lang aangehouden ij-klank.

De muziekles en de dansles waren ook niet echt leuk. Het ging er niet om of je luitspelen of zingen leuk vond, of je van dansen hield, het ging er om dat je in gezelschap kon doen wat er van je verwacht werd. Jongedames moesten zich goed gedragen, beschaafd zijn. Ze hoefden nergens echt verstand van te hebben, zolang ze maar op het juiste moment de juiste opmerking maakten met het passende gebaar. Margje voelde zich een aap, die afgericht wordt voor een circusnummer.

Op donderdag nam moeder haar mee naar een theevisite, dat was een goede oefening voor Margje. Ze gingen te voet, want een eigen rijtuig hadden ze niet en een huurrijtuig was te duur voor zo'n klein stukje. Bij het huis aan de Oosthaven ontving de gastvrouw de dames in een prieel in de tuin achter het huis. Ze zaten zorgvuldig in de schaduw, hoewel het een heerlijke zomerdag was. Een dame mocht niet bruin

worden. Bruin werden boeren en arbeiders en vrouwen die buiten moesten werken, een dame was blank, liefst een beetje bleek zelfs.

Dat lukte maar een deel van de aanwezige dames. De meeste waren dikke, blozende vrouwen, puffend in hun te krappe japonnen, ingesnoerd in corsetten, met drie of vier lagen kleding over elkaar. Slechts twee heel jonge vrouwen waren gekleed in de zeer dunne, luchtige kleding die zo in de mode was. De andere dames keken er afkeurend naar, wat zaten die opzichtige schepsels er bloot en zedeloos bij.

Margje deed haar uiterste best om haar rol te spelen. Ze wilde dat moeder tevreden over haar zou zijn. Het kostte haar wel veel moeite. Steeds maar beleefd glimlachen, alleen praten als je iets gevraagd werd, op de meest stomme vragen een keurig, beleefd antwoord geven. Margje kon het wel, maar ze deed liever gewoon. Was ze maar op de boerderij, dat zou leuker zijn. Ze zag hoe moeilijk haar moeder het had en ze begreep niet waarom moeder steeds weer naar die vreselijke theevisites ging. Die vrouwen lieten op allerlei manieren merken dat moeder er eigenlijk niet bijhoorde, zij was niet van ‘hun stand’. Ze

mocht er zo'n beetje bijzitten, maar ze moest wel voelen dat ze niet op haar plaats was. Stel je voor, zo'n ex-weesmeisje bij de deftigsten van Gouda.

Moeder en dochter waren allebei doodmoe toen ze thuis kwamen. Zwijgend deden ze hun hinderlijke pruiken af, trokken luchtiger en gemakkelijker kleren aan. Moeder had weer zware hoofdpijn. Ze kreeg het wondermiddel groene thee en sliep een paar uur. Margje had kiespijn van alle zoetigheid. Tante Melanie gaf haar mosterdzaad in een doekje, dat moest ze in wijnazijn dopen en tegen de zere kies houden. Het hielp echt en na een uur was Margje die visite weer vergeten.

Ze vond het wel jammer dat ze niet bij oom Kees en tante Jantje kon zijn. Het was zulk mooi weer. Elke dag zon, in de stad liepen de mensen zoveel mogelijk in de schaduw. Wat zou het nu fijn zijn op de boerderij bij de Vlist. In de stad had je alleen bomen langs de gracht en wat groen in de tuinen achter de huizen.

Lange, warme middagen lag Margje die zomer lui in een stoel in hun kleine tuintje. Verveeld las ze een boek of staarde zomaar wat naar de blauwe lucht. Zo'n lange zomer, zo vervelend. Oom Pieter ver weg, in huis niemand die eens een grapje maakte, niemand was blij. Het leven ging zo stil en saai voorbij in de stad, er gebeurde niets.

Toch zat er spanning in de lucht. Er waren allerlei geruchten dat het niet goed ging met de patriotten. In Middelburg plunderden mensen de huizen van patriotten. Ze riepen daarbij: ‘Oranje boven, de kezen in de goot.’

Er werd verteld dat het drie dagen en twee nachten doorgegaan was. Er zouden negentien huizen helemaal leeggeroofd zijn. Ook in Gelderland plunderden orangisten de huizen van patriotten. Prinses Wilhelmina stuurde in die weken een officieel protest tegen haar aanhouding aan de Staten van Holland. Ze eiste nog steeds vrije doortocht naar Den Haag. De Staten van Holland vreesden dat er een orangistisch oproer in Den Haag zou uitbreken als de prinses daar kwam. Zij herhaalden hun weigering, de prinses kwam Holland niet in. De patriotten vroegen de Franse koning te bemiddelen in hun conflict met de stadhouder. Van Pruisische kant dreigde men al met geweld.

Twintigduizend Pruisische soldaten werden op 17 juli bij Wezel samengebracht. Wat ging dat leger doen? Wezel was niet ver van Nederland. De koning van Pruisen vroeg zijn zuster wat hij voor haar kon doen.

Pruisen, Engeland, Frankrijk, alle omringende landen bemoeiden zich met het conflict tussen patriotten en stadhouder.

De Engelsen hielpen de prins in het geheim, de Pruisen stonden klaar om aan te vallen. Alleen de Franse koning stond aan de kant van de patriotten. Verder hadden de patriotten hun eigen legertje, de exercitiegenootschappen. Wat zouden ze daaraan hebben? Niemand wist het.

Het stadsbestuur In Gouda vreesde ongeregeldheden. Daarom werd besloten in de zomer van 1787 de jaarlijkse kermis niet te houden. Een heel ongewone beslissing en een teken dat er iets heel ernstigs dreigde te gebeuren.

Bij Margje thuis werd over al deze dingen gepraat. Ze maakten zich zorgen over oom Pieter in Gorkum. Als er oorlog kwam, hoe zou het dan met hem gaan? Het meest werd er echter gepraat over de fabriek. Na jaren aarzelen besloot vader de pijpmakerij te verkopen. Van de laatste twintig man personeel werden er zestien ontslagen. Alleen voor zijn oudste pijpmaker, Jan Snel, en voor drie jonge knechtjes hield vader nog een werkplaats in de Keizerstraat. Het was een beslissing waar iedereen in de stad over praatte. Het ging al jaren slecht in de industrie. Goudse pijpen werden haast niet meer verkocht, er was veel werkloosheid.

Vóór 1 augustus was alles geregeld. Voor Margjes vader veranderde er niet zoveel, hij had al jaren bijna niets meer voor zijn bedrijf gedaan. Eigenlijk kreeg hij het er nu iets beter door. De opbrengst van het verkochte fabrieksgebouw was voor hem en hij hoefde niet zoveel salaris meer te betalen.

Moeder was blij dat ze nu eindelijk van die fabriek af waren. Dat er nog vier man in hun dienst bleven, vond ze eigenlijk nog teveel.

Tante Melanie treurde om het verlies van het bedrijf.

Ze keek naar het portret in de achterkamer. ‘Wat een geluk dat vader en moeder dit niet meer hoeven mee te maken,’ dacht ze.

Voor het eerst in jaren had tante Melanie haar medicijnen voor zichzelf nodig. Ze nam een kruidendrank tegen maagpijn en ze at drie dagen niet.

Margje interesseerde het allemaal niet zoveel.

Ze was bijna nooit in de fabriek geweest, waar had je zo'n fabriek voor nodig? Ze hadden toch overal genoeg van, wat moest je dan nog met een fabriek?

Reis naar de grens

Thuis werd veel over oom Pieter gepraat. Er kwam een brief van hem, maar daar stond eigenlijk niet veel in. Het scheen in Gorkum nogal rustig te zijn. Wel schreef hij: ‘We horen dat de Pruisen klaar staan om ons land aan te vallen. Of het waar is weten we niet. De Franse koning heeft een ambassadeur gestuurd om te bemiddelen, als Frankrijk ons helpt, zal Pruisen niet aanvallen. Wie zou het wagen de machtige koning van Frankrijk te beledigen! Wij zijn zelf ook goed bewapend. De Pruisen weten dat wel. Wees maar niet ongerust, over een paar maanden is alles voorbij, dan kom ik weer thuis.’

In de patriottensociëteit op de Markt hoorde Margjes vader heel andere dingen. De oranjepartij zou overal in het geheim opstanden tegen de patriotten voorbereiden. Ook in Gouda was er een vereniging van oranjegezinden: de ‘oprechte vaderlandse sociëteit’. Ze vergaderden in de stadsherberg schuin tegenover de patriotten.

‘De Pruisen rekken de onderhandelingen alleen maar omdat ze nog niet klaar zijn voor de aanval,’ zei een van de patriotten waar vader mee sprak.

‘We zullen ze goed ontvangen,’ antwoordde vader trots. ‘We hebben geweren en kanonnen, onze mannen zijn goed geoefend. Mijn eigen broer Pieter is in Gorkum, hij schrijft dat ze klaar staan om de Pruis een lesje te leren.’

‘Gorkum? Zei je Gorkum? Daar zou ik niet graag zijn. Aan de stadswallen is al jaren niets gedaan. Veertig jaar geleden ben ik er geweest, toen was het al een vervallen boel. Als je daar de vijand tegen moet houden mag je wel heel sterk zijn.’

‘Ze knappen die stadswallen wel op,’ zei vader zwakjes. ‘Er zijn mannen genoeg die voor het vaderland de handen uit de mouwen willen steken. En met onze nieuwe kanonnen kunnen we ver schieten.’

‘Misschien wel ver, maar niet raak,’ bromde de ander. ‘Nee man, als de Pruis komt zijn we verloren. Dat is het beste leger van Europa, daar kan niemand tegen op.

Somber kwam Margjes vader thuis. Zou die man gelijk hebben? Was de vesting Gorkum zo zwak? Moest hij Pieter zomaar aan zijn lot overlaten?

Opeens had hij een idee: We gaan zelf kijken.

Margje was binnenkort jarig, een reisje naar Gorkum was een mooie verrassing. Hij stelde het voor toen ze aan het middagmaal zaten.

Margje juichte, met een rijtuig naar Gorkum, naar oom Pieter!

‘Kan dat wel op één dag heen en weer,’ vroeg moeder voorzichtig.

‘Als we vroeg weggaan halen we het gemakkelijk,’ dacht vader.

Tante Melanie wilde wel warme kleren meenemen. Ze moesten over de Lek en bij de rivier had je altijd gevaarlijke, koude dampen.

Het besluit stond vast, het rijtuig werd gehuurd. Ze zouden op dinsdag 14 augustus vertrekken zodra de stadspoort open was.

Die dag was Margje heel opgewonden.

‘Kind, houd je toch rustig,’ zei moeder geërgerd.

‘Laat haar nu maar,’ zei vader. ‘Het is haar verjaardag.’

‘Ik ben twaalf, ik ben twaalf,’ zong Margje. Ze danste door de gang. Luid galmde haar stem door de marmeren hal. Ze wipte de trap op en af tot het rijtuig op de gracht klaar stond. Toen holde ze naar buiten en sprong het koetsje in.

Kee keek haar hoofdschuddend na, toch lachte ze.

‘Zo'n druktemaker,’ zei ze, ‘net haar vader toen hij zo klein was.’

Margje had haar luchtigste zomerkleren aan, want het kon een warme dag worden. Tante Melanie moest tot haar spijt alle extra kleding thuis laten. Het kleine rijtuigje was al helemaal vol met vader, moeder, tante, Margje en twee grote manden vol levensmiddelen.

Kee en tante Melanie hadden er samen voor gezorgd dat er ‘een hapje voor onderweg’ meeging.

‘Het lijkt wel of we alle soldaten van Gorkum eten gaan brengen,’ zei vader. Hij zat op het smalle bankje naast moeder. Ze zagen er prachtig uit vond Margje. Net een plaatje zo in hun zondagse kleren, de mooiste pruiken op, heel deftig.

De manden stonden op de vloer van het koetsje, waardoor ze hun voeten haast niet meer konden verzetten. Margje zat met haar tante op een hard bankje met haar rug naar de koetsier.

Het rijtuig ratelde in de stille ochtend over de brug bij de Tiendewegspoort, maakte daarna een scherpe draai naar rechts en reed over een smal weggetje naar de Haastrechtse brug. Ze reden snel. Twee paarden trokken het lichte rijtuigje. Het had al heel lang niet geregend, dus waren er geen modderplassen op de weg. Kuilen waren er wel, de reizigers werden telkens ruw heen en weer geschud.

Ze volgden de dijk langs de Hollandse IJssel en gingen in Haastrecht rechtsaf langs de Vlist. ‘Hier reden al die rijtuigen,’ riep Margje. ‘En toen gingen ze die kant op.’ Ze kwamen al spoedig bij de boerderij van oom Kees. ‘Hier viel die koets bijna om,’ zei Margje.

Ze stopten en reden langzaam het erf bij oom Kees op.

Er was niet veel tijd voor een bezoek, maar ze moesten toch wel even binnen komen. Tante Melanie haalde een pak stroopwafels uit de mand en zo zaten ze al heel vroeg aan de koffie met wafels. De koetsier kreeg buiten op het erf iets, die bleef bij zijn paarden.

Na een uur vervolgden ze hun reis. Op de grootste mand lag een ronde kaas. Cadeau van oom Kees aan de soldaat in Gorkum. 'Hij hoeft mij niet te verdedigen,' zei oom Kees, 'maar zolang hij daar is, mag hij van mij kaas op zijn brood hebben.'

Na de Vlist werd het een echte ontdekkingsreis voor Margje, zo ver was ze nog nooit van huis geweest. In Schoonhoven herkende ze nog wel veel, maar daarna begon de onbekende wereld.

De koetsier stuurde zijn paarden de schommelende, platte pont op. Margje wilde beslist buiten kijken, vader ging met haar mee.

Moeder en tante Melanie bleven in het rijtuig zitten, ze vonden het veel te griezelig zo vlak bij het water. Tante sloeg een dikke shawl om 'tegen de kwade dampen'.

Margje stond in haar wijde, dunne jurk voor op de pont.

Heel langzaam zeilden ze naar de overkant. Het was nog koud zo vroeg op de dag, maar daar trok ze zich niets van aan. Ze zag vissers op de Lek en een schip met grote, bruine zeilen dat langzaam de rivier afkwam.

Wat een mooie verjaardag.

De pont bonkte tegen de steiger en de koets kon verder rijden.

Vader en Margje stapten pas in toen het rijtuig al op de dijk stond. Snel reden ze door Nieuwpoort en zo verder over de hoge dijk naar Ameide. Aan de ene kant het lage land met huizen onderaan de dijk en aan de andere kant de uiterwaarden en de wijde rivier met zeilschepen en een lang houtvlot van dikke boomstammen. Het was een prachtige dag.

Na Ameide gingen ze rechtsaf, eerst de dijk af en daarna langs een vaart met veel molens. Margje leunde tevreden achterover, zo wilde ze wel naar het einde van de wereld reizen.

Langs de Linge bereikten ze Gorkum. Ze kwamen door de Arkelpoort binnen en hoorden dat oom Pieter bij de Waalpoort te vinden zou zijn, aan de andere kant van de stad.

Stapvoets reden ze door de smalle straatjes. Het viel vader tegen dat er zoveel patriottensoldaten op straat liepen niets te doen. Hij had verwacht dat iedereen hard aan het werk zou zijn.

Ook oom Pieter deed niet veel. Ze vonden hem in een huisje bij de Waalpoort. Hij had daar wachtdienst tot de volgende dag, maar toen hij zijn officier toeriep dat er familie op bezoek was kon hij zo weglopen.

Ook dat vond vader vreemd. ‘Kan dat zomaar Pieter?’ vroeg hij.

‘Moet je de poort niet bewaken?’

‘Er blijven er genoeg over,’ zei oom Pieter. ‘Als de Pruis komt roepen ze me wel.’

Hij liet ze de stad zien, het mooie tolhuis, het stadhuis, de kerk en de vestingwallen. Margje vond het prachtig. ‘Wat is dit oom Pieter? Wat is dat?’

Ze wilde alles weten, maar vergat de uitleg zodra ze het gehoord had. Vooral het tolhuis was prachtig, dat leek wel een kasteel.

Vanaf de stadswal zagen ze de brede rivier. Aan de overkant waren de torens van Woudrichem te zien en verder weg zagen ze Loevestein.

Vader keek naar de brede vestingwallen. Hij vond dat het er allemaal heel stevig uitzag. Brede aarden wallen met gras begroeid en daarbuiten een brede stadsgracht. Op allerlei plaatsen stonden kanonnen. Oom Pieter vertelde trots hoe ver ze ermee konden schieten. ‘Zie je die molen daar? Als het moet schieten we er zo de wieken af.’

Of de Pruisen daarvan zouden schrikken wist niemand, maar het klonk wel goed.

‘Als ze komen houden we ze hier tegen tot er versterkingen uit Frankrijk komen,’ zei oom Pieter. ‘We kunnen het heel lang uithouden, er is genoeg voedsel in de stad.’

Vader was gerustgesteld. Het land werd goed verdedigd.

Op een mooi punt, tussen twee stadspoorten legden ze een laken op het gras. Even later genoten ze van de heerlijke pasteien, gebraden kippen, gevulde broodjes en alle andere lekkernijen uit de twee manden. Er waren drie soorten wijn en ze hadden volop brood, kaas en boter.

Het was zonnig, met een frisse wind schuin over de rivier. Daar zagen ze veel vissers.

‘Die vangen zalm,’ zei oom Pieter, ‘en steur, dat zijn van die hele grote vissen.’

Margje vond de vrachtschepen prachtig, met bolle zeilen dreven ze langzaam langs. Andere schepen laveerden moeizaam tegen stroom en wind op.

Voor de stad was een zandbank met vreemde poortjes.

‘Wat is dat oom Pieter?’

‘Dat is het Gerecht, het galgenveld, daar hangen ze de boeven op.’

Margje huiverde, ‘zomaar aan een touw, tot ze dood zijn?’

‘Ja, tot ze dood zijn. Maar dat is alleen voor erge boeven hoor, moordenaars en zo.’

‘Hebt u wel eens iemand op zien hangen?’

‘Nog niet,’ lachte oom Pieter. ‘En ik wil het niet zien ook.’

‘Houd nu maar eens op,’ zei moeder, ‘zulke rare praatjes met een kind, dat komt niet te pas.’

‘Ze vraagt er toch naar,’ zei oom Pieter.

Het werd tijd om naar huis te gaan, het woei steeds harder en het werd koud zo hoog op de stadswal. Ze brachten de manden terug bij het rijtuig, liepen nog wat door de stad en begonnen laat in de middag aan de terugreis.

Een lange tocht, met evenveel kuilen in de weg en even harde bankjes, maar zonder de opwinding van de ochtend. De lucht betrok en er woei een kille wind. In het koetsje was het nu koud. Aan alle kanten woei het door kieren en gaten, de raampjes konden niet goed dicht.

Margje huiverde in haar dunne jurkje.

Toch wilde ze bij de pont over de Lek weer buiten staan. Het was al bijna donker, rillend kwam ze terug in de koets. Tante Melanie mopperde dat ze warme kleren mee had moeten nemen. Ze wikkelde Margje zo goed mogelijk in haar eigen wollen shawl en kreeg het daardoor zelf koud.

In Gouda moest de stadspoort apart voor hen geopend worden. Op de Lage Gouwe, voor hun huis, betaalde vader de koetsier. Kee en Elsje droegen de manden naar binnen. ‘Ze hebben weer niet veel voor ons over gelaten,’ mopperde Kee.

Tante Melanie bracht Margje meteen naar bed. Gewillig liet Margje zich uitkleden en warm toestoppen.

‘Ik heb buikpijn,’ klaagde ze.

‘Dat dacht ik al,’ bromde tante. ‘Je hebt veel te veel kou op het lijf gekregen. Dat zullen we eruit broeien.’

Ze liet in de keuken op een waterketel dikke wollen lappen heet maken. Die kreeg Margje op haar buik en dat maakte haar weer helemaal warm.

Zo eindigde haar twaalfde verjaardag.

Wat een reis, helemaal van Gouda naar Gorkum en op dezelfde dag nog terug. Denkend aan oom Pieter en aan alles wat ze gezien had, sliep Margje in. De buikpijn verdween door de warmte van de doeken.

De Pruisen komen

Terwijl de onderhandelingen tussen prins en patriotten verder gingen, afwisselend gehinderd en geholpen door buitenlandse diplomaten, gaf de koning van Pruisen zijn leger opdracht klaar te staan voor een inval in Holland. De belediging van zijn zuster was geen oorlog

waard, maar het kon wel heel goed dienen als aanleiding om een welvarend land binnen te vallen en te plunderen. In het geheim probeerden de diplomaten van Engeland, Frankrijk en Pruisen uit te vinden wat er zou gebeuren als een van de drie Nederland zou bezetten. Er werd in de hoofdsteden van Europa veel gepraat over Nederland, maar het conflict tussen oranjepartij en patriotten interesseerde eigenlijk niemand. Een belangrijke dienaar van stadhouder Willem V bezocht de Pruisische generaal in Wezel. Daar merkte hij dat die militair wel op de hoogte was van de ruzie waarmee het allemaal begonnen was, maar tot zijn schrik hoorde hij dat de generaal het eigenlijk eens was met de patriotten.

Hij probeerde haastig uit te leggen dat de generaal zich echt vergiste, maar de man lachte en zei: ‘Mijn mening is niet belangrijk mijnheer, ik doe wat mijn koning zegt. Als hij vindt dat ik op de patriotten moet schieten dan doe ik dat, wil hij echter zijn kogels de andere kant uitsturen, dan kan dat ook. De oorlog is mijn beroep mijnheer, niet de politiek.’

Velen wisten dat de inval in Nederland door zou gaan, weinigen wisten wanneer dat het geval zou zijn. De patriotten bleven rekenen op steun uit Frankrijk. Ze hoopten dat het gevaar nog niet zo groot was, niemand verlangt naar oorlog.

In Gouda ging het leven zijn gewone gangetje.

De grootste opschudding gaf in de laatste week van augustus een hevige vlooienplaag. Van alle kanten werden de bewoners van het huis aan de Lage Gouwe belaagd door die bloeddorstige springers.

Voor het slapengaan ving Margje er twintig of dertig en de volgende dag was ze nog aan alle kanten gebeten. Kee en tante Melanie strooiden gemalen coriander tussen de lakens, meteen na het opstaan. Dat bedwelmde de vlooien en zo vingen ze er tientallen. Toch hielp ook dat niet genoeg.

Daarom werd als uiterste maatregel het hele huis van onder tot boven schoongemaakt. Dagenlang leefden ze in de geur van zeepsop en boenwas. Het was net zo erg als de grote voorjaarsschoonmaak. Elsje zwoegde van de ochtend tot de avond. Ze sleepte met emmers water, schrobde en boende en kreeg toch nog steeds op haar kop van Kee, van tante Melanie en van moeder. Die drie vrouwen werkten wel mee, maar Elsje moest toch het meeste doen. Margje was blij dat ze weer naar school kon, dan was ze tenminste even uit huis.

Op de laatste dag van de schoonmaak holde ze op blote voeten naar de zolder, daar was de grote kist met prenten van grootmoeder openge-

maakt. Dat wilde ze zien, die kist bleef bijna het hele jaar dicht. Margje vond al die plaatjes prachtig. Kleurige platen en zwart-wit prenten, landschappen, spelende kinderen, van alles stond er op.

Op de bovenste tree stootte ze haar voet, het deed zeer, maar door de mooie platen vergat ze de pijn. Weer beneden bromde moeder op haar, ze mocht niet op blote voeten lopen. Toen moeder haar kousen en schoenen aandeed gilde Margje ineens van de pijn. Moeder keek en zag dat er een lelijke splinter in de linkervoet zat. Tante Melanie kwam erbij en zij wist precies wat er moest gebeuren. Margje kreeg een mooi plaatsje in de voorkamer, waar ze op een brede bank zat. De gewonde voet moest stil blijven liggen, tante legde hazeharen op de splinter en deed er een verband om. Zo bleef Margje twee dagen in de voorkamer op de bank, ze sliep er, ze at er en ze keek er naar buiten.

Grootmoeders kist met platen kwam naar beneden. Uren was Margje er mee bezig. Vooral prenten van steden in verre landen vond ze mooi. ‘Gezicht op Brussel’ stond bij een grote plaat waarop een stad te zien was met veel torens en paleizen. Ze vond ook een klein boekje ‘reisgids voor heel Europa’ Het stond vol tabellen, plaatsnamen en afstanden. Vooral het gedeelte ‘beschrijving van de routes naar Brussel’ vond Margje mooi. Je kon er in lezen hoe je vanaf allerlei plaatsen naar die stad kon reizen.

Er waren ook een paar landkaarten in de kist. De route Maastricht-Brussel en Brussel-Parijs kon ze op de kaart en in het boekje vinden. Ze had het gevoel dat ze al op reis was.

Na twee dagen haalde tante het verband weg en toonde triomfantelijk hoe de splinter tussen de hazeharen op de voet lag. Het leek een wonder. Tante was zelf een beetje verbaasd dat het zo goed werkte. Ze kon niet lang bij Margje blijven, want in de keuken werden vruchten ingemaakt, een belangrijk werk, daar moest tante bij zijn. In deze tijd van het jaar maakte iedereen van allerlei vruchten confituren. Tante had het dan extra druk omdat het ook de tijd was om van bloemen, planten en kruiden geneeskrachtige drankjes en zalfjes te maken.

Uit Gorkum ontvingen ze op 8 september nog een optimistische brief van oom Pieter. Hij schreef: ‘Gister hebben we een oefening gehouden met alle soldaten die hier zijn. We deden een uitval uit de stad alsof we een vijand moesten wegjagen die Gorkum omsingelde. Het ging heel goed. Eigen troepen speelden voor vijand. Ze hadden ons gezegd dat die zogenaamde vijand in een boerderij zat aan de kant van Dalem. Ik was de eerste die het erf opging, we schoten met los kruit, het ging prachtig. De vijand durfde niets terug te doen. Ik trapte een deur in en

rende naar binnen, toen zag ik pas dat we de verkeerde boerderij aanvielen. We hebben de deur weer rechtgezet en zijn terug gegaan naar Gorkum. Onze kapitein vond het geen goede oefening, maar wij hebben wel gelachen. Ze zeggen hier dat de Pruisen nu echt snel komen. Wij staan klaar, ze komen Gorkum niet voorbij.'

Een dag later werd bekend dat de koning van Pruisen aan de Staten van Holland een brief had gestuurd waar in stond: Geef mijn zuster Wilhelmina vrije doortocht naar Den Haag, biedt haar excuus aan voor de belediging van 28 juni en straf allen die haar toen verhinderden naar Den Haag te reizen. Als aan al deze eisen niet voldaan is binnen vier dagen, verklaar ik u de oorlog.

De Staten van Holland rekenden er op dat Frankrijk hen zou helpen, ze schreven de koning van Pruisen dat ze niet van plan waren de prinses naar Den Haag te laten reizen en dat ze ook de patriotten die haar tegenhielden niet wilden straffen. Excuses vonden ze niet nodig, men had de prinses beleefd verzocht naar huis te gaan, ze was door niemand beledigd.

Op 13 september, precies vier dagen na de brief van de Pruisen trok hun leger Nederland binnen.

Het ging allemaal heel snel.

Gorkum was de eerste stad die aangevallen werd. Niet via een langzame omsingeling en een langdurige belegering, maar ineens met een zware beschieting door kanonnen. Al na een paar uur besloot het stadsbestuur met de Pruisische generaal te praten over de overgave van de stad. De verwoesting was groot, er waren in korte tijd al veel doden en gewonden in Gorkum.

De Pruisen konden de stad binnenkomen.

Volgens de Nederlanders was daarbij afgesproken dat de patriotten ongehinderd mochten vertrekken en dat er niet geplunderd zou worden. De Pruisen schenen dat niet zo goed begrepen te hebben, want ze namen meteen alle patriottensoldaten gevangen, ze plunderden de huizen en beroofden de burgers.

Alleen huizen van oranjegezinden bleven gespaard.

Later was er een gerucht dat de plunderaars lijsten hadden waarop stond welke huizen wel en welke niet geplunderd konden worden.

Toen het roven en stelen te erg werd maakte de Pruisische generaal er een eind aan. Hij zei dat zijn mannen hun zelfbeheersing verloren hadden door het verzet van de patriotten. Hij zou de schuldigen straffen. Dat verhaaltje geloofde niemand. Na Gorkum werden ook andere

steden veroverd en geplunderd en telkens hadden ze hetzelfde smoesje. Dat er schuldigen gestraft werden viel ook niet op. Zowel in Gorkum als in andere steden deed de eigen bevolking flink mee met de plundering, overal roofde men huizen van patriotten leeg.

In Gouda kwamen de berichten over de Pruisische inval heel verward binnen. Het ene ogenblik hoorde men dat de patriotten gewonnen hadden, even later leek het alsof de vijand al over een uur bij Gouda zou zijn.

Bij Margje thuis was men vooral verlangend naar nieuws uit Gorkum. Brieven kwamen er niet meer. Vader sprak op de Markt twee mannen die na de beschieting uit Gorkum gevlucht waren. Zij dachten dat de patriotten vrij hadden mogen vertrekken, maar een dag later werd bekend wat er werkelijk gebeurd was.

Waar was oom Pieter?

Wat hadden de Pruisen met hem gedaan? Niemand wist het.

Op zaterdag 15 september kwamen er een paar Goudse patriotten terug. Ze waren uit Gorkum gevlucht, zonder uniform of wapens. Zij hadden gezien dat de Pruisen hun gevangenen in lange rijen naar het oosten lieten lopen. Werden ze naar Duitsland gebracht? Niemand wist het.

Men hoorde vertellen dat ook Utrecht door de Pruisen was veroverd. De vele patriotten in die stad vluchtten alle kanten uit, men betaalde heel veel geld voor rijtuigen en schepen, honderden vluchtelingen waren overal onderweg. Ook in andere plaatsen vluchtten de patriotten in paniek. Hun trotse legertje verdween meestal voor er zelfs maar een schot gelost was.

Heel veel mensen vluchtten naar Amsterdam. Men zei dat die stad verdedigd zou worden. Ze zouden de sluizen openzetten, zodat het land rond Amsterdam onder water liep, daarachter was men veilig. Veilig tot de Fransen te hulp zouden komen.

De Fransen... waar bleven de beloofde soldaten van de Franse koning?

In Utrecht had men honderdvijftig Franse kanonniers gezien, maar dat had niet veel geholpen.

Het was een week vol verwarring en spanning. In Gouda vergaderde het stadsbestuur urenlang. De spanning in de stad nam toe. Zou ook hier het volk gaan plunderen, net als in andere steden? Zouden de plunderingen beginnen voor de Pruisen kwamen? Alles was mogelijk.

Uit de provincie hoorde men dat op allerlei plaatsen vernederende plagerijen bedacht werden waar patriotten last van hadden. Men dwong ze geknield oranje suikerwater te drinken of eiste een heildronk op de gezondheid van de prins.

Op zondag 16 september had de dominee het in zijn preek steeds over dreiging, wraak en de ondergang van vijanden. Hij keek daarbij duidelijk naar de bank waar de familie Blauw zat. Het leek wel of hij wilde zeggen: 'Jullie tijd is gekomen, je hebt wel een grote mond gehad, maar nu zullen we je eens laten voelen hoe we over jullie denken.' Margje vond dat maar gek. Hadden ze iets gedaan? Waarom was de dominee zo boos? Ze vroeg ernaar op weg naar huis, maar vader en moeder wilden niet meer over de preek praten. Zwijgend liepen ze terug naar de Lage Gouwe. Langs de gracht waren op allerlei plaatsen de straatstenen weggehaald. Ze lagen opgestapeld bij de bomen.

'Waar is dat voor?' vroeg Margje. 'Moeten ze de straat ophogen?'

'Ik weet het niet,' zei vader. 'Ik heb er op het stadhuis naar gevraagd. Ze zouden ze weer recht leggen, zeiden ze.'

'Het is nu al twee weken,' zei Margje, 'en alleen voor de huizen van patriotten.'

'Misschien maken ze het morgen wel in orde,' zei moeder.

Het was een saaie zondag.

Margje zat zich te vervelen bij het raam in de voorkamer. Ze haalde haar pop Liezelot uit de keuken. Daar was het heel stil. Kee deed een middagdutje en Elsje had een vrije middag.

Met de pop zat Margje weer bij het raam. Ze hield Liezelot omhoog om haar naar buiten te laten kijken. Dat oude spelletje was nu niet leuk meer, ze legde de pop in de hoek van de vensterbank.

Daar liep Elsje. Ze was met een jongen. Ze wezen naar het huis, de jongen schudde dreigend zijn vuist. Hij wees naar de losse stenen bij de boom, Elsje lachte, ze liepen snel door. Margje snapte er niets van, maakten ze een grapje of was iedereen echt boos op hen?

En zo werd het maandag 17 september, een dag die Gouda niet gauw zou vergeten. De Pruisen waren al dichtbij, iedereen voelde dat er oproer in de lucht zat. De stad was als een vat buskruit. Eén vonk en de boel kon ontploffen.

Wat zou die vonk zijn?

Oranje boven, de Kezen in de goot

Maandag 17 september 1787 begon heel vredig.

Tante Melanie nam Margje mee naar hun tuin buiten de stad, waar kruiden en planten groeiden voor de huisapotheek. In keurig bijgehouden rijtjes groeide daar van alles. Margje kon al die plantjes niet uit elkaar houden, maar tante Melanie wist precies waar alles voor diende. De blaadjes, de zaadjes of de bloemetjes gingen in witte linnen zakjes waar de naam van het plantje op geborduurd was.

Tante vond dit de mooiste tijd van het jaar. Ze wilde Margje alles leren wat zij wist, maar helaas was haar nichtje een slechte leerling als het om plantennamen ging. Andere dingen kon ze wel goed onthouden.

'Noem me de tien punten voor gezond leven nog eens op Margje.'

'Eh, je moet goed bewegen, niet boos worden, je moet je geen zorgen maken, je moet niet teveel eten en drinken en het eten mag niet te heet of te koud zijn, je moet genoeg slapen... Oh ja, je mag je speeksel niet inslikken. Dat vind ik toch zo gek tante. Wat is er nou voor ergs aan om in te slikken wat in je eigen mond ontstaat.'

'Het is slecht voor de maag kind. Vooral bij mistig weer of bij besmettelijke ziekte gaat de ziekte zo van de ene mens op de ander.'

'Ik vind dat spugen veel viezer. Overal moeten potten in huis staan. Vooral mannen die roken spugen zo vies. Gelukkig dat vader niet rookt.'

'Roken is inderdaad heel ongezond kind. Je hebt de hoofdpunten voor de gezondheid goed opgenoemd, maar denk eraan...' Daarna volgde een lange les over de fijnere uitwerking van de tien punten. Er was er een bij die Margje elke keer weer vergat: je mocht niet te vrolijk of te bedroefd zijn.

Gezellig pratend kwamen ze de stadspoort door. Ze liepen achter een groepje patriotse soldaten, die hun post bij Goejanverwellesluis verlaten hadden.

Tante kende een van de mannen.

'Zo vlug weer terug Bik,' zei ze.

'We zijn naar de stad gestuurd mevrouw,' zei de man. 'Ik weet niet hoe dit af moet lopen, het is een rare tijd.'

Een groepje grote jongens zag de patriotten op de Lange Tiendeweg.

'Kees, kees, wil je niet blaffen,' riepen ze.

Bik en de andere mannen liepen snel door.

'Ik neem de kortste weg naar huis, mevrouw, dat is het veiligste.'

Ze verdwenen in het straatje achter de kerk.

De schreeuwende jongens bleven hen volgen. Er kwamen ook vrouwen bij, het werd een hele oploop. Margje en haar tante konden de patriotten haast niet meer zien. Bij de Koster Gijzensteeg bleef Bik staan, hij draaide zich om en hield zijn geweer met de bajonet er op dreigend op de jongens gericht. Een man stapte naar voren, hij zei iets tegen Bik en probeerde de bajonet van het geweer te halen. Een van de patriotten schreeuwde: 'Schiet hem dood!' Gelijk klonk het schot. De man die de bajonet beet had viel achterover, krabbelde zo'n beetje overeind en viel weer. Omstanders hielpen hem. Hij ging op de stoep zitten van een huisje dat tegen de kerk aangebouwd was. Tante Melanie drong door de menigte naar voren en wilde de gewonde helpen. De mensen stompten haar en duwden haar weg.

'Ga naar je soort kezenwijf, bemoei je er niet mee,' schreeuwden ze. Margje trok haar oude tante mee naar de Kerksteeg. daar zagen ze Bik de achterdeur van de patriottensociëteit ingaan. Daar was hij voorlopig veilig. Er werd een chirurgijn bij de gewonde geroepen, maar voor die iets had kunnen doen was de gewonde man al gestorven.

Dat was de vonk in het kruitvat.

De woedende menigte drong door de Kerksteeg naar de Markt.

Bik werd door de baljuw uit de patriottensociëteit gehaald en in het stadhuis opgesloten.

Voor het stadhuis stonden boze vrouwen en meisjes, jongens, mannen en veel kleine kinderen. 'Bik moet hangen,' schreeuwden ze. 'Oranje boven, de Kezen in de goot.'

Vanaf de stadhuistrap werd door de baljuw bekend gemaakt dat Bik op normale wijze berecht zou worden. 'We zoeken de zaak uit en we zorgen dat hij zijn gerechte straf krijgt,' riep hij luid.

De baljuw moest in de stad voor rust en orde zorgen. Dat was meestal niet zo moeilijk, maar op deze maandag was het volkomen onmogelijk de mensen te bedaren. Hij had slechts vier helpers beschikbaar en daarvan was er die dag nog één ziek ook. Verder kon de baljuw in tijden van nood de schutterij te hulp roepen. Dat waren burgers die wapens hadden en het stadsbestuur moesten helpen. De meeste schutters waren echter oranjegezind en de baljuw wist niet of hij die dag wel op de burgerwacht kon rekenen.

Meteen nadat hij had omgeroepen dat Bik een eerlijk proces zou krijgen, begon de menigte luid te joelen. Een bende mannen, vrouwen en kinderen trok naar de Lange Tiendeweg waar ze het huis van een

tabakshandelaar plunderden. De baljuw ging er snel heen. Hij zag kans, helemaal alleen, de menigte weg te sturen. Nog voor hij terug was op het stadhuis hoorde hij dat men bij de kerk achter de patriottensociëteit brand stichtte.

Met moeite wist hij ook dat gevaar te bezweren.

Intussen waren er al meer huizen geplunderd en als het even rustig leek te worden waren er mensen die de menigte weer tot nieuw geweld aanzetten. Vooral een bakker van de Westhaven maakte zich die dag berucht. Ook was er een schippersknecht die eerder dat jaar in Middelburg meegeplunderd had. Hij had daar zelfs een medaille voor gekregen en daarmee pronkte hij vooraan in de menigte.

's Middags was er weer een massa volk op de Markt. Ze eisten de vrijlating van Wouter Mosterd een oranjeman die eerder dat jaar door het stadsbestuur was opgesloten. Ze wilden dat de oranjevlag op de toren zou komen en ze schreeuwden dat Bik aan de galg moest.

Het stadsbestuur bleef de gevangen patriot in het stadhuis beschermen, maar gaf verder de menigte haar zin.

Men liet de oranjegezinde Wouter Mosterd vrij en de oranjevlag kwam op de toren van de Sint Janskerk.

Dat had grote gevolgen.

Een joelende menigte trok met de vrijgelaten man door de stad en nu werd er op allerlei plaatsen geplunderd. Leiders van de volksmassa zeiden tegen het stadsbestuur dat ze daarmee door zouden gaan tot Bik werd opgehangen.

Door de vlag op de toren merkten de mensen buiten Gouda dat er iets bijzonders aan de hand was. Zo kwam het dat de groep plunderaars tegen de avond versterking kreeg uit Moordrecht, Haastrecht, Reeuwijk en al het land rond Gouda.

Op de Lage Gouwe wisten ze niet precies wat er in de stad gebeurde. Tante Melanie en Margje waren na het schot achter de kerk meteen naar huis gegaan. Elsje was nog in de stad geweest. Van haar hoorden ze later wel iets meer, maar het bleef toch onduidelijk. Wel hoorden ze de joelende menigte op de Turfmarkt, er klonk gerinkel van ingeslagen ruiten. Op de Gouwe bleef het nog vrij rustig. Of dat zo zou blijven?

De baljuw voorzag een onrustige nacht.

Hij riep de schutters op. De meesten kwamen niet en het kleine groepje dat wel verscheen verklaarde dat ze geen zin hadden iets tegen het plunderen te doen.

De nacht van de Goudse glazen

Tegen de avond glipte Elsje de deur uit. Op de Markt sloot ze zich aan bij een groep van een paar honderd mensen. Het waren meest mannen en vrouwen van buiten de stad, ook schippersknechts die toevallig in Gouda waren sloten zich aan bij de groep.

Elsje had 's middags al met haar vriend Hein afgesproken dat ze 's avonds mee zou doen. Eerst wilde ze niet. ‘Als ze merken dat ik weg ben...’ zei ze angstig.

‘Wat geeft dat nou,’ had Hein gezegd. ‘Misschien ontslaan ze je, net zoals ze mij ontslagen hebben, wat geeft dat. Als we vannacht goed opletten kunnen we meer binnenhalen dan we met een jaar werken zouden verdienen. Ze gaan bij alle patriotten in Gouda de glazen ingooien.’

Hein was een van de knechts die door Margjes vader ontslagen waren. Hij had geen werk meer kunnen vinden. De meeste mensen die Elsje 's avonds op de Markt zag waren arm. Ze zag echter ook enkele goed geklede mannen. Eén gaf hun groep een teken, dat ze met hem mee moesten komen. Elsje kende hem wel, het was de zoon van burgemeester van der Hoeven, een oranjeman. Hij had een flambouw in zijn hand, hij leidde hen de hele stad door.

Overal waar de stenen opgestapeld lagen bij de bomen aan de waterkant hield hij stil. Als hij zijn toorts een paar maal op en neer bewoog pakten de mensen stenen en smeten de ruiten in. Draaide hij met zijn vlam in de hand een paar maal rond, dan werd de deur ingetrapt en plunderden ze het huis.

Het was een gekke nacht.

Elsje vond het eerst griezelig, maar dat duurde niet lang. Ze voelde zich opgenomen in de schreeuwende, zingende, wilde massa. Veel mannen en vrouwen waren dronken. Stenen gooien naar de huizen van de kezen was best leuk. Plunderen was nog leuker. Bij het eerste huis dat aangevallen werd, duwde Hein haar een zak in de handen en schreeuwde: ‘Alleen goud en zilver, dingen die niet breken.’

In het gedrang raakte zij hem kwijt.

De deur was door schippersknechts ingetrapt en door de kapotte ramen werden meubels en schilderijen naar buiten gesmeten. Uit de kelder klonk luid gejoel, een groepje had de wijnvoorraad ontdekt. Steeds meer mensen stroomden het huis in. De bewoners vluchtten via een achterpoortje in hun tuin.

Ineens stond Hein weer naast Elsje. ‘Vooruit, aan het werk,’ snauwde hij haar toe. ‘Jij weet waar ze in zo'n huis de dure spullen verstoppen.’

Met een kaars in de hand gingen ze op zoek.

Elsje opende een kamer waar nog niemand geweest was. Het leek er vreemd stil. Ze aarzelde, Hein duwde haar naar binnen en sloot de deur.

'Schiet op, waar zit het zilver en het goud.'

Op goed geluk opende Elsje een kast. Het was ineens raak. Een compleet koffieservies in zwaar zilver, verder bekers, lepels, vorken, messen en een grote schaal. Hein graaide alles bij elkaar en smeet het in de zak. Iemand opende de deur, ineens was de kamer vol.

De ramen aan de tuinkant werden ingeslagen en een zware tafel ging de tuin in. De rest van de meubels volgde, een schilderij werd aan repen gesneden. Hein en Elsje glipten naar buiten.

Op de donkere gracht sloten ze zich aan bij een ander groepje en zo sjouwden ze de hele nacht door van huis naar huis.

Tegen de ochtend waren bij een paar honderd huizen de ruiten ingesmeten, ruim dertig keer was al het meubilair naar buiten gegooid.

Hein zorgde ervoor dat de buit veilig weggeborgen werd en Elsje probeerde op de Lage Gouwe binnen te komen.

Ze vond de hele familie angstig bij elkaar in de achterkamer. Aan de voorkant was geen ruit meer heel.

Kee wachtte haar op. 'Waar heb jij gezeten?'

'Bij mijn moeder,' zei Elsje zo onschuldig mogelijk.

'Je hoort hier te zijn, je mocht helemaal niet meer naar buiten.'

'Ik was zo bang, ik wilde naar mijn moeder.'

'Naar je vrijer zul je bedoelen. Maak dat je wegkomt, je hebt hier niets meer te zoeken.'

'En mijn loon dan,' zei het meisje brutaal.

'Dat zul je wel ergens anders gehaald hebben,' snauwde Kee. 'Vooruit, verdwijn! Je komt er hier niet meer in.'

Elsje verdween en Kee deelde vader en moeder mee dat het meisje ontslagen was.

De oude keukenmeid zag er moe uit.

Het werd stil in de stad. Bij het eerste daglicht floten vogels in de tuin.

'Ik ga Jan Snel halen,' zei Kee.

Iedereen vond het heel gewoon dat zij alles regelde zonder iemand iets te vragen.

'Mag ik mee,' vroeg Margje.

Ze was de hele nacht opgeweest, ze was heel bleek. Ze wilde graag met Kee mee het huis uit. Ze hadden steeds in de achterkamer gezeten, ook toen de stenen aan de straatkant door de ruiten vlogen. Haar vader had niets gedaan, moeder en tante Melanie zaten angstig in een

hoekje. Kee had de aanvallers nog wel met een stok gedreigd, maar daar lachten ze om.

'Mag ik mee,' herhaalde Margje.

Kee gromde iets onverstaanbaars. Margje deed snel haar jas aan. Ze glipte nog even de voorkamer in: wat een rommel was het daar! Er lagen overal stenen, glas bedekte de vloer en de meubels. Voorzichtig raapte Margje haar pop Liezelot uit de vensterbank.

Terwijl ze met Kee in de ochtendschemering door de stad liep haalde ze glassplinters uit de oude lappenpop.

Er waggelden nog een paar dronken mannen en vrouwen over de brug. Ze zongen een lied met lange, droevige uithalen. Eén viel voorover en bleef zo liggen.

Kee trok Margje mee. 'Je had beter thuis kunnen blijven,' bromde ze. Ze zagen gebroken tafels, stoelen, spiegels en bedden in de gracht drijven.

Overal lag glas. Bij sommige huizen was men al bezig de ramen dicht te timmeren.

Er kwam een groepje jongens aan. 'De kezen hebben nieuwe gordijnen,' joelden ze. Vanaf dat moment heetten planken voor kapotte ramen 'kezengordijnen'.

Kee trok Margje een zijstraatje in om het groepje niet tegen te komen. Via een omweg kwamen ze in de Keizerstraat, waar Kee de pijpmaker Jan Snel bevel gaf naar de Gouwe te komen. 'De ramen moeten dicht,' zei ze kortaf.

De man had niet veel zin, maar Kee liet niet met zich spotten.

'Over een half uur moet je er zijn en neem je knechtjes mee.'

Snel bromde dat hij die dan eerst moest zoeken, maar hij deed toch wat hem gezegd werd.

Op de weg terug naar huis zagen ze niemand meer.

De stad leek uitgestorven. Zacht jankend liep een hond bij de resten van meubels voor het huis waar hij hoorde. In de gracht dobberden twee eenden rustig voorbij op de rand van een bed.

Margje huiverde, ze drukte Liezelot tegen zich aan.

Thuis zette Kee eerst een stevig ontbijt klaar en stuurde na het eten iedereen naar bed. Zelf hield zij toezicht bij het werk van Jan Snel en zijn knechtjes. Voor ze insliep hoorde Margje het getimmer beneden in het huis. In een tuin ver weg kraaide een haan. Liezelot lag weer naast Margje net als vroeger.

Vlucht in de nacht

Margjes vader kon niet slapen. Hij liep naar buiten en keek hoe Jan Snel en twee jongens de boel dichtspijkerden. De mannen hadden haast, als er mensen voorbij kwamen keken ze angstig om.

'Ze gooien niet meer met stenen Jan,' zei vader.

'Nee, mijnheer, maar toch word ik hier liever niet gezien, daar krijg ik last mee.'

'Je mag toch wel voor je baas werken,' zei vader.

'Ja, in de pijpmakerij, maar dit hier, daar heb ik liever niets mee te maken.'

De jongens dachten er net zo over. Toen de ramen bijna dichtgespijkerd waren, zagen ze een stuk of vijf leeftijdgenoten de gracht opkomen. Ze lieten meteen hun hamer vallen en gingen er vandoor. Jan Snel timmerde de laatste planken vast en volgde vader het huis in.

De jongens joelden 'kezengordijnen' en smeten stenen tegen het hout, daarna liepen ze door. Kee en Jan Snel ruimden de voorkamer op, er kwamen zes emmers vol glas uit. Veel meubels waren beschadigd.

Vier emmers stenen raapten ze vol, dat ging allemaal op een hoop in de tuin.

Toen alles klaar was zat vader bij Kee en Jan Snel in de keuken.

Met een pot koffie erbij was het haast gezellig. Kee geeuwde.

'Je moet maar gaan slapen,' zei vader.

De oude keukenmeid schudde haar hoofd. 'Kan niet, het is een grote bende in huis en ik sta overal alleen voor.'

Vader herinnerde zich dat Elsje ontslagen was.

'Waarom moest ze weg, wat heeft ze gedaan?' vroeg hij.

'Die is de hele nacht de stad in geweest met die jongen van haar. Nou, dan weet je wel wat ze gedaan heeft. Ze zei dat ze bij haar moeder geweest was. Daar klopt natuurlijk niets van. Ze zat onder het vuil, haar kleren waren in de war, ze had zelfs geen muts meer op. Het komt allemaal door die jongen, dat is er eentje van Hendrik Lam uit de Lemdulsteeg, nou dan weet je het wel. Dat volk heeft nog nooit gedeugd. Reken maar dat die vannacht tekeer gegaan zijn.'

Jan Snel knikte. 'Het is een deugniet, het is maar goed dat u hem al ontslagen had.'

Vader knikte, al had hij geen idee over welke jongen zij het hadden. Ze spraken over de toestand.

'Het zat in de lucht,' zei Snel. 'Er werd al weken over gepraat, er zou iets gebeuren, maar we wisten niet wat. Door dat geval met Huibert

Bik is het allemaal losgekomen. Mijnheer kan beter een paar dagen de stad uitgaan, het is hier niet veilig meer.'

'Ik ga niet weg,' zei Kee strijdbaar. 'Ik heb veertig jaar in dit huis gewerkt, ik blijf hier.'

'We moeten er maar eens over denken,' zei vader. Hij bedankte Snel en zei in de gang bij de voordeur nog eens dat hij erover zou nadenken. Jan Snel gluurde eerst uit de voordeur, er was niemand in de buurt. Hij stapte de gracht op en haastte zich naar huis. Vader sloot de deur. In de achterkamer probeerde hij na te denken. Weggaan, waarheen? Tante Melanie kwam naar beneden, zij kon ook niet slapen.

Wat moesten ze doen?

Terwijl Kee in de voorkamer bezig was overlegden broer en zus in de achterkamer.

'Er zijn er veel die naar Amsterdam vluchten,' zei vader aarzelend.

'Ken je daar iemand,' vroeg tante.

'Nee, we zullen in een logement of herberg moeten slapen.'

Tante vond dat niet leuk.

'Het zal niet lang duren,' zei vader. Over een week of twee kunnen we weer terugkomen, dan is alles weer rustig. Jan Snel zegt dat we beter even weg kunnen gaan. Ik denk dat hij gelijk heeft.'

Moeder kwam erbij. Na veel heen en weer praten waren ze het eens. Ze zouden die avond met de trekschuit naar Amsterdam gaan. Vader liep naar de Potterspoort en besprak vier plaatsen in de nachtschuit. Tante Melanie pakte haar drankjes en zalfjes in een rieten mand.

Kee kreeg opdracht de bagage van het gezin in koffers en dozen te doen.

Toen Margje om twaalf uur naar beneden kwam, stond de gang al vol. De hele middag waren ze zenuwachtig bezig dingen in- en uit te pakken.

Ze hadden veel te veel bagage. Laat in de middag hakte vader de knoop door: de helft kon mee, de rest moest in het huis blijven.

Tot een half uur voor de trekschuit zou afvaren waren de vrouwen aan het overleggen wat er wel en niet mee moest.

Margje legde haar lappenpop terug in de keuken, die hoefde niet mee. Als bagage had ze een keurig rieten mandje met kleren. Moeder had niet gezien dat Margje geen enkele pruik of nette jurk had ingepakt.

Het was al schemerig toen ze door de Potterspoort de stad verlieten. Kee bracht ze weg. Ze wilde beslist niet mee naar Amsterdam, zij bleef bij het huis.

De trekschuit was een lang, plat vaartuig met voorop een korte mast waar een lange lijn aan vastzat. Een paard op de wal stond al klaar om

het scheepje naar Amsterdam te trekken. De schipper werd ongeduldig. Het was heel druk. Van alle kanten kwamen gezinnen met grote hoeveelheden bagage. Alleen wie plaats had besproken kon mee. Ze hoorden namen van families die al weg waren met een eigen rijtuig of met een huurkoets.

Het was stil, ondanks de drukte, niemand schreeuwde of praatte luid, een paar vrouwen huilden. De vluchtelingen vertelden elkaar wat er in hun straat of op hun gracht gebeurd was, steeds dezelfde verhalen van plundering en verwoesting. In de roef, het overdekte deel van de trekschuit, zaten ze dicht op elkaar gepakt. Manden en koffers stonden voor op het schip.

Sommige mannen rookten, het was heel benauwd.

Margje vluchtte de roef uit.

Op het achterplechtje bij de schipper was het wel koud, maar daar kreeg je tenminste frisse lucht. Vader kwam ook naar buiten. De schipper bromde dat het te vol werd.

Vader en dochter gingen langs de kant zitten in de luwte van het roefje, zo had de schippper geen last van ze.

Het was al helemaal donker. Ze passeerden Waddinxveen, het werd nu toch wel erg koud buiten.

'We moeten maar weer naar binnen,' zei vader.

Ze stapten over de benen van slapende mensen naar hun plaats.

Er werd gelukkig niet meer gerookt, maar het stonk nog wel daarbinnen.

Leunend tegen haar vader sliep Margje, terwijl het bootje voortgleed naar Amsterdam.

In Amsterdam

Woensdagochtend 19 september stonden de Goudse vluchtelingen moe en bleek met al hun bagage in de regen in Amsterdam. Het was een brede kade bij de Amstel, waar veel trekschuiten aankwamen.

De reizigers konden hun bagage laten dragen door jongens, maar ze aarzelden. Konden ze die jongens wel vertrouwen? Zouden ze er niet met hun spulletjes vandoor gaan?

Sommige Gouwenaars hadden familie in Amsterdam, zij vroegen de schipper de weg en liepen de stad in.

Vader keek zoekend rond, moeder zat uitgeput op een grote koffer onder een afdakje. Margje bleef bij tante Melanie, die heel moe was. Tante zat op een van de manden, ze hoestte veel.

Er kwam een oudere man naar vader met een kruiwagen.

‘Vrachie meneer? Zoek je een logement?’

‘Ja...’ zei vader aarzelend. ‘We moeten wel ergens onderdak vinden.’ ‘Kom dan maar mee, ik weet precies wat je nodig hebt meneer. De stad is al vol vluchtelingen, maar ik weet een prima logement waar je met je hele familie terecht kan. Moet dat allemaal mee?’

Hij wees op de koffer en de manden. Vader knikte. De man stapelde het hele vrachtje netjes op zijn kruiwagen en leidde de Goudse vluchtelingen naar hun nieuwe adres. Het was een hele wandeling. Wat een grote stad, er kwam geen eind aan. Margje wist niet hoe ze hier ooit de weg moest vinden.

Rustig stapte hun gids voor hen uit. Ze gingen door brede en smalle straten, over een groot plein en langs een brede gracht met bomen. Wat waren de huizen hier groot, alles was groter dan in Gouda. En dan die drukte! Ze moesten oppassen hun gids niet kwijt te raken. Er waren steeds mensen die voor of achter je langs wilden, er waren heel veel rijtuigen en er was overal veel lawaai van karren, paarden en mensen. Zelfs in de grachten was het druk, schippers boomden lange schuiten door het water en kleine roeibootjes schoten daar kris-kras doorheen. Zo druk was het in Gouda zelfs niet op marktdagen.

Tante Melanie kon het tempo slecht bijhouden, ze hoestte telkens en ze was zo moe. Moeder liep maar door, ze was suf van moeheid. Haar kleren zaten na de nacht in de trekschuit rommelig, alles was gekreukt, haar pruik zat niet goed meer. Vader liep zwijgend naast de man met de kruiwagen.

Zo kwamen ze op de Brouwersgracht. Daar stopten ze voor logement ‘het Zwijnshoofd’, een smal, hoog huis dicht bij de Keizersgracht. De waard wilde hen wel twee kamers verhuren. Hij was een dikke, bazige man met kleine felle oogjes, dicht bij elkaar. Hij leek zelf net een varken. ‘Het huis is zeker naar hem genoemd,’ dacht Margje.

De kamers waren achter in het huis, ze moesten drie smalle, hoge trappen op. Gelukkig droeg de man van de kruiwagen al hun bagage naar boven. Vader betaalde hem. Hij liep daarna meteen naar beneden om met de waard te overleggen. ‘We moeten eerst wat eten,’ zei hij. ‘Daarna kunnen we wel slapen.’

Margje en tante Melanie hadden samen een kamer met een groot bed, vader en moeder sliepen aan de andere kant van het smalle gangetje. Er was een raam en ver in de diepte zag Margje een klein tuintje. Achter logement ‘het Zwijnshoofd’ stonden weer andere huizen, daarachter waren scheepsmasten te zien.

Tante Melanie bekeek de lakens kritisch. ‘Het is wel schoon,’ zei ze. Ze moest weer hoesten. Ze pakte haar reisapotheek en zocht een

hoestdrank. Op een tafeltje stonden een kan water, een lage bak en twee glazen.

Tante nam haar drankje in en zei zo opgewekt mogelijk: ‘Zo daar zitten we dan kind en nu maar wachten wanneer we weer terug kunnen.’

Ze deed haar muts af en kamde haar grijze haar.

Vader kwam naar boven om te zeggen dat ze konden eten. Tante wilde niet mee. ‘Ik ga slapen,’ zei ze, ‘eten komt later wel weer.’

Moeder wilde ook niets hebben. Ze zat te huilen op de rand van haar bed.

‘Al mijn kleren zijn in de war,’ zei ze. ‘Dit komt nooit meer goed. Zo kan ik me nergens vertonen.’ Vader troostte haar en liet haar slapen, dat leek het beste. Met zijn flinke dochter liep hij naar beneden en vond daar het ontbijt op een tafeltje bij het raam aan de grachtkant. Margje had trek, ze schrokte drie dikke stukken brood naar binnen, at veel kaas en dronk twee bekers melk. Niemand lette er op of ze wel netjes at, dus at ze lekker. Ze keek ondertussen rond in haar nieuwe omgeving. De waard van ‘het Zwijnshoofd’ had het voorhuis ingericht als eetzaal. Er stonden een lange tafel en een paar kleine tafeltjes. Achter in de eetzaal was een deur. Zo kwam je waarschijnlijk in de keuken, de waard liep vaak die kant uit.

‘Heb jij slaap?’ vroeg vader.

Margje schudde haar hoofd, nee, ze had helemaal geen slaap.

‘Zullen we dan samen de stad eens gaan bekijken?’

Dat was een goed idee.

Margje veegde met het tafellaken haar mond af en sprong al van haar stoel.

Vader haalde zijn jas en wandelstok en haar warme mantel boven van de slaapkamers. ‘Ze slapen allebei,’ zei hij.

Als twee stoute kinderen gingen ze er vandoor. Samen de stad in, hun nieuwe woonplaats.

Ze liepen eerst naar het IJ, dat was vlakbij. Wat veel schepen, heel grote met drie masten, de zeilen opgerold. Eén zo'n schip voer net weg. In de druilerige septemberochtend leek het een boze vogel met grote bruine vleugels. Een jacht kwam naar hen toe zeilen. Het meerde af vlak voor vader en Margje. Een kleine, kwieke man sprong aan de wal nog voor het schip vastlag. Hij nam zijn hoed af en bedankte de schipper. In zijn lichtbruine kuitbroek en donkerbruine mantel zag hij er deftig uit. Toch was hij anders, onhollands, alles aan hem leek te bewegen, hij stond geen ogenblik stil.

‘Mijnheer da Silva’, riep vader verrast.

De man in de bruine jas keek om en lachte. ‘Mijnheer Blauw wat een verrassing, ook al in Amsterdam. Wat brengt u hier? Moeilijkheden in Gouda?’

‘De stad is geplunderd,’ zei vader.

‘Door de Pruisen?’

‘Nee, door de eigen bevolking.’

Da Silva sloeg zijn ogen ten hemel en hief met een theatraal gebaar beide armen op. ‘Waar gaan we heen, waar gaan we heen. De ene mens is de ander een wolf geworden. De barbarij breekt aan mijnheer Blauw.’

Vader knikte. ‘Het is heel vervelend,’ zei hij wat onnozel. ‘Bij ons zijn de ramen kapot gegooid. Ik ben nu met mijn gezin een paar dagen in Amsterdam, dat leek me veiliger.’

‘Heel verstandig mijnheer Blauw, heel verstandig. Het gezin is ons kostbaarste bezit nietwaar. En dat is het dochtertje waar u zo vaak over praatte als u me weer zo'n prachtige collectie pijpen verkocht?’ ‘Dat is Margje, ja.’ Vader schoof zijn dochter naar voren. Margje maakte een kleine buiging zoals ze bij maintien geleerd had. Mijnheer da Silva keek haar met zijn vriendelijke, donkere ogen aan. Margje zag nu pas dat hij al heel oud moest zijn. Zijn gezicht was vol rimpels, door zijn levendigheid en het snelle praten leek hij echter jong.

‘Ze is al groot,’ zei da Silva. ‘U sprak altijd over een klein meisje.’

‘Het is ook al een hele tijd geleden dat u pijpen van mij kocht,’ zei vader.

‘Dat is waar, waar blijft de tijd. Dat moet alweer zes of zeven jaar geleden zijn. Gaat het goed met uw bedrijf?’

‘Ik heb alles verkocht. Ik heb slechts een kleine werkplaats met vier man aangehouden.’

‘U bent een wijs man mijnheer Blauw, een wijs man. Men moet op tijd de bakens verzetten nietwaar. In slechte tijden het bedrijf inkrimpen, uw kapitaal veilig stellen, om straks weer in het groot te kunnen beginnen. Maar wat staan we hier op deze koude kade, laten we naar het koffiehuis gaan. U hebt wel even tijd?’

In het koffiehuis bij de Dam was het druk. Margje kreeg een kop chocolademelk en zat er stil bij. Overal om haar heen waren goedgeklede, dikke mannen druk in gesprek.

‘Alles staat onder water,’ hoorde ze zeggen. ‘De Pruis komt er niet meer door.’ Van een ander tafeltje ving ze op: ‘Waar ga jij heen als de Pruisen komen? Ik ga naar Zwitserland.’

‘Ik ga naar Duitsland als het zo ver komt, maar natuurlijk niet naar Pruisisch gebied.’

‘Hebt u al plannen voor de toekomst?’ vroeg da Silva aan vader.

‘Als alles weer rustig is gaan we terug naar Gouda,’ zei vader.

Da Silva klakte nadenkend met zijn tong. ‘Als alles weer rustig is, daar zegt u iets. Dat kan heel lang duren.’

‘Als de hulp uit Frankrijk komt is de Pruis zo het land uit,’ meende vader.

‘Daar zegt u iets, àls de hulp uit Frankrijk komt.’ Je kon wel horen dat mijnheer da Silva niet veel vertrouwen had in de Franse beloften. ‘Het is hier eigenlijk veel te druk,’ zei hij. ‘Laten we naar mijn huis gaan.’ ‘Wij moeten eigenlijk terug naar ons hotel,’ zei vader. ‘Mijn vrouw en mijn oudste zuster slapen nog, ze weten niet waar we zijn.’

‘Waar logeert u?’

‘In het “Zwijnshoofd” aan de Brouwersgracht.’

‘Een prima adres, niet te duur, goed eten en alles heel schoon,’ prees da Silva. ‘De waard lijkt iets teveel op zijn uithangbord, maar daar went u wel aan. Ik loop met u mee, mijn huis is op de Keizersgracht, niet ver bij u vandaan. Ik zal het u wijzen, dan weet u waar u terecht kunt als er vragen zijn.’

Bij het huis van da Silva gingen ze nog even mee naar binnen. Ze werden hartelijk ontvangen door mevrouw da Silva, een kleine dame met strakgekamd zilvergrijs haar. Ze gaf Margje een honingzoet snoepje uit een apart doosje. Het huis stond helemaal vol met vreemde snuisterijen en onhollandse meubels. Het was er donker door zware gordijnen. Op een aparte plaats stond een zevenarmige kandelaar op een witte doek.

Ze bleven niet lang, want vader wilde nu echt terug naar het hotel.

Da Silva en zijn vrouw zeiden dat hij altijd welkom was.

‘En jij komt ook maar eens terug,’ zei mevrouw da Silva tegen Margje. ‘Er is hier nog genoeg voor je te zien. Je bent nog niet uitgekeken hè?’ Margje kreeg een kleur, ze had zomaar onbeschaamd rond zitten kijken in dat vreemde interieur. Dat mocht helemaal niet als je netjes op visite ging. Mevrouw da Silva lachte en streek over Margjes blonde haren. ‘Geeft niet hoor kind, je hebt ogen om er mee te kijken. Kom maar gauw weer terug.’

Op weg naar het hotel vertelde vader dat da Silva een Portugese jood was, die vroeger regelmatig pijpen van hem kocht.

‘Wat deed hij met die pijpen?’ vroeg Margje.

‘Hij verkocht ze naar het buitenland, maar daar is nu geen vraag meer naar.’

In het hotel was moeder al wakker, ze zat nog op de kamer tussen al haar kleren. Tante Melanie sliep, het leek wel of ze koorts had.

De Friezen komen

In de week daarna bleef tante Melanie ziek. Vader mocht geen dokter halen. ‘Die kunnen toch niet anders dan aderlaten en rekeningen schrijven,’ zei tante.

‘Een aderlating is misschien wel heel goed,’ zei vader voorzichtig.

‘Absoluut niet,’ fluisterde tante. ‘We hebben ons bloed gekregen om het lichaam in stand te houden, niet om het zomaar af te laten nemen.’ Vader zuchtte en ging maar weer naar zijn eigen kamer. Zijn zuster had heel andere ideeën over het genezen van mensen dan al haar tijdgenoten.

Aderlaten was toch het eerste wat je deed, de kwade sappen moesten eruit, dat wist iedereen.

Margje verzorgde haar tante zo goed mogelijk. Of aderlaten goed was of niet wist ze niet. Ze had er een hekel aan, dat wel, het deed zeer en het was eng. Tante zou wel het beste weten wat goed voor haarzelf was.

Margje haalde eten voor haar tante, drie trappen op, ze maakte drankjes klaar en deed verder alles wat de zieke vrouw vroeg.

Moeder was na de eerste vermoeienis aardig opgeknapt. Ze had haar kamer zo gezellig mogelijk gemaakt en ze droeg weer drie keer per dag een andere japon. Ze ging af en toe in de stad wandelen, maar was toch het meest op haar kamer of bij de zieke.

Margje ging drie keer op bezoek bij de familie da Silva, waar ze al kind aan huis was. Mevrouw da Silva vertelde over de landen waar ze met haar man gewoond had.

‘Waarom verhuist u zo vaak,’ vroeg Margje.

‘Wij hebben geen eigen land,’ zei mevrouw da Silva. ‘Wij zijn overal maar gast en als het niet goed gaat sturen de christenen hun gasten weg. Wij hebben ons huis nog niet gevonden.’

Margje begreep haar niet. Ze keek rond in de overvolle kamer.

Mevrouw da Silva lachte. ‘Als tijdelijk huis gaat dit nogal denk je zeker. Met een huis en een land bedoel ik een plek waar je echt hoort. Het joodse volk zwerft al duizenden jaren, we zullen blijven zwerven tot we een eigen land, een eigen huis gevonden hebben. Hier moeten we waarschijnlijk ook weer weg, misschien morgen, misschien over een week of over een maand.’

Zij vertelde dat haar man veel had gedaan voor de patriotten. Hij hoopte dat zij zouden kunnen regeren, maar nu de patriotten verloren rekende de oude joodse vrouw er al op dat ze weer verder zou moeten reizen.

‘Vindt u het dan niet erg alles achter te moeten laten.’

‘Ik laat niets achter,’ lachte de oude vrouw. ‘Als je op tijd weggaat, kun je altijd een heleboel meenemen. Wat ik achterlaat is stof en spinnewebben. Over een week of twee reizen we verder, waarschijnlijk naar Brussel.’

‘Dat ken ik,’ zei Margje verheugd. Ze vertelde over de grote plaat die ze gezien had en over het reisboekje dat ze thuis had.

‘Dat is een kostbaar bezit kind, als je nog eens moet vluchten, moet je dat boekje meenemen. Kleren kun je overal kopen, boeken horen bij je zoals je haar en je nagels.’

‘Die knip je toch af,’ zei Margje.

Mevrouw da Silva lachte. ‘Dat is waar, je knipt telkens een stukje af, de rest behoud je, zo is het met de meeste waardevolle dingen in je leven.’

Toen Margje van dat laatste bezoek terug kwam stond de gang vol druk pratende mannen. Ze vroegen de waard om onderdak voor vijftien of twintig mensen. Onder elkaar spraken ze druk in een taal die Margje nog nooit gehoord had. Het waren Friezen.

Ze kwamen uit Franeker en waren via Stavoren naar Amsterdam gevlucht.

Stommelend over de trappen verdwenen ze met veel kabaal in het huis. Het hotel moest nu toch wel erg vol zijn. Bij de maaltijden 's middags en 's avonds zaten er altijd al vijftien of zestien mensen aan tafels in de eetzaal beneden. Waar zouden al die nieuwe gasten een plaats moeten vinden?

's Avonds bleek de oplossing. In de tamelijk smalle eetzaal had de waard alle kleine tafeltjes weggehaald. Er stonden nu twee lange tafels met banken erbij. De stoelen waren weggehaald. Het was de eerste avond dat tante Melanie beneden wilde eten. Ze keek wel vreemd op, Margje had steeds verteld dat de eetzaal zo gezellig was.

De Friezen zaten al. De gasten die al langer in het hotel waren moesten maar zien dat ze een plekje kregen. Margje kwam helemaal alleen ergens aan het eind van de tafel terecht. Naast haar was een deftig uitziend heer in druk gesprek met de man tegenover hem. Recht tegenover Margje zat een jongen van een jaar of veertien.

‘Kom er maar bij zitten,’ zei hij met een sterk Fries accent. ‘Ik ben Willem Ferwerda en ik wou hier een poosje blijven.’

‘Ik ben Margje Blauw en ik ben hier al langer. Wij waren gewend een eigen tafel te hebben,’ zei Margje snibbig.

Willem schoof haar de schaal soep toe. ‘Neem er maar flink van,’ zei hij. ‘Het is best eten, nu is er nog genoeg, als de pan de hele tafel rond

is geweest zit er niks meer in. Het zijn allemaal beste eters, moet je maar denken.'

'Daar had hij gelijk in. De waard had twee keer zoveel gasten, maar hij moest drie keer zoveel eten koken.

'Ben jij ook patriot,' vroeg Willem.

Margje knikte. Ze vertelde hoe zij hier kwam. 'Als het rustig is gaan we weer naar huis,' zei ze.

'Dat kan nog wel even duren,' dacht Willem. 'Het is overal groot gedonder in het land. We hebben in Franeker even een regering van patriotten gehad, maar vorige week is het fout gegaan. Met die Pruisen in de buurt durft niemand meer. Eergister hebben ze omgeroepen dat Franeker niet verdedigd kon worden. Dat gaf toch een consternatie! Iedereen probeerde weg te komen en de lui die achter moesten blijven waren boos op de mensen die weg wilden. Het was een reuze bende. Gister zaten we nog in Stavoren en nu zijn we al hier.'

Margje hoorde nog heel wat van Willem Ferwerda, maar het was nogal een verward verhaal. Het leek wel of ze daar in Franeker een eigen republiek hadden gehad. Willem was meegegaan met Valckenaer, de man naast Margje. Daar woonde hij sinds vorig jaar zijn vader gestorven was. Zijn moeder had hij nooit gekend, die was al overleden toen Willem twee jaar was. Valckenaer lette niet op Margje en Willem, hij was te druk in gesprek met de mannen tegenover en naast hem. Met zorgelijke gezichten bespraken ze de opmars van het Pruisische leger. Den Haag was al een week in handen van de Pruisen. Weesp en Naarden waren zojuist veroverd. Hoe zou het verder gaan? Bijna niemand durfde nog te hopen op hulp uit Frankrijk.

Na het eten ging iedereen weg.

Margje vroeg of tante Melanie nog iets nodig had. Tante was moe, ze wilde alleen maar slapen.

In de gang kwam Margje opnieuw Willem Ferwerda tegen.

'Ik ga de stad in,' zei hij. 'Ga je mee?'

Het was de eerste van een reeks zwerftochten kris-kras door de stad. Vader en moeder vonden het goed dat Margje met Willem weg ging, in het hotel verveelde ze zich maar.

Tante Melanie knapte aardig op, daar hoefde Margje ook niet voor thuis te blijven. Willem vroeg zijn voogd Valckenaer niets, die had het te druk met zijn politieke zaken. Zolang Willem maar niet teveel geld uitgaf, kon hij doen wat hij wilde.

Margje en Willem zagen veel op hun tochten.

De prijzen van levensmiddelen werden elke dag hoger, het gemopper op de patriotten werd steeds erger. Amsterdam was overvol en werd

aan alle kanten ingesloten door de vijand. Er moest nu echt snel hulp komen, anders was het te laat. Steeds vaker hoorde je de mensen praten over verder vluchten. Allerlei landen werden genoemd, enkelen wilden zelfs naar Amerika gaan.

Margje ging met Willem ook bij de familie da Silva op bezoek.

Daar maakte men zich klaar om naar Brussel te gaan.

Bij dat bezoek bleek nog iets wat Margje heel interessant vond.

'Hoe oud ben je Willem,' vroeg mevrouw da Silva.

'Op tien oktober word ik veertien.'

'Je bent dus nu nog dertien.'

Willem knikte wat onwillig, hij was liever veertien dan dertien.

Margje dacht diep na en telde op haar vingers. 'Dan ben je in 1773 geboren,' riep ze opgetogen.

'Wat zou dat,' vroeg Willem achterdochtig.

'Dat is prachtig, twee jaar voor mij is mijn broertje Willem geboren. Die is na een paar maanden overleden. Nu heb ik weer een grote broer die net zo heet en precies even oud is.'

Het was aan Willems gezicht niet te zien of hij opname in de familie Blauw waardeerde.

Amsterdam valt

Op vrijdag kwam Margje heel verheugd terug van een tocht langs de haven. Ze holde de drie trappen op en vond de deuren van de slaapkamers open.

Vader en moeder zaten bij tante Melanie.

Vader keek ernstig uit het raam, de vrouwen huilden.

'Wat is er gebeurd,' vroeg Margje.

Tante Melanie gaf haar een velletje papier, dicht volgeschreven met grote onhandige letters.

'Een brief van Kee,' zei tante.

Margje probeerde het handschrift te lezen. Dat viel niet mee, Kee was niet gewend brieven te schrijven. Met moeite ontcijferde Margje:

Hooggeëerde heer,

Bij deze neem ik de vrijheid u te berichten dat uw edeles huis vannacht vernield is door Jan Snel en al het volk dat uw edele deze zomer ontslagen heb. Nadat uw edele met mevrouw, de juffrouw en het kind naar Amsterdam voer bleef het de hele nacht rustig. Op woensdag hebben ze bij Daniel van Genderen buskruit en patronen gevonden. Dat spul is op het stadhuis gebracht. Ze zijn toen overal huiszoekings

gaan doen. Zo noemden ze dat. Het was gewoon dezelfde dievenbende als in de nacht van maandag op dinsdag. Voor de middag stonden ze hier al voor de deur. Ik had de grendels ervoor en uit het bovenraam riep ik dat er niemand thuis was en dat ze hier niets te zoeken hadden.

'Dat maken wij wel uit,' riep Jan Snel. Ja mijnheer, uw edele leest het goed, uw eigenste knecht was bij dat tuig. Ze braken de planken voor de ramen weg en klommen naar binnen. Elsje was er ook bij met die jongen, ze had een hoed over haar ogen getrokken, maar ik herkende haar best. Ik wil voor God en alle mensen getuigen dat ze er bij was. Meer dan twee uur is dat tuig bezig geweest. Alles is kapot geslagen, wat er allemaal gestolen is weer ik niet eens, het is zo'n rommel overal. Er is geen ene timmerman die de boel wil komen dichtmaken, ze zijn allemaal bang voor dat tuig. Mijn neef Hendrik heb me nog wat geholpen, maar Hendrik is ook al zeventig, dus zoveel kan hij niet meer. Later heb de schutterij die dievenbende uit mekaar gejaagd en 's middags zijn de Pruisen gekomen. Ze liggen op de Tiendeweg, de Kleiweg en de Markt bij mensen in de kost. Die moffen zijn nog veel erger dan het ergste tuig uit Gouda. Ze stelen als de raven en ze maken alles vuil en kapot. Ze moeten vierduizend broden per dag hebben, er is niets meer te koop voor een gewoon mens. Het plunderen ging 's nachts weer door. Ik heb geen oog dichtgedaan. Hier is verders niks meer gebeurd, maar het is zo al erg genoeg. Het schilderij van uw edeles ouders hebben ze met messen kapot gemaakt. Het was allemaal volk van de fabriek en Jan Snel was er ook bij. Pas vanaf maandag is het wat rustiger geworden. Toen is prinses Wilhelmina in de stad geweest met d'r kinders. Ik heb er niks niemandal van gezien, want er is zoveel te doen in het huis. Ik heb een hulpje aangenomen, dat zal uw edele wel willen goed vinden. Het is een net kind, nog jong, maar dan ken je ze nog wat leren. Het is een dochter van Jan Melkert, de aangetrouwde neef van mijn zuster d'r zoon, dus dat zit wel goed. Zodra we het huis weer in orde hebben kan uw edele beter thuiskomme, het is nu wel weer wat rustiger in de stad. En ik zeg altijd maar zo: een huis is veiliger als er een man in woont. Ik wens u en uw familie een behouden thuiskomst.

uw edeles dienstwillige dienares Kee.

De naam stond er met flinke letters onder gekrast. Margje las de brief twee keer eer het helemaal tot haar doordrong. Het huis was geplunderd, alles kapot. Waarom deden mensen dat? Mensen van de fabriek schreef Kee. Waren die nog boos? Vader kon er toch niets aan doen dat er geen werk meer was? Ze spraken over teruggaan.

‘Kan niet,’ zei vader. ‘Amsterdam is ingesloten, er vaart geen enkele trekschuit meer. Er kan niemand meer in of uit, het is een wonder dat deze brief nog aangekomen is.’

Toen pas besefte Margje dat ze echt belegerd werden, belegerd, ingesloten, zoals je wel las in oude verhalen

Ze liep naar beneden en vond daar de Friezen opgewonden pratend. Ze verstond er niets van, maar na een tijdje werd haar duidelijk waarom iedereen zo overstuur was. De Fransen hadden bericht gestuurd dat ze de patriotten niet zouden helpen. Wie zich in Frankrijk wilde vestigen was welkom, maar de koning stuurde geen soldaten naar Nederland.

Margje ging met Willem de straat op, daar was ook te merken dat er iets ging gebeuren. Bij het huis van de Franse consul stond een lange rij mensen die een paspoort voor Frankrijk wilden hebben. Over de verdediging van de stad praatte niemand meer. De patriotten waren alleen nog bezig weg te komen.

De gewone bevolking van Amsterdam maakte zich vrolijk over die zenuwachtige kezen.

Een paar dagen later gaf Amsterdam zich over aan de Pruisen.

De patriotten hadden alles verloren.

De wilde vlucht naar het buitenland begon.

In die verwarrende dagen werd de verjaardag van Willem helemaal vergeten. Niemand dacht eraan. Iedereen praatte over reizen en vluchten.

Margje zou met vader, moeder en tante Melanie terug gaan naar Gouda zodra er een trekschuit voer.

Onderling waren de patriotten het helemaal niet eens wat ze nu moesten doen. Nu bleek overduidelijk dat de patriotten wel ideeën hadden, maar geen organisatie kenden om die ideeën uit te voeren. Ook waren er allerlei soorten patriotten. Sommigen deden mee om de idealen van vrijheid en gelijkheid, anderen sloten zich aan omdat het in de mode was of zomaar voor de gezelligheid. Allen die vrijwillig soldaat waren geworden hadden gemerkt dat de oorlog niet leuk is.

Meelopers probeerden zo snel mogelijk van partij te veranderen. Men zag mensen met een oranjelint lopen, die jaren met de patriotten hadden meegedaan. Zij hoopten hun medeburgers er van te overtuigen dat ze in hun hart altijd bij Oranje hadden gehoord. Wat hadden de achterblijvers te vrezen?

Zij hadden deze Hollandse burgeroorlog verloren, wat zouden hun tegenstanders doen? Er was wel veel vernield en gestolen, maar er was

nog niemand gedood. In gezinnen en tussen vrienden waren er hevige discussies.

Niemand wist wat er zou gebeuren als de stadhouder de macht weer stevig in handen had. Er konden zware straffen volgen, boetes, verbanning, de doodstraf misschien. Niemand wist het.

Ieder die een min of meer belangrijke rol had gespeeld in de patriottenbeweging wist echter heel zeker wat hij moest doen: vluchten, liefst naar Frankrijk. Minder belangrijke meelopers en alle mensen die dachten dat het allemaal nog wel mee zou vallen, probeerden thuis te blijven. Je kon nu wel naar het buitenland vluchten, maar wanneer zou je terug kunnen komen? Over een maand, over een jaar? Vragen zonder antwoord.

Ook in het ‘Zwijnshoofd’ waren de meningen verdeeld. Vooral de Friezen hadden heftige ruzies. Sommigen pakten hun koffers en voeren met het eerste het beste schip terug naar huis. Anderen wisten heel zeker dat ze voorlopig niet terug konden komen in Friesland. Zij moesten verder reizen en dan kwam de ruzie, waarheen? Valckenaer kon zeker niet terug, hij zou naar Frankrijk reizen. Willem Ferwerda had daar niet zoveel zin in, wat kon hem gebeuren? Als hij van zijn voogd toestemming kon krijgen terug te gaan, zou niemand hem iets doen. Valckenaer voelde daar niet voor.

Na veel praten kwam Margjes vader met een oplossing: Willem kon mee naar Gouda. Als Valckenaer dan over een poosje weer uit Frankrijk terug kwam, kon hij hem daar ophalen.

Na de capitulatie van Amsterdam werd het stiller in de stad. Hotels en logementen raakten leeg, huizen werden verlaten.

De familie da Silva vertrok naar Brussel, Valckenaer ging naar Saint Omer in Noord-Frankrijk.

Het was een akelige week, van sommige gezinnen vluchtte de vader wel en bleven moeder en de kinderen achter. De verwarring was groot.

Wie op reis ging wist niet of er onderweg nog moeilijkheden zouden komen. Vaak ging men eerst naar 's Hertogenbosch of Brussel. Wat daarna zou komen, wisten de vluchtelingen nog niet.

Op dinsdag 16 oktober voeren de Goudse vluchtelingen weer naar huis. Het avontuur was voorbij.

De stemming was goed, ze gingen naar huis. Een beschadigd huis, maar toch naar huis. Tante Melanie zat zelfs zachtjes te zingen.

Willem en Margje bleven zoveel mogelijk buiten, in de roef zaten weer

drie pijprokers. Er hing een dikke blauwgrijze walm. Ze voeren overdag, dus er was genoeg te zien.

Toch waren ze blij tegen de avond de torens van Gouda te zien. Voor Willem was alles nieuw, Margje kwam echt thuis.

Nog voor de trekschuit aanlegde voor een herberg buiten de stadspoort, stond iedereen al klaar om van boord te gaan.

Er waren veel mensen op de wal, maar dat leek niet verontrustend. Wat die mensen wilden bleek pas toen de reizigers van de trekschuit stapten.

Eerst werd er geschreeuwd en gescholden, daarna gooide men met stenen en modder naar de patriotten. Gelukkig kwam de baljuw snel te hulp. Hij had een groep gewapende schutters bij zich en die beschermden de reizigers.

In optocht ging het naar het stadhuis, daar waren ze voorlopig veilig. Iedereen was erg geschrokken en bang. Ze hadden gedacht rustig thuis te kunnen komen en nu kregen ze dit weer.

Willem was woedend. ‘We moeten ze op hun gezicht slaan,’ riep hij. Margje lachte schamper. ‘Jij alleen tegen die hele massa zeker.’

Op het marktplein ging het gejoel en geschreeuw nog steeds door. Het was net als een maand geleden, ze riepen dezelfde dingen, zelfs klonk ‘Bik moet hangen’. Die man zat nog steeds in het stadhuis gevangen. De vluchtelingen kregen eten uit een herberg bij het stadhuis en verder moesten ze maar wachten.

Pas laat in de avond kon de familie Blauw heel stil naar huis sluipen. de baljuw had er voor gezorgd dat Kee gewaarschuwd was, ze hield de voordeur al open.

Eindelijk thuis.

Het was zo donker dat ze niet goed konden zien wat er allemaal kapot gemaakt was. Ze keken er ook nog maar liever niet naar.

Kee had met Antje, het nieuwe dienstmeisje, de slaapkamers in orde gemaakt.

Zelfs voor Willem was er een plekje.

Tegen middernacht sliep iedereen. In de stad was het stil.

Tijdelijk thuis

De volgende ochtend zagen ze pas hoe erg het was.

Er was geen stoel heel gebleven, het schilderij van de grootouders was aan flarden gesneden, overal was het leren behang van de muren getrokken.

Margje vond haar pop Liezelot opengesneden in de keuken. Ze ging er mee naar de zolder en stopte haar oudste speelgoed onder in een diepe kast, waar niemand er meer bij kon. Op zolder lag ook alles op en door elkaar. Margje vond de prentenkist van haar grootmoeder opengebroken. De platen waren bijna allemaal verscheurd, de landkaarten kon ze helemaal niet meer vinden. Wel vond ze het boekje met de routes naar Brussel, ze nam het mee naar haar kamer.

Vader probeerde wat orde in de chaos te brengen, maar omdat hij met allerlei dingen tegelijk begon was het resultaat niet indrukwekkend. Moeder zocht al haar kleren bij elkaar en keek wat er nog heel was. Tante Melanie trok haar oudste jurk aan en boende haar eigen kamer van onder tot boven schoon. Daarna keek ze in de keuken wat er van de ingemaakte groenten en confituren over was.

Kee en Antje waren de enigen die het huis uit konden de eerste dagen, het was toen af en toe nog onrustig in de stad. Zij zorgden dat er eten in huis kwam en verder hielpen ze waar ze maar konden helpen.

Willem was het best op zijn plaats. Hij toonde zich een handige timmerman. Bij Kee kon hij al na de eerste dag geen kwaad meer doen. Hij vond timmergereedschap en herstelde stoelen, tafels en deuren. Hij zorgde ervoor dat er in de achterkamer weer een kachel kon branden.

Na een paar dagen begon moeder over schadevergoeding te praten. Ze wisten wie het huis geplunderd hadden, dan konden ze die mensen toch de schade laten betalen?

Vader probeerde het haar uit het hoofd te praten. Wat had je aan die onrust. Dat haalde immers niets uit. Ze kenden maar een paar plunderaars bij naam en die lui waren zo arm als een kerkrat. Pluk maar veren van een kikker.

Moeder hield echter vol en na een dag of vier ging ze naar het stadhuis, waar ze officieel een klacht indiende tegen Jan Snel, Elsje Verkerk en alle anderen die ze bij naam kende. Die mensen werden opgeroepen. Ze hoorden dat de familie Blauw schadevergoeding eiste. Dat leidde tot nieuw tumult. Tegelijk werd in de stad bekend dat vader via ene mijnheer Hofman zijn laatste bedrijfje verkocht had, waardoor Jan Snel en de drie knechtjes op straat stonden.

Vanaf die dag werd er elke avond op de planken bij de voorkamer gebonkt, de hele avond ging dat door, soms zelfs een deel van de nacht.

Kee en Antje werden lastig gevallen als ze overdag buiten kwamen. Driemaal drongen er 's nachts onbekenden de achtertuin in, waar ze vuurtje stookten.

Willem ging in de achterkamer slapen, hij slaagde er in de vuurtjes te doven, maar de brandstichters kreeg hij niet te pakken.

Ze ontvingen dreigbrieven zonder naam of handtekening.

Het werd steeds onveiliger. Moeder had veel hoofdpijn, tante Melanie was weer ziek. Vermomd als werkman ging vader een paar maal tegen de avond de stad in, waar hij met vrienden overlegde. Er waren er steeds minder, de een na de ander vluchtte.

De heer Hofman, die hem bij de verkoop van het bedrijfje in de Keizerstraat geholpen had, wilde ook weg. Over zes dagen zou hij met een grote koets naar 's Hertogenbosch reizen.

‘Als u wilt kunt u mee,’ zei hij tegen vader.

Margjes vader en moeder praatten er lang over. Zij hadden nu genoeg geld door de verkoop van de bedrijven. Vader kon zijn geld naar een bank in Brussel overmaken, dan was dat in ieder geval veilig het land uit. Je hoorde steeds vaker dat patriotten gevangen gezet werden en hoge boetes kregen of zelfs al hun bezit kwijt raakten. Anderen werden voor een aantal jaren uit Holland verbannen, maar dat betrof meest mensen die toch al gevlucht waren.

Terwijl ze nog aarzelden gaf een ambtenaar van het stadhuis vader in het geheim een bericht door: ‘Uw naam staat op een lijst. Alle mensen die op die lijst voorkomen worden voor de rechter geroepen.’

Wat de gevolgen verder zouden zijn wist die man ook niet. Over drie dagen ging de heer Hofman met zijn vrouw naar Brabant. Zouden ze meegaan?

Die dag praatten vader en moeder erover met tante Melanie en de kinderen na het avondeten. Tante zuchtte: ‘Waarom kunnen we niet rustig hier blijven, wat willen die mensen van ons?’

Margje had er geen bezwaar tegen naar Den Bosch te vertrekken, alles was beter dan hier opgesloten te zitten. Willem wilde zich er niet mee bemoeien, hij was maar gast. ‘Als we weggaan moeten we wel een bericht sturen aan mijn voogd,’ zei hij heel praktisch.

Het was zaterdagavond, er was veel volk in de stad. De herbergen waren overvol en ineens brak op drie, vier plaatsen het oproer weer los. Benden dronken mannen en vrouwen met grote groepen joelende kinderen trokken langs de grachten en door de straten. Ruiten rinkelden, deuren werden ingetrapt, het lieve leven begon van voren af aan. Op de Lage Gouwe vielen ze het huis van de familie Blauw aan. Ze stookten een vuurtje bij de voordeur en smeten stenen door de ramen die net gemaakt waren.

Met emmers water uit het raam boven de voordeur doofden Willem, Kee, Margje en Antje het vuur. Vader zette meubels voor de deur om de bende te beletten binnen te komen. Ingrijpen van de schutters

onder leiding van de baljuw redde hen. Later in de nacht kwam de baljuw zelf naar hen toe.

‘Het is vervelend dat ik het zeggen moet Blauw,’ zei hij, ‘maar ik denk dat jullie beter een tijdje weg kunt gaan, het is te gevaarlijk zo. We zullen je huis wel in de gaten houden. Als jullie weg zijn vergeten ze dit wel weer.’

Kee was er bij toen hij dit bericht kwam brengen.

‘Ik blijf hier,’ zei ze strijdbaar. ‘Ik blijf hier tot mijn dood.’

‘En de schadevergoeding?’ zei moeder.

‘Daar zou ik het voorlopig maar helemaal niet over hebben,’ zei de baljuw. ‘Probeer eerst maar veilig weg te komen.’

Op zondag ging vader naar Hofman en regelde het vertrek op dinsdagavond.

Vlak voor het sluiten van de poort moesten ze klaar staan. Ze mochten niet teveel bagage meenemen.

De dag voor ze weg zouden gaan kwam er een vreemd briefje van oom Pieter. ‘Ik ben onderweg. We moeten veel lopen, dat doet pijn. De nachten zijn koud, er is weinig eten. Ik hoop jullie spoedig te zien.’

Dat was alles, een stukje papier met haastige krabbels, geen plaatsnaam, geen datum. Antje had het bij de voordeur gevonden. Wie het onder de deur door had geschoven wist ze niet.

Was oom Pieter op weg naar Gouda? Waarom deed het lopen pijn? Was hij gewond?

Ze kregen niet veel tijd om er over na te denken. Ze moesten inpakken, inpakken voor de volgende reis. Margje herinnerde zich het advies van mevrouw da Silva, ze deed het routeboekje in haar koffer. Misschien gingen ze nog wel door naar Brussel, dan kon zij zeggen hoe ze moesten rijden.

Tussenstation

Een half uur voor het sluiten van de poort reed de grote koets van Hofman voor op de Lage Gouwe. Er was een apart rijtuigje voor de bagage. Hofman had gezegd dat ze niet veel mee konden nemen, maar dat sloeg kennelijk niet op hemzelf en zijn vrouw. Zij hadden het kleine koetsje al helemaal volgepakt. Willem vond nog een plekje voor hun koffers en manden en klom toen bij de koetsier op de bok van het kleine rijtuig. Margje wilde ook graag buiten zitten, maar dat mocht niet, dat was veel te koud voor haar.

Mokkend stapte ze in het grote rijtuig waar ze tussen de heer en me-

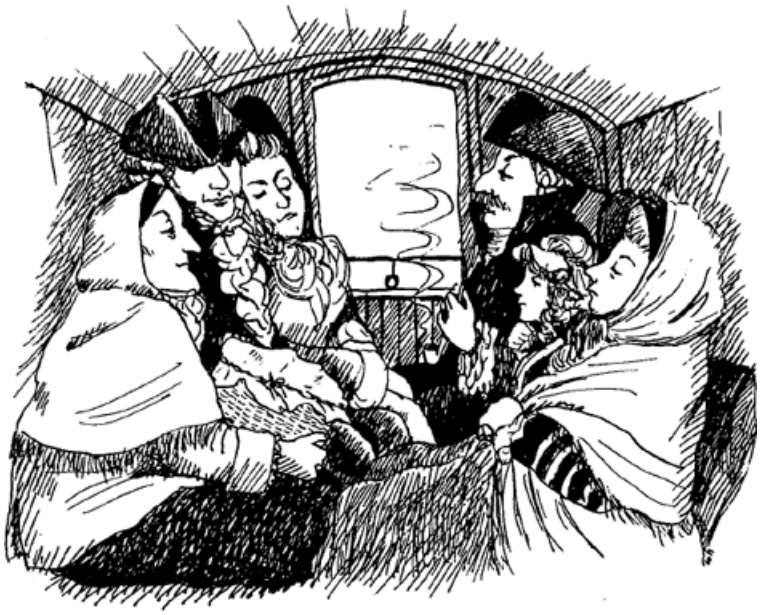

vrouw Hofman in moest zitten. Vader, moeder en tante Melanie zaten tegenover haar op een wat smaller bankje. Er was haast geen tijd om afscheid te nemen van Kee. De oude keukenmeid huilde, vader was ook ontroerd, moeder keek strak voor zich en tante Melanie wuifde met een zakdoekje.

Met een ruk kwam de koets in beweging en ratelend volgde het bagagewagentje. Bezorgd keek de heer Hofman of niemand hen wilde tegenhouden. Het was stil op de gracht, ze verlieten de stad ongehinderd.

Na de Haastrechtse Brug ging Hofman er gemakkelijk bij zitten.

'Ziezo, we zijn weg,' zei hij tevreden. 'Knappe jongen die me nog terug krijgt in dat stinkstadje.'

Mevrouw Hofman zuchtte en pinkte met een kanten zakdoekje een traan weg.

'We laten alles achter Hendrik,' zei ze tragisch.

Margje dacht aan de koets vol bagage en vond dat dat nogal meeviel. Gelukkig zei ze niets, de reis zou toch nog moeilijk genoeg worden.

Vader keek verdrietig naar buiten, in de schemering zag hij de torens van de stad nog. Weggaan, was dat wel zo wijs?

Tante Melanie presenteerde koekjes en moeder zat erbij alsof het een damesvisite was.

‘Hier laat je wat achter, daar vind je wat,’ zei Hofman. ‘Voor een koopman is er overal een vaderland, nietwaar Blauw?’

Vader knikte zwijgend. Hofman nam een lange stenen pijp uit een speciaal rek boven zijn hoofd en stopte die kalmpjes in de zacht deinende koets.

‘Pijpje stoppen Blauw? O nee, je rookt niet. Jammer man, je weet niet wat je mist. Ik zeg altijd maar, het is geen man die niet roken kan.’

‘Maar een heer rookt niet meer,’ rijmde Margje hardop.

Er viel een pijnlijke stilte. Moeder keek met een rood hoofd naar de grond, tante Melanie knikte goedkeurend en vader was even verbaasd als de familie Hofman.

Hofman kuchte en lachte wat gedwongen. ‘Kinderen en dronken mensen zeggen de waarheid,’ zei hij en stak zijn pijp aan. ‘Ik hoop dat de jonge dame er geen bezwaar tegen heeft,’ voegde hij er spottend aan toe. Hij blies de eerste rookwolk naar Margje, maar daardoor kreeg mevrouw Hofman bijna alles in haar gezicht. Ze kuchte vermanend en vanaf dat moment rookte Hofman recht voor zich uit. Beide raampjes waren dicht, want het was al koud. Nu zou Margje ze graag open hebben.

Het werd een vreselijke reis.

Tweemaal moesten ze overvaren, eerst bij Schoonhoven, daarna bij Gorkum. De koets stonk, vieze tabakswalm vulde het rijtuig waar zes mensen dicht op elkaar zaten. Hofman rookte de hele nacht door.

Onderweg was er buiten haast niets te zien.

Dat interesseerde Margje ook niet, ze was alleen maar moe, moe en misselijk.

Hofman was er trots op dat hij alles zo goed geregeld had. In Schoonhoven en Gorkum konden ze zomaar doorrijden, er voer apart voor hen een pont.

Er waren zelfs wisselpaarden in Gorkum. Het was het eerste punt in de reis waar ze even uit de koets konden. De koetsiers waren bezig de nieuwe paarden voor het rijtuig te spannen, terwijl het gezelschap in een morsige herberg wat te eten kreeg. Van de stad kon Margje niet veel zien. Er waren wel enkele kapotte huizen door het Pruisische bombardement. Niemand sprak over oom Pieter, maar ze dachten wel aan hem. Waar zou hij nu zijn?

‘Zijn jullie nog niet klaar,’ schreeuwde Hofman naar de koetsiers. ‘We moeten verder, ik heb om drie uur een pont besteld, opschieten!’

‘Geld smeert alle machines,’ pochte hij tegen vader. ‘Het is het slijk der aarde, maar ik houd wel van die modder.’ Hij was de enige die om zijn grapje lachte.

Na de pont van Gorkum naar Woudrichem ging het over smalle, slingerende dijken naar Heusden. Daar was de stadspoort al open, in een herberg kregen ze hun ontbijt. Margje at bijna niets, ze voelde zich helemaal niet lekker. Willem had het wel naar zijn zin zo te zien. Het was koud onderweg, maar hij kon er wel tegen. Veel tijd om uit te rusten kregen ze niet. Hofman wilde verder, opschieten, opschieten, snel verder.

Tegen tien uur reden ze 's Hertogenbosch binnen. Ook daar had Hofman de zaak goed georganiseerd. Er was een hotel dicht bij de kathedraal waar men op de komst van de Goudse reizigers rekende. Margje was blij dat ze uit die vreselijke koets kon. Ze was zo misselijk en moe, dat ze helemaal niet zag waar ze terecht kwamen. Tante Melanie zorgde heel lief voor haar, ze waste Margje en stopte haar daarna lekker toe in het grote bed dat klaar stond.

Voor de tweede keer in haar leven woonde Margje in een hotel, het was nu veel spannender en grimmiger dan de eerste keer. Toen leek het nog een uitstapje van een paar weken, nu was het een vlucht. Niemand wist wanneer ze terug zouden kunnen, niemand wist of ze hier konden blijven of dat ze weer verder moesten vluchten. In 's Hertogenbosch hadden de patriotten heel lang veel macht gehad, maar dat was aan het veranderen. Het zou hier ook niet blijven zoals het was. Als een verandering in de stadsregering geleidelijk plaats zou vinden, kon het misschien wel zonder geweld. Men rekende erop dat gouverneur van der Dussen dat zou proberen.

In het hotel was het vol, te vol eigenlijk, alle kamers waren bezet.

Willem kreeg een klein hokje op zolder, Margje sliep weer bij tante Melanie. Het was ook erg duur. Over geld was bij Margje thuis nooit gepraat, er was gewoon altijd genoeg. Nu merkte ze dat vader en moeder met zorgelijke gezichten de hotelrekening bekeken.

Hofman bemoeide zich niet veel met hen. Hij scheen allerlei zaken te doen te hebben in de stad. Mevrouw Hofman had de grootste kamer van het hotel, met een aparte slaapkamer. Ze had al haar spullen uitgestald en nodigde regelmatig moeder en tante Melanie bij haar op theevisite.

Margje wist dat haar moeder dat vreselijk vond en toch ging ze elke keer weer. Tante Melanie niet, die bleef gewoon weg als haar dat beter uitkwam.

Margje was graag in de stad. Ze vond Den Bosch de gezelligste stad die ze ooit gezien had. Op een zondag liep ze de kathedraal binnen. Ze zag en hoorde voor het eerst in haar leven een katholieke mis met gregoriaanse gezangen. Ze vond het prachtig, het zingen was heel mooi. Willem was er ook bij, maar hij liep weg. Hij hiel niet van ‘dat

roomse gedoe' zei hij. Margje snapte niet wat het allemaal te betekenen had, maar bleef toch tot het eind luisteren en kijken.

Willem was vaak bij de stal van het hotel. Hij hielp er de mannen bij de verzorging van de paarden, echt werk. Margje ging daar ook wel eens kijken. Ze zag daar op een dag een oude man, Gaston, die als voerman 'de hele wereld' doorgereisd was. Toen Margje nieuwsgierig verder vroeg, bleek de wereld van Gaston beperkt te zijn tot Limburg, Brabant, Vlaanderen en een deel van Duitsland bij de Rijn. Toch wel een groot gebied. Hij had er met allerlei vrachten gereden. Hij kende Antwerpen, Mechelen, Leuven en Brussel, hij kon er mooi over vertellen. Margje haalde haar boekje en liet het zien. Gaston kon niet lezen. Margje las een paar routes voor en hij knikte goedkeurend.

'Dat klopt wel zo ongeveer, alleen niet bij Mechelen, als ge daar van Antwerpen komt, dat klopt niet, daar staat 'nen grote boom bij een klein kapelleke, daar kunt ge beter linksaf gaan, dat's 'nen vlakkere baan.'

De oude veerman maakte niet meer zulke verre reizen, maar hij vertelde er graag over. Met het boekje van Margje erbij reisden ze in gedachten heel het Brabantse, Limburgse en Vlaamse land door.

Begin november sprak vader een man die nieuws had over oom Pieter. Verheugd kwam hij naar het hotel terug, hij riep iedereen erbij.

'Pieter leeft,' zei vader, 'hij zit gevangen in Wezel bij de Pruisen. Hij is in Gorkum gewond geraakt en toen hebben ze hem toch het hele stuk naar Wezel laten lopen. Met een heleboel andere krijgsgevangenen moet hij daar aan de versterking van de stad werken. De man die ik sprak kon zich vrijkopen, hij heeft een flink bedrag betaald en is naar huis gestuurd. Pieter mag niet weg, omdat hij bij de Vlist was en de prinses tegenhield.'

Dat was goed nieuws en slecht nieuws tegelijk.

Vader was van plan een brief te schrijven naar Wezel, ze wilden toch proberen oom Pieter vrij te kopen, ook al zou het een heleboel geld kosten.

De volgende ochtend vroeg Margje aan Gaston waar Wezel lag.

Met een stok tekende hij in het zand de Maas en de Rijn en maakte kringen waar steden lagen.

'Kijk, dit is Den Bosch, daar zijn we nu, verderop aan de rivier ligt Grave. Als ge daar overvaart en dan op de andere oever verder rijdt tot voorbij Mook, dan kunt ge hier bij Gennep over Goch en Xanten naar de Rijn rijden en dan ligt daar Wezel.'

Margje bekeek het aandachtig.

'Kun je over Wezel naar Brussel rijden?'

Gaston lachte. ‘Allé, ge kunt ook over Rome naar Antwerpen gaan, maar dat is wel 'nen omweg. Brussel ligt helemaal hier, dat gaat van Wezel over Venlo, Roermond, Maastricht en dan zo verder naar Brussel. Dat hedde ge in uw boekske.’

Margje knikte. Ze had gehoopt dat de weg naar Brussel min of meer langs Wezel ging. Er werd steeds vaker gepraat over doorreizen naar Brussel, als ze dan onderweg oom Pieter mee konden nemen...

De poort zwaaide open en de wind blies de hele landkaart door elkaar. Er kwamen nog meer gasten, waar moesten die nu weer slapen?

Margje liep verder en zag achter de keuken de kok bezig. De man slachtte ganzen, een bloederig karwei, waar Margje toch bij bleef kijken. Hij deed het snel en vakkundig, het plukken en in stukken hakken, alles ging even handig.

Bij elk dier dat hij klaarmaakte voor het avondmaal keek hij aandachtig naar het stevige borstbeen. Mompelend schudde hij zijn hoofd.

‘Dat wordt een koude winter.’

‘Waarom wordt het een koude winter,’ vroeg Margje.

‘Bij al deze beesten is het borstbeen wit, dan krijg je sneeuw en regen. Dit is allemaal sneeuw en regen, kijk maar.’ Hij toonde de botten die inderdaad wit waren.

‘Komt dat altijd uit,’ vroeg Margje ongelovig.

‘Altijd,’ zei de man, ‘daar kun je vast op rekenen.’

In de stad werd het ondertussen onrustiger.

's Hertogenbosch was de laatste patriotse stad in Nederland. Zou dat zo blijven?

Op acht november verliet gouverneur van der Dussen onverwacht zijn post.

Wat moest dat betekenen? De stad gonsde van geruchten.

Wat zou er gebeuren?

Naar Brussel...

's Ochtends was de gouverneur vertrokken. Meteen daarna vergaderden enkele oranjegezinde stadsbestuurders met de militaire commandant. Ze deden dat nog tamelijk geheim, in het huis van een predikant. Wat ze bespraken wist niemand. Wel werd bekend dat ze vergaderd hadden.

In het hotel was iedereen heel zenuwachtig. Alle vluchtelingen hadden een of twee keer volksoproer met plundering meegemaakt. Ze voelden allemaal dat het weer in de lucht zat.

Bij het middageten zei Hofman: ‘We kunnen beter meteen doorgaan naar Brussel. Hier loopt het toch ook weer spaak.’

Zijn vrouw weigerde, ze wilde niet weg uit haar gezellige kamer, waar nu net alles op zijn plaats stond. De familie Blauw wilde liever niet weggaan, ze waren al zo ver van huis. Wat moesten ze in Brussel doen?

Na het eten ging Margje de stad in, het was rustig, maar toch anders dan op gewone dagen. De spanning was voelbaar, op allerlei plaatsen stonden mensen met elkaar te praten. Als er soldaten langs kwamen liep men gehaast door, alsof men niet samen gezien wilde worden. De straten waren leeg en toch voelde je dat er elk ogenblik iets kon gebeuren.

Tegen vijf uur ging het ineens heel snel.

Margje was bij de stallen. Ze zag het deurtje in de grote poort van het binnenplein opengaan. Gaston kwam binnen, hij zag er vreselijk uit. Zijn kleren waren gescheurd en hij bloedde. Zijn handen zaten vol bloed en onder zijn grijze haren zag Margje een enge wond. Ze riep de kok, die de oude voerman op een stoel achter de keuken verzorgde.

‘Wat is er gebeurd,’ vroeg Margje.

‘Ge moet weg,’ fluisterde Gaston. ‘Vlucht, als de poort dichtgaat, zit ge allen in de val.’

Vluchten? Waarheen? Waarom?

Er kwamen meer mensen en langzaam werd duidelijk wat er aan de hand was.

Gaston was bij de stadspoort geweest toen soldaten en een groep jongens het huis aanvielen van de man voor wie hij gewerkt had. Zijn vroegere baas was patriot en zijn huis was het eerste dat in Den Bosch geplunderd werd. Er zouden nog heel veel huizen volgen.

Gaston had zijn baas verdedigd en was daarbij gewond. Hij raadde nogmaals iedereen aan te vluchten.

‘Straks gaat de poort dicht,’ zei hij, ‘dan kan niemand er meer uit.’

Hofman was de eerste die iets deed.

‘Vooruit inpakken,’ commandeerde hij. Hij liet zijn grote koets klaarmaken en zette iedereen aan het werk. Er was geen koetsier voor het bagagerijtuig omdat de man die het rijtuigje hierheen gereden had terug was naar Gouda.

Willem zei dat hij goed overweg kon met paarden. Hofman keek hem even aan en zei: ‘Goed, je bent aangenomen.’

Hij scheen niet eens te merken dat Willem bij het reisgezelschap hoorde.

Er volgden twee verwarde uren.

Uit de stad kwamen onheilspellende berichten. In het hotel liep iedereen elkaar voor de voeten. Mevrouw Hofman jammerde dat men voorzichtig moest zijn met haar spulletjes. Hofman zelf lette op het inladen van het bagagerijtuig.

Willem was ook steeds bij ‘zijn’ koets. Ze hadden goede paarden. Er werden ook zakken haver ingeladen voor de paarden. Het kleine rijtuig was propvol.

De bagage van de familie Blauw kon er niet meer bij. Willem maakte een plaatsje vrij op het dak en de rest moest maar in de grote koets. Er was geen tijd meer om te eten.

Twee manden voedsel verdwenen in de grote koets. Willem kreeg een goed gevuld mandje op de bok van het rijtuig.

Bij het instappen zei Margje: ‘Ik blijf bij Willem.’

Ze wilde beslist niet meer in de grote koets met de rokende Hofman. Er was geen tijd meer om lang over zulke dingen te praten. Ze zat al bij Willem op de bok.

‘Houd je goed vast,’ riep tante Melanie. ‘En doe je wollen doek om.’ ‘Opschieten,’ commandeerde Hofman. ‘Jij kunt vertrekken,’ riep hij naar Willem. ‘Wij halen je wel in.’

‘Waar moet ik heen,’ vroeg Willem.

‘Ga eerst naar Hilvarenbeek. Je rijdt hier de stadspoort uit en je volgt het riviertje. Als je er eerder bent dan wij, wacht je daar.’

Willem klapte met de zweep. Het paard trok het koetsje de poort van het hotel uit. Ze waren op weg.

Margje moest zich inderdaad goed vasthouden.

Toch was ze blij dat ze hier zat en niet in de grote koets. Het was koud, maar ze had in ieder geval genoeg frisse lucht.

De stadspoort was nog open. De soldaten daar keken wel onvriendelijk, maar ze mochten zo doorrijden. Willem liet het paard langs de smalle rivier draven. Het ging prachtig.

‘Naar Brussel,’ riep hij.

‘Naar Brussel,’ riep ook Margje.

Dat ze de verkeerde poort uitgingen en de verkeerde rivier volgden, wisten ze op dat moment nog niet.

Deel II
De lange tocht

Begin van de reis

Zolang het nog niet donker was ging het heel goed. Willem mopperde wel een beetje dat het paard zo lui was, maar eigenlijk was dat gezellig.

Ze reden over een zandweg naast een smal riviertje, er waren weinig huizen. De mensen die ze passeerden groetten vriendelijk. Een lange rij populieren langs het water toonde hun route door het vlakke land. Margje keek eens in het mandje tussen hen in. Er zaten gebraden kippen in, stukken worst, ham en twee broden. Onderin lag zelfs een hele kaas bij een fles witte wijn.

'Dat lijkt niet slecht,' zei Willem.

Ze begonnen met elk een kip op te peuzelen. Het paard stapte kalmpjes over het weggetje en op de bok aten Willem en Margje hun kip. Dat was lekker, geen gedoe met mes en vork en servetten. Zo met twee handen beetpakken en happen maar. Hun gezichten glommen van het vet, ze lachten om elkaar en wuifden naar een boerin voor haar huis. De afgekloven botjes vielen links en rechts naast de koets. Willem keek om. Kwamen de anderen nog niet? Het werd vroeg donker. Ze stopten op een punt waar het riviertje een bocht maakte en Willem liet het paard drinken. Daarna hing hij het beest een haverzak om het hoofd en liet het dier eten.

Voor henzelf maakte hij de fles wijn open, terwijl Margje brood, kaas en ham klaarzette. Staande naast de koets aten ze. Het was al helemaal donker toen Willem de haverzak bij het paard weghaalde. Het beest kreeg nog een keer te drinken en daarna waren ze klaar om verder te reizen.

Margje had het koud, ze droeg wel een wintermantel, maar de novemberkou was doordringend. Willem rommelde wat in een kastje onder de bok. Hij vond er twee dekens en een tondeldoos.

De tondeldoos bevatte stukken van de tondelzwam, een gedroogde paddestoel die makkelijk in brand ging en dan langzaam smeulde. Er waren twee vuurstenen bij, Willem sloeg die stenen tegen elkaar en het vonkje bracht de tondel aan het smeulen. Hij blies er op, het vuur werd wat feller, op dat moment hield hij een kaars uit de lantaarn van het rijtuig, bij de gloeiende tondel en stak zo de kaars aan. Het tondeldoosje ging dicht en het vuur doofde vanzelf weer. Spoedig brandden nu beide kaarsen in de twee lantaarns links en rechts op het rijtuig. Willem en Margje pakten zich warm in in de dekens en verder ging het de onbekende nacht in. De anderen waren nog steeds niet te zien. Hilvarenbeek lag zeker heel ver weg, want daar kwamen ze ook nog steeds niet aan.

Het enige dorp waar ze door gekomen waren heette Berlikum. Willem vond dat nogal vreemd, want hij kende alleen een plaats met die naam in Friesland. Gewillig sjokte het paard voort op de weg naast het water. De maan kwam op, dat maakte het voor Willem wat gemakkelijker.

De anderen kwamen nog steeds niet, ze reden maar rustig door.

Willem vond het wel mooi zo, een eigen koets en een eigen paard.

'Wat is het toch gek, dat wij steeds maar moeten vluchten,' zei Margje.

'Dat komt door die oranjepartij,' zei Willem.

'Wie zijn de oranjepartij?'

'De anderen, het tuig dat je huis leeghaalt.'

'Elsje deed mee, maar die hoort vast niet bij een partij.'

'Daar is ze zeker te stom voor.'

'Zo'n partij dat interesseert haar niet. Dom is ze niet, ze was altijd heel aardig. Waarom zou ze bij ons zoveel gestolen hebben?'

'Personeel kun je nooit vertrouwen,' meende Willem.

'Kee is nooit oneerlijk geweest.'

'Kee, dat is een heel ander geval. Die hoort bij jullie, die voelt zich nog belangrijker dan je vader. Gewoon personeel, dat een tijdje bij je werkt en dan weer weggaat, daar moet je altijd mee oppassen.'

Margje had dat moeder en tante Melanie ook vaak horen zeggen.

Het was even stil. Toen zei Willem: 'Mijn vader zei altijd: Wees niet vertrouwelijk met personeel, vertrouw ze geen geheimen toe en laat niet blijken dat je hun werk waardeert, anders worden ze onhandelbaar en willen ze de baas spelen.'

'Misschien hebben ze wel teveel op Elsje lopen schelden,' dacht Margje hardop. 'Ze kreeg altijd van iedereen op haar kop, er was nooit eens een vriendelijk woord bij. Als ze dat mij deden, zou ik ook wel eens iets terug willen doen.'

Zo pratend reden ze kalmpjes verder.

Ze kwamen door een dorp waar iedereen al naar bed was, ze zagen geen mens meer op straat. Honden blaften als ze langs huizen of boerderijen kwamen, verder was het stil. Het werd een lange, koude nacht en ze stopten niet meer. Hilvarenbeek bereikten ze niet en van de grote koets was niets te zien.

Op goed geluk stuurde Willem op zeker moment maar linksaf een wat bredere weg op. Margje sliep zo'n beetje. Hij schikte zijn deken om haar heen en liet haar tegen hem aan leunen. Zo sukkelden ze voort

met het krakende rijtuigje en het oude paard.

Tegen de ochtend kwamen ze bij een dijk, de weg ging daar omhoog. Boven gekomen zag Willem ineens een brede rivier. Dat was vast niet de plek waar ze heen moesten. Margje deed haar ogen open. Ze wist eerst niet waar ze was. Ze zat verbaasd op dat rijtuig en zag voor zich het paard en een rivier met witte nevels boven het water. Het was alsof ze boven de wolken reden. Aan de horizon was al licht. Alles zag er grijs-wit uit. In het land achter de dijk staken alleen de bomen en de daken boven de nevel uit.

‘Ik weet niet waar we nu zitten,’ zei Willem. ‘We moeten wel ver afgedwaald zijn.’

Margje herinnerde zich de tekening die Gaston in het zand gemaakt had.

‘Zo'n grote rivier, dat kan de Maas zijn.’

Er doemde een stad op. Ze zagen een poort en muren, torens en de daken van hoge huizen. De poort was al open. Willem stuurde het koetsje over de smalle brug. Er stonden twee soldaten.

‘Hoe heet het hier,’ vroeg Willem.

‘Grave,’ zei een van de mannen. Hij keek wat verbaasd naar Willem. Wat was dat voor rare voerman, die niet eens wist waar hij reed?

Willem bedankte en reed door. ‘Grave,’ mompelde hij, ‘hoe komen we nu in Grave en hoe moet je van hier naar Brussel?’

Margje zag ineens wat een geluk dit verdwalen kon betekenen. Grave, dat was de weg naar Wezel! Ze waren op weg naar oom Pieter!

Willem stopte voor een herberg. ‘We moeten eerst maar wat warms drinken,’ zei hij, ‘dan kunnen we beter nadenken.’

Hij zorgde voor het paard en stapte daarna met Margje de herberg binnen.

Er brandde een flink vuur in de open haard en ze konden er warme melk krijgen. Willem had gelukkig wat geld.

‘Daar zitten we dan,’ zei hij, ‘in Grave.’ Hij leek niet blij met de toestand. Ze waren allebei moe, maar Margje was klaarwakker. Ze wist heel zeker wat ze nu moesten doen.

‘We zijn al halverwege op de weg naar Wezel,’ zei ze. ‘We kunnen net zo goed even doorrijden en oom Pieter halen.’

Willem keek haar slaperig en verbaasd aan.

‘Naar Wezel, helemaal in Duitsland? Zo kom je toch nooit in Brussel.’

‘O ja, wist Margje, ‘over Venlo, Roermond en Maastricht kun je naar Brussel rijden.’

‘Op een achternamiddag zeker,’ mopperde Willem. ‘Mooie boel, dat is een tocht van een paar weken weet je dat wel?’

Margje knikte. ‘Dat weet ik, het staat allemaal in dit boekje.’ Ze haal-

de het reisboekje uit haar mantel. ‘Gaston heeft me getekend hoe je in Wezel kunt komen. We zijn er vlakbij, één dagje rijden, meer niet.’

‘Eén dagje,’ bromde Willem, ‘het paard kan onderweg wel dood neervallen.’

‘Dat kan ook op de weg van hier naar Brussel,’ meende Margje.

Ze praatten nog een hele tijd en uiteindelijk was Willem het met haar eens.

Hij kreeg er zelfs wel zin in. Het was toch wel iets. Zij zouden Brussel binnenrijden, een paar dagen later dan de anderen, dat wel, maar dan ging het deurtje open en wie stapte er uit, de oom van Margje! Willem zag het al voor zich.

‘We moeten naar de andere kant van de Maas,’ zei Margje. ‘Gaston heeft het me verteld, ik heb het opgeschreven.’

In het boekje had ze een papiertje met daarop de plaatsnamen die Gaston noemde. Willem vroeg aan de waard hoe ze aan de andere kant van de rivier konden komen. Het huis van de veerman werd hen aangewezen, het lag even buiten de stad.

‘Het is niet moeilijk te vinden,’ zei de waard.

Willem betaalde, ze liepen terug naar hun rijtuig. Ze reden de stad uit op weg naar de veerman.

Het paard versnelde zelf zijn vaart tot een sukkeldrafje.

Ze hadden alle drie zin in de reis.

Wie betaalt de veerman?

De veerman was een klein kereltje dat hen wantrouwig aankeek.

‘Moeten jullie naar de overkant? Waarom?’

Willem wilde iets zeggen zoals ‘dat gaat je geen bliksem aan’. Margje voorkwam dat. ‘Mijn broer en ik brengen kleren naar onze oom in Wezel, hij is daar koopman.’

‘Dan heb je nog een heel eind te rijden,’ zei de veerman in een moeilijk verstaanbaar dialect. Hij keek eens in de koets en zei: ‘Kom maar mee.’

Langs het huis leidde hij hen naar een aanlegsteiger waar een platte boot lag met één mast en een opgerold zeil.

Rustig reden ze de helling af naar de steiger. Willem remde door aan een stok te trekken links naast de bok. Piepend gleden de wielen langs de remblokken, het paard zette zich ook schrap. Op de steiger wilde het beest niet verder, het was bang van de schommelende boot. Wil-

lem sprong van de bok en leidde het paard vriendelijk pratend de pont op. Het kleine rijtuig kon er maar net op. De veerman maakte het zeil los en stuurde het schip de rivier op. Eerst voer hij schuin stroomopwaarts, dat ging heel langzaam. Ze voeren een steiger die aan de overkant al te zien was ver voorbij en gleden toen met wind en stroom terug. De hele overtocht duurde bijna een uur.

Er werd niet veel gepraat, de veerman deed zwijgend zijn werk, Willem bleef bij het paard. Problemen kwamen er pas aan de overkant. Willem wilde de koets de wal op sturen, maar de veerman hield hem tegen.

'Eerst betalen.'

'Hoeveel is het?'

De man noemde de prijs. Willem schrok, hij toonde zijn beurs met het kleingeld.

'Meer heb ik niet,' zei hij verlegen.

'Als ik het niet gedacht had.' De veerman was heel kwaad. 'Eerst overvaren en dan hebben ze geen geld.'

Willem en Margje probeerden het uit te leggen, maar de man wilde maar één ding: geld.

'Je praatjes interesseren me niet, je moet betalen. Geef me maar wat van je koopwaar als je geen geld hebt. Hij deed het deurtje van het rijtuig open en pakte een doos. Hij keek er in en bromde: 'Dit is wel goed, je kunt doorrijden.'

Willem werd vreselijk kwaad. 'Om de donder niet,' riep hij. 'Dat is allemaal duur kantwerk, dat is twee keer zoveel waard als die hele boot van jou.'

Ze schreeuwden allebei. Margje zat er angstig bij. Willem was een stuk groter dan de veerman, hij stond dreigend tegenover hem. Toch gaf de man niet toe.

'Ik moet dit spul hebben, het is allemaal oud, gedragen goed. Als ik het verkoop krijg ik er niet veel voor.'

Na een kwartier praten werden ze het eens.

De veerman hield de doos met kantwerk, maar gaf Willem een paar gulden 'wisselgeld'. Ze konden de wal op. Mopperend stuurde Willem het paard de dijk op.

'De vuile dief, het is allemaal spul van anderen.'

'Mijn vader betaalt het wel aan Hofman,' zei Margje. 'Misschien moeten we nog wel eens iets verkopen, we hebben toch reisgeld nodig.'

'Dan mogen we wel beter uitkijken wat we verkopen en voor welke prijs,' zei Willem. 'Deze vent heeft veel te veel gekregen.'

Ze besloten de inhoud van de bagagekoets te gebruiken om hun reis te betalen. Hoe haar vader dat aan Hofman moest betalen wist Margje nog niet precies. Ze maakte zich er geen zorgen over, vader betaalde toch altijd alles. Ze waren op weg naar oom Pieter, daar ging het om. De rest regelden ze later wel.

Ze reden een tijd over de rivierdijk, volgden daarna een weg een eindje van de rivier af en zagen links hoge heuvels met bos. Het was vlak land en het paard trok er flink aan. Ze hadden nog genoeg te eten bij zich, dus wat kon er gebeuren?

Bij Gennep kozen ze een weg het land in langs het riviertje de Niers. Ze lieten het paard tweemaal rusten.

‘Laat hem maar een tijdje grazen,’ zei Willem, ‘dat spaart haver.’

Het was een koude dag, gelukkig bleef het droog. Margje studeerde in haar boekje, maar behalve de aanwijzingen van Gaston had ze geen idee hoe ze moesten reizen. Ze vroegen de weg naar Goch. Het was moeilijk de mensen uit de streek te verstaan. Willem kende wel een beetje Duits. In Friesland kwamen in de hooitijd elk jaar Duitsers het gras maaien. Het taaltje dat de mensen hier spraken was toch weer anders.

Gelukkig was iedereen heel vriendelijk en behulpzaam, zodat ze 's middags toch de stadswallen en poorten van Goch zagen. Ze bleven niet in die stad. Ze reden door naar Xanten.

Nu werd het wat moeilijker voor het paard. Er waren af en toe kleine heuveltjes. De weg was nogal slecht en het rijtuigje schommelde en kraakte erg. Zou het stevig genoeg zijn voor zo'n lange reis?

Laat in de middag zagen ze vanaf een heuvel Xanten.

Ze daalden af en bereikten een boerderij.

‘We kunnen nu beter een plekje zoeken voor de nacht,’ zei Willem.

‘Misschien mogen we wel in de schuur slapen bij deze boer, dat kost niet veel.’

‘In de schuur,’ zei Margje, ‘dat is toch vreselijk vies.’

‘Jij hebt zo vaak op een boerderij gewerkt,’ spotte Willem, ‘dan ben je toch zeker niet vies van een paar koeien.’

Margje wachtte maar af wat er zou gebeuren.

Willem stapte het erf op en vroeg de boer of ze in de schuur konden slapen die nacht. De man keek Willem achterdochtig aan.

‘In de schuur slapen? Wie ben je? Waar moet je heen?’

‘Ik ben met mijn zus op weg naar een oom in Wezel,’ zei Willem. Het fantasieverhaaltje van Margje kreeg al vaste vorm.

‘Hoe oud ben je,’ vroeg de boer.

‘Zestien,’ zei Willem.

De boer geloofde hem. ‘Haal de wagen maar hierheen.’

Willem was blij, toch had hij nog één vraag. ‘Hoeveel kost het?’

De boer lachte. ‘Niets, in dit huis is de vreemdeling welkom.’

Willem holde naar Margje, klom op de bok en zei verheugd: ‘We hebben onderdak en het kost niets.’

‘Broer en zus’ hadden het niet beter kunnen treffen. De boer en de boerin waren heel aardige mensen. Er was een goede plek voor het paard en voor broer en zus was er een slaapplaats boven de koeienstal. Het avondeten kwam op tafel in de woonkamer vlak naast de stal. Zonder er verder over te praten zette de boerin twee extra borden neer.

‘Eet maar goed kinderen,’ zei ze, ‘je reis is nog lang.’

Tijdens het eten voelden ze pas hoe moe ze waren. Margjes ogen vielen haast dicht voor ze haar bord leeg had.

‘Je gaat maar lekker slapen,’ zei de boerin. ‘Morgen is er weer een dag.’

Moesten ze zich nog wassen en nachtgoed aantrekken?

Dat deel van de opvoeding was al vergeten. Er waren twee eenvoudige houten bedden met een stromatras. Ze rolden zich ieder in twee dekens en lagen heerlijk. De geur van de koeien hinderde niet, het was voor Margje net of ze bij oom Kees logeerde. Willem mopperde nog over de veerman, die teveel gepakt had.

‘Ja, dat was te duur,’ zei Margje. ‘Maar nu kost het niets, alles bij elkaar zijn we zo toch nog goedkoop uit.’

Het was het laatste gesprek die dag, want na een nacht en een dag reizen slaap je snel.

Op de markt

De volgende ochtend gingen ze echt aan het werk.

Willem had van de boer gehoord dat er die dag markt zou zijn in Xanten. Ze wilden zoveel mogelijk van hun bagage daar verkopen om reisgeld te hebben. Het rijtuigje stond achter in de schuur. Ze legden hun reisdekens op de grond en laadden de bagage uit. Alles moest uitgepakt en als koopwaar bekeken worden. Dat was een heel werk, er waren zes koffers vol kleding. Japonnen, halsdoeken, mantels, onderen bovenrokken en ook heel veel herenkleding. Het was ongelooflijk wat de familie Hofman allemaal als vluchtbagage had ingepakt. Er was ook veel zilver bij, kannen, borden, messen en vorken. Die manden lieten ze in het rijtuig staan, het ging er niet om de familie Hofman te plunderen, ze hadden alleen geld nodig voor de reis. Margje en

Willem hadden veel pret om alles wat ze vonden. Er waren zelfs suikerpotjes, roomstellen en zoutvaatjes bij, alles zo goed mogelijk ingepakt in doekjes en papier. Die zware manden bleven op hun plek, Willem en Margje keken wat er in zat, legden alles weer netjes terug en dekten de zilvermanden af. De kleding sorteerden ze, ze maakten er nette stapels van. Er waren honderd handdoeken, tweehonderd zakdoeken, vijftig onderrokken, veertig japonnen, vijf damesmantels, veertien complete herencostuums met nog eens twintig losse vesten. Er kwamen tientallen zijden shawls voor heren of dames te voorschijn, dertig wollen omslagdoeken en grote stapels hemden en onderbroeken. Het was alles bij elkaar een flinke handelsvoorraad.

'We moeten het vooral niet te goedkoop maken,' zei Willem.

Maar wat was 'niet te goedkoop'?

Geen van beiden hadden ze er een idee van wat zulke spullen kostten. Er kwam nog een tweede doos met kanten kragen, blouses en hemden met kant en kanten zakdoekjes uit de koets. Wat was zoiets waard?

Margje had een goed idee. 'We gaan naar de stad, zetten het rijtuig neer en gaan dan eerst kijken wat dit in de winkels kost. Daarna komen we pas zelf op de markt met onze spullen.'

Ze vertelden de boerin dat ze die dag in Xanten zouden zijn en dat ze pas de volgende dag doorreisden naar Wezel. Als dank voor de goede zorgen gaf Margje haar een halsdoek uit de voorraad. De boerin was er echt blij mee.

'Kom vanavond maar terug,' zei ze. 'Je kunt hiervandaan morgen heel gemakkelijk op de weg naar Wezel komen.'

Tegen tien uur reden ze weg.

Het paard draafde vrolijk de heuvel af en stapte bedaard weer een andere helling op. Daar lag de stad voor hen. Een groot aantal huizen rond een grote kerk met twee torens. Ze zagen nog meer torens, stadsmuren en een grote poort. Door die stadspoort reden ze Xanten binnen.

Willem zette het rijtuigje op de Markt voor een wit kerkje. Hij bleef daar, Margje ging op pad met potlood en papier. De taal gaf geen probleem, ze stapte een winkel binnen, bekeek stoffen en kledingstukken en vroeg gewoon in het Nederlands: 'Wat kost dat?' Als ze het getal niet meteen begreep schreef ze het op en liet zien wat ze opschreef. 'Zoveel bedoelt u?'

In een uur tijd had ze al aardig door wat hun handel waard was, dat viel best mee. Als ze alles verkochten hadden ze een flink bedrag.

Terug bij Willem maakten ze samen naast hun rijtuig op een van de dekens een uitstalling van hun handelswaar. Ze legden niet teveel

neer, ze wilden er goed op kunnen letten.

Willem zou het geld ontvangen, Margje moest voor de klanten zorgen. Ze deed wat ze op de markt wel vaker kooplui had zien doen. Ze nam een paar handdoeken van de stapel en liep ermee naar de mensen toe. De prijs stond met grote cijfers op een papier op de bovenste handdoek. Ze liet de vrouwen de stof betasten, nam ze mee naar het rijtuig en spreidde daar de doeken uit.

Spoedig had ze zo tien handdoeken verkocht. Dat ging goed. Willem rammelde tevreden met zijn beurs. Het paard stond maar zo'n beetje te slapen, die wachtte wel tot ze klaar waren.

Na de handdoeken probeerde Margje het eens met shawls en omslagdoeken, die waren veel duurder. Ze hadden drie prijzen gemaakt. Tot haar verbazing merkte Margje dat de duurste doeken het eerst verkocht werden. Toen verhoogden ze ook de andere prijzen maar en dat werkte, de verkoop steeg.

Na twaalven werd het stiller. Sommige marktkooplui pakten hun handelswaar alweer in. Er dreigde regen. ‘We kunnen de boel beter opbergen, voor het nat regent,’ zei Willem. Ze vouwden alles netjes op en deden het weer in de koffers.

Het paard kreeg te eten en Willem zette een emmer water klaar.

De jonge kooplieden sloten de koets goed af en gingen eten in een herberg op het marktplein. Ze waren tevreden over hun werk.

's Middags probeerden ze nog meer te verkopen, maar inmiddels was het zachtjes gaan regenen en er waren weinig klanten meer. Toen kwam er een man naar hen toe. Hij had al een tijdje naar ze staan kijken zonder iets te kopen. Hij wilde alle handelswaar zien.

‘Waarom,’ zei Willem.

‘Ik wil alles kopen, ik geef een goede prijs.’

‘Mag niet van onze oom,’ zei Margje. ‘We verkopen alleen tegen de vastgestelde prijs.’

‘Je kunt je oom zeggen dat je korting hebt gegeven voor afname van grote aantallen,’ zei de man. Willem wilde weten wat de man dan wilde geven.

‘Dan moet ik het spul eerst zien,’ hield de man vol.

Willem pakte een omslagdoek die bovenop lag. De man bekeek de doek aandachtig en noemde een prijs. Het was minder dan de helft van het bedrag dat ze zelf gevraagd hadden. Willem en Margje hoefden er niet eens meer over te praten.

‘Dat is te weinig,’ zei Willem.

‘Vaste prijzen,’ zei Margje tevreden. Willem legde de doek terug en sloot het rijtuig. De koopman verdween.

Aan het eind van de middag kwamen Margje en Willem terug bij de

boerderij. Het regende hard, ze waren allebei nat en koud. Toch konden ze tevreden zijn. Er was geld en ze hadden de spullen niet te goedkoop verkocht.

Willem vond dat ze precies op moesten schrijven wat er verkocht was en voor welke prijs. ‘Dan kan je vader zien wat hij aan Hofman moet betalen.’

‘Dan schrijf ik liever de prijs op die die gekke vent wilde betalen,’ zei Margje. Dat vond Willem niet eerlijk.

Ze werden het eens over het noteren van de verkochte goederen zonder de prijs.

Op de boerderij kregen ze weer gratis onderdak en er stond een stevige maaltijd klaar voor de kooplieden.

Naar Wezel

Op zondag reden ze naar Wezel. Ze namen afscheid van de boer en de boerin en volgden het pad dat hen aangewezen was. Ze zagen een hoge heuvel, maar daar konden ze gelukkig omheen rijden. Op de heuvel lag een groot gebouw, een klooster had de boer gezegd.

Ze reisden rustig naar Burick, een plaatsje tegenover Wezel. Ze zagen weinig mensen, alleen in dorpen waar net een kerk uitging was het wat drukker.

Onderweg maakten ze een plan.

Ze zouden niet meteen naar Wezel zelf rijden, maar eerst vanuit Burick de situatie verkennen. Ze moesten weten waar oom Pieter gevangen zat en of er kans was te ontsnappen.

‘We kunnen wel weer in een boerderij slapen,’ meende Willem.

Margje had daar geen bezwaar tegen.

Toen ze Burick naderden reed Willem op goed geluk een erf op. De boer kwam naar buiten met twee grote honden.

‘Kunnen we vannacht bij u in de stal slapen,’ vroeg Willem beleefd. De boer begreep hem niet. Willem herhaalde het verzoek met wat Duitse woorden.

De man schudde zijn hoofd. ‘Nee, doorrijden, ik wil geen zwervers op mijn erf.’ Daar bleef het bij. Ze keerden het rijtuig en reden weer weg. Nog driemaal probeerden ze op die manier onderdak te krijgen. Het lukte niet.

De boeren waren onvriendelijk en vijandig. Margje en Willem moesten overal snel maken dat ze wegkwamen. Er zat niets anders op dan naar een herberg uit te kijken. Ze vonden er een op de weg van Burick naar Wezel.

De waard was een onvriendelijke, norse man, maar nu hadden ze in

ieder geval een dak boven hun hoofd. Ze moesten vooruit betalen. Willem pakte rustig zijn goed gevulde beurs en telde het geld uit. Daar werd de man wel iets vriendelijker door.

Ze aten in de herberg en liepen daarna naar de rivier om Wezel vanuit de verte te bekijken. Het was nog een flinke afstand. Na ruim drie kwartier stonden ze bij een schipbrug over de Rijn. Wat een brede rivier, over een lange rij bootjes was de brug gemaakt. Er stonden Pruisische soldaten bij. Margje en Willem bleven maar een beetje uit de buurt. Aan de overkant lag Wezel, een flinke stad met hoge muren. Daar zouden ze niet gemakkelijk binnenkomen. Het was een ingewikkeld gebouwde vesting, stervormig, met twee, drie rijen wallen, versterkingen en forten.

Rechts zagen ze binnen de stadswallen nog een groot kasteel.

Ze hadden Wezel bereikt, maar wat nu?

Margje had er geen idee van waar oom Pieter gevangen kon zitten. Nog veel minder wist ze hoe ze haar oom uit deze sterke vesting moest krijgen.

Willem zag het ook somber in. Hij zei het niet. Ze waren samen zo ver gegaan, nu moesten ze ook samen zien dat ze oom Pieter vrij kregen. ‘Laten we die waard een beetje uithoren,’ zei hij. ‘Die man weet vast wel waar de gevangenen zitten.’

Terug in de herberg begonnen ze een praatje over het weer, over de slechte wegen en pas na een tijdje zei Willem: ‘Er zijn hier nogal wat soldaten, zijn die allemaal alweer terug uit Holland?’

‘Soldaten,’ zei de waard grimmig, ‘dieven zul je bedoelen. Toen we onder de Fransen zaten was het hier niet best, maar nu de Pruisen de baas zijn is het helemaal vreselijk.’

‘Ze zeggen toch dat het het beste leger van Europa is,’ zei Willem.

‘Het beste leger van Europa? Ja, als ze wat domme Hollanders op hun kaaskoppen kunnen slaan. In een echte oorlog deugen ze geen van allen. Bangerikken zijn het. Stelen en zuipen is het enige wat ze kunnen.’

‘Zitten daar nog Hollanders gevangen,’ vroeg Margje.

De waard keek haar aan, even leek hij wat achterdochtig.

‘Dat zal wel,’ zei hij toen onverschillig. ‘Je hoort wel eens zoiets. Ze moeten aan de versterking van de citadel werken geloof ik.’

Dat was belangrijk nieuws. Voorzichtig vroegen ze verder. De waard werd echter steeds zwijgzamer. Het was een onderwerp waarover hij kennelijk niet graag praatte.

‘Moet je een speciaal paspoort hebben om de stad in te gaan,’ vroeg Willem.

‘Een paspoort,’ riep de waard. ‘Nee, dat zou er nog bij moeten komen. We zijn vrije mensen in een vrij land.’

‘Dus je mag zomaar de stad in,’ herhaalde Willem.

‘Ja natuurlijk. O, ze zijn gek genoeg om zo'n paspoort te bedenken.

Die Pruisen zijn overal toe in staat.’

Margje en Willem gingen naar de kleine kamertjes op de zolder. Het waren de goedkoopste kamers van de hele herberg. Dat was wel te zien ook. Een kaal hokje met een strozak in de hoek, zo op de grond. ‘Tante Melanie zou hier eerst alles laten boenen en dan strooide ze overal kruiden tegen het ongedierte,’ zei Margje.

‘Wij zijn zelf het ongedierte,’ zei Willem somber.

In een van de twee kamertjes praatten ze nog verder. Ze wisten wel iets, maar ze wisten niet genoeg.

‘We moeten eerst in Wezel zelf kijken,’ zei Margje.

Dat zouden ze doen. Tot hun verbazing zaten er geen vlooien in de strozak of in de dekens. Willem hield de beurs met hun geld in zijn kleren onder de dekens. Het rijtuigje stond in de stal, waar ook het paard een plaatsje gevonden had.

De volgende dag zou het moeten gebeuren...

De bevrijding

Margje was het eerst wakker die maandag 12 november 1787.

Ze dacht aan oom Pieter. Hij wist niet dat ze zo dichtbij waren. Waar zat hij in Wezel? Als het nu eens een heel diepe, donkere kerker zou zijn? Ze had die rijen vestingwallen gezien, daar kon je iemand ver wegstoppen. Wat moesten ze doen als ze hem niet konden vinden? En als...als oom Pieter dood was? Aan die mogelijkheid hadden ze nooit gedacht. Die ene man in 's Hertogenbosch was toen al meer dan een maand weg uit Wezel. Er kon van alles gebeurd zijn sinds hij oom Pieter voor het laatst zag. Hij was gewond, als dat allemaal erger geworden was. Hij kon wel ziek zijn van de kou.

Margje hield het niet meer uit in het kleine donkere kamertje. Op de tast vond ze haar kleren, ze kleedde zich aan en maakte Willem wakker.

‘Kom mee, we moeten naar Wezel.’

Willem bromde slaperig iets terug en draaide zich om.

Margje trok de dekens van hem af en fluisterde: ‘Kom er uit, we moeten aan het werk.’

‘Ga toch naar bed meid,’ mopperde Willem. ‘Het is nog midden in de nacht.’

Hij rommelde wat naast zijn bed sloeg vuur met de vuurstenen en stak een kaars aan met de tondeldoos. Ineens was het hele kamertje minder griezelig.

Slaperig zat Willem op de strozak, de kaars op de vloer voor hem.

‘Wat wil je nu? Je kunt toch niet in het holst van de nacht naar Wezel gaan?’

‘Het is al bijna ochtend, we moeten wel drie kwartier lopen.’

‘Bijna ochtend, je bent gek, het is nacht.’

‘De zon komt al op, kijk maar.’ Margje wees naar het raam, waar heel vaag een lichte streep aan de horizon te zien was.

‘We kunnen vast nog geen ontbijt krijgen,’ zei Willem. Hij stond ondertussen wel op en kleedde zich aan.

‘Dan gaan we maar zonder ontbijt.’

‘Niks daarvan, we hebben al betaald, ik wil hebben waar ik voor betaal.’

Met de kaars in de hand liepen ze heel zachtjes naar beneden. In de gelagkamer was de waard al. Hij keek wel een beetje verbaasd, maar zette toch zwijgend het ontbijt voor hen neer: hompen zurig brood en een kan bier.

Ze deden het er mee.

Tussen twee happen door zei Margje: ‘Ik maak me zo kinderachtig mogelijk, met vlechtjes en zo.’

‘Waar is dat goed voor,’ wilde Willem weten.

‘Er zullen vast veel soldaten zijn als bewakers, op kinderen letten ze niet zo. Ik moet ook een springtouwtje hebben, dan ben ik een spelend meisje.’

Willem had er weinig vertrouwen in, maar zocht toch met Margje een geschikt stuk touw in de koets.

In het rijtuigje zat een klein spiegeltje, in het schemerlicht van de vroege novemberochtend vlocht Margje twee vlechten, zoals ze dat gezien had bij kinderen in deze streek. Uit de bagage haalde ze een wit schortje dat ze voor haar jurkje bond. Ze leek zo een meisje van een jaar of tien inplaats van twaalf.

Zo gingen ze op weg naar Wezel, een klein meisje met haar grote broer.

Het was een koude ochtend, toch had Margje geen mantel aangedaan. In deze streek droegen meisjes en vrouwen geen mantels. Ze had een warme omslagdoek, dat scheelde wel iets. Willem leek nog het meest op een gewone, forse boerenjongen, een vermomming waar hij niet veel moeite voor hoefde doen.

Bij de brug liepen ze langs de soldaten, die zeiden niets en zo kwamen

ze zonder probleem bij de stadspoort waar de soldaten hen ook door lieten lopen. Ze wisten helemaal nog niet hoe de stad gebouwd was. Waar zou de gevangenis zijn? Was er wel een gevangenis of zat oom Pieter gewoon in een van de kazernes?

Door de poort bereikten ze een ruim langgerekt plein tussen de citadel, het kasteel dat ze al van ver gezien hadden, en de stad. Het was nog leeg. Maar terwijl ze naar de huizen van het stadsgedeelte liepen veranderde dat. In de citadel klonken trompetsignalen. Margje en Willem zochten beschutting tegen de koude wind in een van de smalle straatjes. Daar wachtten ze af wat er verder zou gebeuren. In de citadel was het een grote drukte. Ze hoorden nog meer trompetsignalen, geschreeuw van officieren, allerlei commando's.

De poort van het sterke fort zwaaide open en met zes muzikanten voorop marcheerden honderden soldaten de citadel uit. Ze werden in lange rijen opgesteld op het grote plein. Na de soldaten kwam er een lange rij mannen in vuile, grauwe pakken.

Soldaten liepen aan weerszijden. Dat moesten de gevangenen zijn.

'Sommigen hebben nog patriottenuniformen aan,' fluisterde Margje. Gespannen keek ze naar de rij gevangenen, daar ver weg op het plein. Die ene daar, die zo hinkte, was dat niet...

'Daar loopt oom Pieter,' riep Margje.

'Houd je toch stil,' zei Willem boos. Er waren mensen in de buurt. Geschrokken keek Margje om. 'Dat is oom Pieter,' fluisterde ze.

'Niet wijzen,' mompelde Willem. 'Waar zie je hem?'

'In de tweede rij, de man in de blauwe jas, die zo moeilijk loopt.'

Willem zag hem. Dus dat was oom Pieter waar hij al zoveel over gehoord had. Hij kon op deze afstand niet veel meer zien dan een wat hinkende man in een blauwe jas.

Er kwam een hele rij koeien door de poort. Boeren dreven de dieren de stad in op weg naar de slagerijen. Loeiend en onrustig trok de kudde tussen de gevangenen met hun bewakers en de soldaten door. Margje zag ineens een mogelijkheid. 'Wacht hier op me,' zei ze en ze holde het plein op. Ze liep met de boeren mee, achter de koeien aan. Zo kwam ze dichtbij oom Pieter. Hij zag niets, lette niet op de koeien en de boeren. Mager en bleek staarde hij voor zich uit. Weer een dag gevangenschap, een dag als alle andere dagen, koud, vermoeiend, uitzichtloos. 'Oom Pieter,' Margje zei het zachtjes, maar de gevangene schrok meteen op uit zijn doffe peinzen en hij keek om. Wie riep daar?

'Ik ben het oom Pieter, Margje, let niet op me.'

Hij zag een kind met vlechtjes, dat was echt Margje.

Ze huppelde vrolijk langs de koeien heen en weer en verloor vlak bij

haar oom haar schortje. Ze bukte zich en fluisterde: ‘Bent u de hele dag hier?’

Oom Pieter was weer volkomen helder. Margje hier, dat moest iets met zijn bevrijding te maken hebben.

‘We werken aan de haven,’ zei hij zacht. ‘Ga daar heen, daar kunnen we praten.’

Een van de bewakers kwam naderbij. Margje had haar schortje weer omgedaan en huppelde verder. Achter de soldaten om kwam ze langs de andere kant van het plein terug bij Willem. Om niet teveel op te vallen liepen ze rustig de stad in. Achter hun rug was het ochtendappèl van de militairen en de gevangenen afgelopen. Marge vertelde Willem wat ze te weten gekomen was.

Hij knikte. ‘Dat is niet gek. We zouden een bootje moeten hebben. Als je oom zich na het werk verstopt, kunnen wij hem in de avond overvaren naar de andere kant.’

‘Ja,’ riep Margje enthousiast. ‘En daar staat de koets klaar en we rijden zo weg.’

Ze liepen ongeveer een uur naar de haven en zagen de gevangenen aan het werk. Er was een schip met grote stenen aangekomen. Die moesten ze lossen en opstapelen op de kade. Er was veel werk aan de vesting, hele stukken werden nieuw gemaakt en daar moesten de gevangenen aan meehelpen.

Het gedeelte waar gelost werd was niet echt afgezet, maar er waren wel veel bewakers. Die mannen verveelden zich, terwijl de gevangenen stenen sjouwden.

'Nu ga ik touwtje springen,' zei Margje.

Voor de verbaasde Willem iets had kunnen zeggen was ze al weg.

Touwtjespringend huppelde het kleine meisje met de vlechtjes de kade op.

De bewakers reageerden niet. Margje kwam vlakbij haar oom.

'Zijn jullie hier de hele dag,' vroeg ze zachtjes.

'Tot de avond,' mompelde oom Pieter vanonder de steen die hij op zijn schouder droeg.

'Wij komen met een boot, kunt u zich verstoppen?'

Oom Pieter legde de steen op een stapel, leunde er even bij en zei: 'Hier achter. Ze tellen ons pas morgenochtend weer.' Hij liep moeizaam terug naar het schip om de volgende steen te halen. Margje volgde touwtje springend.

'We zijn er zodra het donker is, ik zing dit liedje.' Verder springend zong ze een kinderliedje dat haar oom goed kende.

Ze huppelde vrolijk verder en de bewakers lachten. Margje lachte heel lief terug.

Willem en Margje gingen meteen de stad uit. Het ging goed!

Ze haalden hun rijtuig en spanden het paard in. Langzaam reden ze terug naar Wezel, voor de brug draaide Willem een zijpad in. Er lagen een paar verspreide boerderijtjes. Eén stond er dicht bij het water. Willem liep het erf op.

'We willen vissen,' zei hij, 'kunnen we een bootje lenen?'

'Lenen niet, huren wel,' zei de boer.

Willem sprak de prijs af en betaalde.

'Heb je hengels,' vroeg de boer.

'Een kleintje in de koets,' zei Willem.

'Gebruik deze maar,' zei de man. Hij wees naar drie lange hengels die tegen de muur klaar stonden.

'Bedankt,' zei Willem. 'U krijgt de helft van de vangst.'

'Als je niets vangt is dat niet veel,' lachte de boer.

'Ik ga een heel grote vis vangen.'

'Dat zeggen ze allemaal.'

Het paard werd uitgespannen, het kon in een kleine omheinde ruimte lopen. Willem strooide haver in een bak, er stond al een vat met regenwater. Het paard was zo goed verzorgd.

Margje en Willem gingen ‘vissen’.

Gelukkig zat er nog wat eten in de mand, anders hadden ze de hele dag niets gehad. Het was een koude, spannende dag, waar geen eind aan scheen te komen. Vissen vingen ze niet. Willem had eerst nogal wat moeite met het roeien op de rivier. Het was eigenlijk wel goed dat ze zoveel tijd hadden om te oefenen.

Toen het donker werd voer Willem eerst terug naar de wal. Het rijtuig stond dicht bij het water. Hij stak de lantaarns aan en zei tegen de boer: ‘Ik wil het nog een uurtje proberen.’

‘Nog niets gevangen zeker.’

‘Dat komt nog.’

De boer lachte en ging zijn huis in.

Terug in de boot roeide Willem rechtstreeks naar het haventje van Wezel.

Daar liep het zo vlot, dat het haast niet echt leek. Margje zong het kinderliedje en ineens stond oom Pieter op de kade. Hij liet zich in het bootje zakken en moest daar plat op de bodem gaan liggen. Zingend liet Margje zich de haven uitroeien. Een schildwacht bij het havenhoofd luisterde, wat klonk dat mooi zo'n heldere stem over het water. Oom Pieter huilde zacht. Hij lag op de natte planken van de roeiboot. Wat zong Margje mooi. Hij was vrij! Margje en die vreemde jongen hadden hem gered.

Heel voorzichtig gluurde hij over de rand van de boot.

De stad was al ver weg. Niemand merkte iets van zijn vlucht uit de gevangenis.

Door de lantaarns op de koets konden ze goed hun richting bepalen. Zodra ze bij de boerderij kwamen sloop Margje met haar oom naar de koets.

Oom Pieter verstopte zich tussen de bagage en Margje ging op de bok zitten. Nu werd ze pas bang. Zou alles goed gaan, het kon nog mislopen. Merkte de boer niets?

Willem praatte nog even met de boer.

‘Nee, niets gevangen, jammer.’

Hij spande het paard voor de koets, de boer hielp hem daarbij.

Daarna groetten ze de man vriendelijk en reden het erf af.

Vrij!

Op weg naar Brussel!

Onderdak

Het was koud, het begon te regenen, ijskoude wind en regen. Margje dacht aan de voorspelling van de kok in Den Bosch. Het kwam uit, regen en kou, zou er nu ook nog sneeuw komen?

Ze rilde en deed de omslagdoek dichter om zich heen.

Willem stopte. ‘We kunnen beter wat bagage hier zetten en voor jou een plaatsje binnen vrij maken,’ zei hij.

Oom Pieter keek ongerust vanachter de tassen en koffers waar hij verstopt zat.

‘Margje komt binnen zitten,’ zei Willem. Hij haalde een mand en twee koffers weg en bond die vast op de bok naast hem.

‘Waar gaan we heen,’ vroeg oom Pieter.

‘Naar Brussel,’ zei Willem eenvoudig.

‘Ik snap het niet, wie ben jij, waarom help je mij. Hoe wisten jullie dat ik in Wezel was?’

‘Ik ben Willem Ferwerda uit Franeker, ik hol zo'n beetje met de patriotten mee. De rest moet Margje maar vertellen.’

Hij duwde het natte meisje naar binnen, pakte zelf uit de voorraad kleding een lange herenjas en klom weer op de bok. Ze reden verder. Langzaam rolde het koetsje door het heidegebied tussen Burick en Gelder. Die stad moesten ze passeren om in Venlo te komen. Daar wilden ze zo snel mogelijk heen om buiten het Pruisische gebied te zijn. Er was één duidelijke weg dwars over de heide en die volgde Willem. Door de regen werd het wel steeds moeilijker. Er kwamen diepe plassen en daar moest hij omheen sturen. Hij raakte steeds meer gesteld op hun paard. Het leek een traag, sloom beest, maar hij hield ongelofelijk lang vol. Willem praatte steeds tegen het paard, moedigde het aan, prees het.

Hij was ervan overtuigd dat het hielp. Ondertussen had Margje aan haar oom verteld hoe ze aan de koets met al die spullen gekomen waren en wat er gebeurd was sinds ze elkaar voor het laatst zagen.

‘We kregen een heel kort briefje van u,’ zei ze. ‘Daar begrepen we niet veel van.’

Oom Pieter lachte. ‘Dat zal wel. Het was tijdens het transport naar Wezel. We waren in Arnhem en daar kon ik een stuk papier en een pen krijgen. Na de drie regels was de inkt op, toen kon ik niet meer schrijven. Ik sprak iemand die naar Holland ging en hij zou proberen het briefje te bezorgen. Die man kon niet schrijven en dus was hij ook niet in staat de brief af te maken. Ik snap niet waarom hij niet bij jullie heeft aangebeld, hij had alles kunnen vertellen.’

‘Ik begrijp het wel,’ zei Margje. ‘De bel was er af en iedereen was doodsbang om bij ons gezien te worden. Hoe kwam u in Arnhem?’

‘Lopend, we hebben alles gelopen. We zijn in september bij Gorkum gevangen genomen. Ze hebben ons heel slecht behandeld, er was weinig eten en 's nachts hadden we bijna geen dekens. Je sliep maar zo'n beetje in je uniformjas, meestal op de kale grond. De tweede dag ben ik gevallen, toen heb ik mijn been bezeerd. Dat is nog steeds niet beter. Tijdens het lopen kreeg ik er steeds meer last van. In Arnhem heb ik een paar dagen in een soort hospitaal gelegen. Daar knapte ik niet van op. Bijna iedereen ging daar dood, ik dacht: “Pieter, hier moet je weg”. Toen heb ik me bij de dokter gemeld en gezegd dat ik beter was. De vent keek niet eens, hij liet me zo gaan. Met een tweede transport ben ik toen naar Wezel gelopen. Daar hebben we eerst aan de vestingmuur gewerkt. Sinds een maand waren we stenen aan het lossen, dat was zwaar werk, maar je was wel dichter bij de vrijheid. Er zijn er al heel wat gevlucht. Als er nu een Nederlandse schipper in de haven van Wezel komt letten ze goed op. Maar echt fel zijn ze niet. De officieren wel, de soldaten kan het niet veel schelen, die hebben net zo lief dat we allemaal weglopen. Sommige gevangenen betalen een flink bedrag en dan mogen ze weggaan.’

‘Maar voor u kon dat niet, omdat u de prinses tegenhield.’

‘Je bent goed op de hoogte.’

‘Dat vertelde die man in 's Hertogenbosch.’

‘Dat klopt. Ik heb lang geheim kunnen houden wat ik voor september deed, maar een van de anderen heeft zich een keer versproken en dat was voor mij heel vervelend.’

Zo praatten ze nog een hele tijd door. Ze zaten wel krap in het koetsje, maar het was er droog en niet zo koud. Willem had het veel moeilijker. Het was een heel donkere nacht, bij het licht van de twee kaarslantaarns kon hij niet veel van de weg zien. Eenmaal stopte hij en klopte hij aan bij een eenzaam huisje aan het eind van het heideveld bij de bosrand. De bewoner deed de bovenste helft van de deur op een kier open en vroeg wat hij wilde. Willem vroeg de weg naar Gelder. Het werd hem verteld. Het bos door, in een klein dorp voorbij de kerk rechtsaf en dan maar steeds dezelfde weg volgen. Willem reed verder. In het bos stootten ze een paar maal hard op knoestige wortels van bomen, die boven de grond uitstaken. Het was elke keer een wonder dat het krakende koetsje heel bleef. Na het dorp volgde een lange weg, die gelukkig nogal goed was. Zo konden ze tenminste een beetje opschieten. Het was al onaangenaam genoeg voor de voerman en zijn paard.

Ze hadden tegenwind, de regen ging over in natte sneeuw en na middernacht zelfs in sneeuw die bleef liggen. Willem moest steeds de lampen afvegen om iets te kunnen zien. Het bruine paard werd een wit paard. De koets, de voerman, de bagage op het dakje en op de bok, alles werd wit. Door het barre weer zag Willem bijna niets meer en zo kon het gebeuren dat hij bij een bocht in de weg rechtdoor reed en ineens op het erf van een boerderij uitkwam.

Een hond blafte woedend, het paard bleef stokstijf staan. Willem sprong van de bok en sprak de hond vermanend toe. Hij deed het in het Fries en dat werkte want de hond kwam kwispelstaartend naar hem toe. Inmiddels was de boer wakker geworden. Terwijl Willem nog met de hond praatte stond de man ineens met een geweer voor hem.

'Wat moet je hier,' zei hij bars.

In gebroken Duits legde Willem uit dat hij op reis was met twee passagiers en dat hij de weg was kwijtgeraakt. De boer scheen hem te vertrouwen.

'Geen weer om op weg te zijn,' bromde hij. 'Ga maar achteruit, ik doe de schuur voor je open.'

Vriendelijk pratend leidde Willem het paard met de koets stapje voor stapje achteruit. Grote schuurdeuren gingen open en ze konden naar binnen rijden. Oom Pieter en Margje stapten uit, stijf en moe, maar niet zo koud als Willem. De boer woonde alleen. Hij praatte niet veel, maar hij was heel aardig.

De vluchtelingen konden een plaatsje in het hooi zoeken om te slapen. Willem spande het paard uit en verzorgde het dier voor hij zelf doodmoe op het hooi neerviel. Margje en oom Pieter hingen zijn natte kleren uit, doofden de kaars en gingen daarna ook slapen.

De eerste nacht in de vrijheid.

Geen rustige nacht, want oom Pieter was zwaar verkouden. Ook bleef hij ongerust luisteren of de Pruisen niet achter hem aan zaten.

Achtervolgers

Zwijgend zette de boer de volgende ochtend brood voor hen neer. Ze hadden niet lang geslapen, maar voelden zich toch uitgerust. In een klein kamertje zaten ze met de boer en aten zwijgend.

Willem keek door het raampje naar buiten.

'Het sneeuwt niet meer,' zei hij. 'Het is zelfs al weggedooid, geloof ik.' Margje keek nieuwsgierig rond in het kamertje. Wat leefde die man

armoedig. Alles was oud, kaal en versleten.

Oom Pieter stond het eerst op van tafel. Moeizaam liep hij naar de deur.

‘Ik loop maar wat heen en weer,’ zei hij met zwaarverkouden stem.

‘Gisteravond zat ik klem en nu doet het pijn.’

Hij hinkte de schuur in.

De boer keek hem na door de open deur. Hij stond ook op en volgde oom Pieter.

‘Kom,’ zei hij. Hij leidde zijn gast naar een hoek van de lage schuur en nam daar twee houten krukken van de wand. ‘Neem, loop beter,’ zei hij en deed voor hoe je de krukken moest gebruiken. Oom Pieter probeerde het en voelde dat hij zo veel beter vooruit kon komen. Hij wilde de boer bedanken, vragen hoeveel het kostte, maar de man weerde alle dank af.

‘Geeft niet, goed voor jou, neem mee.’

Het waren wonderlijke krukken, gemaakt van boomtakken, heel precies uitgezocht, zodat op beide stokken bovenaan een vertakking in tweeën zat, die de holte voor de oksel gaf en een zijtak lager om de hand steun te geven.

Oom Pieter toonde blij zijn cadeau aan Willem en Margje. Ze overlegden wat ze de boer zouden geven.

‘Een goede overjas,’ stelde Margje voor. Ze nam er een uit de koets en bood die de boer aan. Die wilde niets hebben.

‘Dat is voor stadsmensen,’ zei hij. Ook andere cadeaus weigerde hij. Oom Pieter koos uit de voorraad andere kleren voor hemzelf en en verstopte zijn oude uniform.

Ze maakten zich klaar om te vertrekken.

Het paard kwam weer voor de wagen en ze konden gaan.

Op het laatste moment hield de boer oom Pieter bij de arm.

‘Vluchteling?’ zei hij.

Oom Pieter aarzelde, zou hij het zeggen?

‘Ja,’ zei hij. ‘Ik ben Hollander, ik zat in Wezel.’

De boer knikte. ‘Wees voorzichtig, Pruisen niet goed, pas op voor ze.’

‘Denkt u dat ze ons achtervolgen?’

‘Kan zijn, oppassen. Voorbij Gelder, snel naar Venlo.’

‘Ja, in Venlo zijn we veilig.’

Oom Pieter stapte in en verstopte zich achter de bagage. Margje kwam weer op de bok. Ze had haar winterkleren aan, de vlechtjes en het schortje droeg ze niet meer. De vluchteling zat in een ongemakkelijke houding, heen en weer schuddend in het koetsje. Wie naar binnen keek kon hem echter niet zien.

Alleen het hoesten en af en toe luid niezen wezen er op dat daar iemand zat.

De schuurdeuren gingen open en het volgende deel van de reis begon. Buiten was het venijnig koud, op sommige plaatsen was de weg glad. Ze waren blij als ze door een stukje bos reden, daar woei het minder hard.

Zonder oponthoud kwamen ze in Gelder. Ze passeerden ongehinderd de stadspoorten, hoewel er overal soldaten stonden. Binnen een kwartier waren ze het stadje in en weer uit.

Het begon opnieuw te regenen, een ijskoude regen waartegen de twee op de bok zich niet konden beschermen. Het land was vlak, er waren verspreide boerderijtjes en stukken bouwland, afgewisseld met hei en bos.

Op een stil stuk stopten ze even. Willem liet het paard rusten, gaf het water en haver. Voor hen zelf was er niet veel te eten, wat restjes van vorige dagen, meer niet. Oom Pieter kwam uit zijn schuilplaats, hij strompelde heen en weer om de stijfheid van de reis kwijt te raken. Het was droog geworden, er scheen zelfs een waterig zonnetje.

Plotseling zei Margje: ‘Ik hoor paarden.’

Oom Pieter klom weer snel in de koets en Willem maakte het paard klaar om verder te gaan. Ze reden zo snel mogelijk door. Margje keek om. Ver weg op de heide zag ze twee militairen te paard.

‘De Pruisen zitten achter ons aan,’ zei ze.

Willem spoorde het paard aan. Het beest deed wat hij kon. Met angstige snelheid rolde het ranke rijtuigje krakend en schommelend over het zandweggetje.

De ruiters kwamen steeds dichterbij.

‘Kijk voor je,’ zei Willem. ‘We doen net alsof we ze niet gezien hebben.’

Margje moest zich stevig vasthouden om niet van de wagen te vallen.

Een half uur duurde de jacht, toen kwamen de ruiters links en rechts van de koets.

‘Halt,’ schreeuwden ze.

Willem hield onwillig het paard in. Dampend stond het beest stil. Wat vreselijk jammer, ze waren bijna buiten het Pruisische gebied. Liep nu toch nog alles mis?

‘Wohin,’ snauwde de ene ruiter.

‘Naar mijn tante in Venlo,’ zei Margje. Willem verduidelijkte het in het Duits. De andere man bekeek ondertussen de koets van onder tot boven. Hij deed ook een deurtje open en keek op en tussen de bagage

Oom Pieter maakte zich zo klein mogelijk in zijn hoekje. Hij had een donkergroene mantel over zich heen getrokken. Ademen durfde hij haast niet.

De soldaat deed het portier van het rijtuig weer dicht.

'Zusammen,' vroeg de andere man streng aan Willem. 'Zwei?'

Willem knikte, 'twee voor Venlo.'

'Viel spullen,' zei de soldaat in gebroken Nederlands.

'Ja, meine Tante,' zei Willem met een verontschuldigend gebaar.

'Holländer viel spullen, mooi,' zei de man. Hij lachte erbij alsof hij precies wist hoeveel mooie spullen de Hollanders wel hadden.

'Weiter fahren,' commandeerde hij.

Willem liet het paard weer trekken. Ze waren er door! Het was gelukt! Spoedig lieten ze de soldaten een aantal meters achter hen. Net op dat moment niesde oom Pieter luid. Geschrokken keek Margje om. De soldaten hadden het gehoord, ze wendden hun paarden en kwamen weer achter hen aan.

Willem voelde wat er achter zijn rug gebeurde. Hij niesde luidruchtig. De soldaten hielden hun paarden in.

'Gesundheit,' riepen ze, ze keerden om en verdwenen voorgoed.

Margje omhelsde spontaan Willem en zoende hem op zijn wang.

'Je hebt hem gered,' riep ze enthousiast.

'Rustig nou,' zei Willem verlegen. 'We zijn er nog niet.'

Het paard kon niet zo hard meer.

Willem liet het maar rustig voortstappen. Nog eenmaal zagen ze in de verte soldaten, toen was het voorbij. De torens van Venlo waren al zichtbaar.

In de schemer reden ze de stad binnen. Ze gingen meteen naar een goed logement, want ze waren allemaal toe aan eten en rust.

Ook het paard vond het welletjes zo.

Rovers

Eindelijk rust, veiligheid en een goede maaltijd. Oom Pieter had het maanden niet gehad. En dan het gevoel vrij te zijn, niet meer dag en nacht afhankelijk van de Pruisische bewakers.

Het logement in Venlo was het beste wat ze konden treffen in de hele stad. De waard en zijn vrouw hadden al eerder vluchtelingen uit Duitsland ontvangen. Ze zagen meteen wat er met oom Pieter aan de hand was. Hier hoefde je niet geheimzinnig te doen, hier was je thuis. De drie reizigers aten zwijgend en snel.

De waard en zijn vrouw keken er met genoegen naar. ‘Neem het er maar van, het staat er voor op tafel,’ zei de vrouw en ze schepte nog eens op voor Willem. Aan het eind van de maaltijd zei oom Pieter: ‘Kinderen, ik weet dat we nog lang niet thuis zijn, de reis is nog lang, maar weet dat ik je eeuwig dankbaar ben voor alles wat je voor me gedaan hebt.’

Hij zweeg, hij had tranen in zijn ogen. ‘Dank je wel,’ zei hij zachtjes en lachte. ‘Zo zie je dat je oom Pieter een sentimentele oude man wordt.’ Margje en Willem waren ook ontroerd. Het was gelukt. Oom Pieter was vrij, ze konden naar Brussel reizen. Nu het achter de rug was begrepen ze niet hoe ze er aan hadden durven beginnen. Ze wisten eigenlijk niets toen ze naar Wezel reden, ze hadden enorm veel geluk gehad.

Er waren goede bedden voor de reizigers en ze konden zich echt wassen. Schone kleren waren er genoeg, een wagen vol. Ze sliepen alle drie heel lang. Pas om tien uur zaten ze de volgende ochtend aan het ontbijt.

Ze besloten die dag naar Roermond te rijden. Margje had de aanwijzingen van Gaston nog op haar papiertje en de waard gaf ook advies. ‘Vlak voor Roermond moet je wel oppassen,’ zei hij. ‘Daar is slecht volk gesignaleerd. Tussen Belfeld en Baxhoef heet het niet voor niets de “roversheide”. Daar moet je voor niemand stoppen, ook niet als ze net doen alsof ze gewond zijn of zo. Die grap hebben ze al een paar keer uitgehaald. Zodra de koets stilstaat springen er dan ineens van alle kanten rovers tevoorschijn.’

Ze waren gewaarschuwd.

Oom Pieter zou nog in de koets reizen. Zijn plaats was nu wat geriefelijker. Hij had nog steeds pijn aan het gewonde been en hij was erg verkouden.

Het paard stapte rustig over de weg. Via Tegelen kwamen ze in Belfeld en daarna kwam het gedeelte waar de waard in Venlo voor gewaarschuwd had.

De weg volgde de rivier. Links van hen lag, iets hoger, een heideveld.

Het ging heel goed, er gebeurde niets.

‘Die man heeft zeker een beetje overdreven,’ zei Willem.

‘Misschien is het wel te koud voor rovers,’ meende Margje.

Het was inderdaad erg koud. Ze hadden gelukkig de wind achter zodat de bagage op de koets wat beschutting gaf. Ze zagen in de verte al de torens van Roermond.

‘Nog een uurtje, dan zijn we er,’ zei Willem opgelucht.

Toen sprongen drie haveloze kerels uit de struiken. Ze wilden de koets tegenhouden. Eén greep het paard bij het hoofdstel, twee anderen probeerden de koets te openen. Het ging allemaal heel snel. Oom Pieter mepte met zijn krukken de kerels bij de deurtjes weg. Willem drukte Margje de zweep in handen en riep 'Sla er op!'

Margje sloeg zo hard ze kon met de zweep naar de man bij het paard. Ze trof hem vol in het gezicht. Hij tuimelde met een schreeuw achterover. Willem liet het paard rennen. Het koetsje stoof gevaarlijk schommelend vooruit. De rovers probeerden hen nog in te halen, maar het paard rende zoals het nog nooit gerend had.

'Ze zijn weg,' schreeuwde Willem blij. Hij riep het in het Fries, maar Margje en oom Pieter begrepen hem best. Over de slechte weg reden ze zo snel mogelijk naar Roermond. Dat liep heel slecht af. Het paard struikelde in een kuil, bezeerde een voorbeen en kwam slechts heel moeizaam stappend in Roermond.

Dat was een lelijke tegenvaller.

Ze vonden een herberg, maar daar was het vuil en het tochtte er.

Voor het paard was er een warme stal. Willem verzorgde het oude beest zo goed mogelijk, maar het zag er niet best uit. Bij het avondeten schudde Willem somber zijn hoofd. 'Het gaat niet goed,' zei hij, 'het linkervoorbeen wordt helemaal dik. Het paard moet minstens een week rust hebben. Misschien komt het nooit meer goed.'

Ze zaten stil bij elkaar.

'We hebben geld nodig,' zei Willem.

'Dan moeten we weer wat verkopen,' meende Margje.

Er zat niets anders op. De volgende dag trokken Willem en Margje langs de huizen met hun handelswaren. Oom Pieter paste in de herberg op de koets met de overige spullen. Onder de andere gasten in de herberg zaten een paar verdachte types.

Ze konden maar beter voorzichtig zijn.

Leuren met spullen langs de deur is vervelend. Toch moest het gebeuren. Ze hielden het de hele dag vol, al leverde het weinig op. Ook de dag daarna, een vrijdag, gingen ze langs de huizen.

Op zeker moment trok Margje Willem een steegje in.

'Kijk uit, daar heb je ze.'

'Wie?'

'Die rovers.'

Voorzichtig loerden ze de straat in.

Daar liepen inderdaad twee kerels, waarvan er een een felrode striem op zijn gezicht had. Ze zagen Willem en Margje niet.

Terug in het logement spraken ze er lang over met oom Pieter. Ze

voelden zich niet veilig. Andere herbergen in de stad waren niet veel beter.

Oom Pieter vertelde dat er die dag steeds onbetrouwbaar uitziende kerels in de buurt van de koets kwamen. Als hij zich liet zien gingen ze weg.

Ze besloten die nacht om beurten wacht te houden bij het rijtuig. Ze zouden één lantaarn aanlaten.

Willem meldde dat het helemaal niet goed ging met het paard. Het arme beest had al pijn als het gewoon stond. Lopen ging helemaal niet.

'We kunnen hier niet blijven,' zei oom Pieter. 'Hoeveel hebben jullie opgehaald?'

Ze telden het geld dat in twee dagen verdiend was. 'We moeten een ander paard hebben en verder reizen.'

'Een ander paard? Maar dit dan?' zei Willem.

'We moeten het verkopen, er zit niets anders op,' meende oom Pieter. Willem had er moeite mee. Een kreupel paard aan wie kon je dat verkopen? Alleen maar aan een paardenslager, dat wist hij als boerenjongen heel goed.

'We kunnen toch wel tot maandag wachten,' zei hij zacht.

Na een tijdje praten moest hij toegeven dat het weinig zin had tot maandag te wachten. Het paard zou niet beter worden en de situatie hier werd gevaarlijker.

'Zijn nieuwe baas zorgt wel goed voor hem,' probeerde Margje te troosten.

Willem draaide zich om, hij wilde niet laten zien dat hij huilde. Wat wist zo'n stadskind weinig. Hij liep weg en ging naar de stal. Daar bleef hij heel lang.

Toen hij terugkwam zei hij: 'Goed, zoek de paardenslager maar op. Ik neem vannacht de eerste wacht, ik leg de zweep wel klaar.'

Grimmig verdween hij en ging in de koets zitten. Margje begreep toen pas wat verkopen van het paard betekende. Ze wilde naar Willem toegaan, maar oom Pieter zei: 'Laat hem liever alleen, dat is nu het beste. Ga slapen, morgen kan het weer een vermoeiende dag worden.'

Willem voerde zelf de onderhandelingen met de paardenslager. Hij deed het met grimmige vastberadenheid: handelswaar moet zoveel mogelijk opbrengen.

Toen het beest, moeizaam strompelend, weggeleid werd draaide Willem zich om. Hij liep naar buiten en kwam pas twee uur later terug. Intussen hadden Margje en oom Pieter een belangrijke beslissing genomen:

Ze verkochten een flink deel van de voorraad handdoeken, mantels, japonnen en overige kleding aan een opkoper. Het was de enige manier om snel aan genoeg geld te komen.

Het ging erg vlug die zaterdag.

Voor de middag was het oude paard weg, verkochten ze een flink deel van hun voorraad en gingen ze al op zoek naar een nieuw paard.

Het werd een jong beest, een kleine, lichtbruine merrie. Willem besliste uiteindelijk. 'Dit was de beste in de hele stal,' zei hij, toen ze met het paard naar de herberg terugliepen. Hij was met Margje gegaan. Ze durfden de koets niet onbewaakt te laten. Oom Pieter was daar bij gebleven.

Nog diezelfde dag reisden ze verder. Oom Pieter had koorts. Hij was nog steeds erg verkouden en zijn been deed pijn.

Margje had het die ochtend opnieuw verbonden, het zag er niet goed uit. Een vuile wond, die niet wilde helen. Ze hadden wel schoon linnen, maar iets om de wond te behandelen hadden ze niet.

Die nacht sliepen ze niet.

Willem liet het paard rustig voortstappen over de weg die de rivier volgde.

Op zondagochtend bereikten ze Maastricht.

Ze passeerden een kleine kapel. Oom Pieter zat in de koets. Door het kleine luikje voor in het rijtuig riep hij naar Margje en Willem: 'Zorg dat je een goede gedachte hebt. Wie het goede denkt en een kapel passeert zal een wonder beleven.'

Ze deden alle drie hun best aan iets goeds te denken.

Margje dacht aan haar ouders en tante Melanie, Willem dacht aan het nieuwe paard en oom Pieter dacht aan het einde van de reis.

Aan de rand van de stad zag Willem een herberg met flinke stallen voor rijtuigen en paarden. Het zag er allemaal heel netjes uit.

'Zullen we hier eens vragen naar de prijs,' vroeg hij door het luikje aan oom Pieter. Die draaide zich snel naar het raam, te snel, hij schreeuwde het uit van de pijn. Zijn gewonde been was tegen iets hards gestoten.

Willem en Margje hielpen hem uit de koets. Willem keek waaraan oom Pieter zich gestoten kon hebben. Hij vond een ijzeren kistje. Met moeite kregen ze het open. Het zat vol geld!

'Het wonder,' lachte oom Pieter ondanks de pijn.

'Het wonder dat we met onze goede gedachten verdiend hebben.'

De prijs van de herberg viel ook nog mee, ze namen twee kamers en huurden een stal voor koets en paard. Alles kon op slot, ze hoefden niet meer de wacht te houden. Op de kamer van oom Pieter en Willem

telden ze het geld.

‘Dat moet van Hofman zijn,’ zei Margje.

‘We zullen precies opschrijven hoeveel het is,’ stelde oom Pieter voor.

‘Dan kunnen we het later terugbetalen.’

Ze bleven twee weken in Maastricht. Oom Pieter was te ziek om verder te reizen. Door zijn gevangenschap en de dwangarbeid was hij ook erg moe. Hij sliep haast de hele dag.

Margje probeerde de lessen van tante Melanie toe te passen. Ze maakte de etterende wond schoon met brandewijn en kocht in de stad een zalf waarvan men zei dat die heel goed was. Met rust en geduldige zorg knapte de zieke inderdaad op.

Ze schreven een lange brief aan de ouders van Margje. Omdat ze het adres in Brussel niet kenden, gaven ze de brief mee aan iemand die naar de patriotten in die stad reisde. Hij zou hem afgeven dan wisten vader en moeder dat oom Pieter vrij was en dat ze op weg waren naar Brussel.

Het waren goede weken in een stad waar ze zich snel thuis voelden. Van de kou en de regen hadden ze in hun herberg geen last. Ook konden ze zich voorbereiden op de tocht naar Brussel. Willem liet het paard elke dag een eindje rijden om het te oefenen. Margje en oom Pieter leerden ook hoe ze een paard moesten mennen. Met hulp van een oude man die in de stallen werkte herstelde Willem het wankele koetsje zo goed mogelijk.

Ze werkten hard die weken. Ze vroegen ook aan iedereen die er iets over kon weten, hoe ze in Brussel moesten komen. Dat gaf heel nuttige aanvullingen op de gegevens uit het oude reisboekje. Nu er zoveel verkocht was, konden ze de bagage beter plaatsen. Bij het volgende deel van de reis zouden er steeds twee in de koets zitten en een op de bok. Ze konden allemaal het paard mennen, ze wisten de weg en zo zouden ze minder lang in de kou hoeven zitten.

Na twee weken kon oom Pieter weer lopen. Hij gebruikte nog één kruk als steuntje.

‘We gaan naar Brussel,’ zei hij opgewekt. ‘Dan kunnen we je vader en moeder over onze avonturen vertellen.’

‘En dan krijgt Hofman zijn laatste hemden terug,’ lachte Willem.

Eén haas, twee kapotte wielen

Op maandag 3 december 1787 begonnen ze de reis naar Brussel. Als het goed ging zouden ze in twee dagen die stad kunnen bereiken. Wie snel reed kon het zelfs wel in één dag halen, maar het was de slechtste tijd van het jaar en hun rijtuig was oud. Door de vele regenbuien waren de wegen op veel plaatsen heel slecht. Ze konden maar beter iets langer over de reis doen, dan was de kans groter dat ze het eindpunt haalden.

Het liep wel vlot.

Afwisselend zat er een op de bok en bleven er twee binnen. Willem maakte de langste afstanden als voerman want hij gaf de leidsels niet graag uit handen. Toch was het Margje die triomfantelijk Tongeren in reed. Ze zat fier rechtop en liet het paard draven. De mensen keken het krakende, wankelende wagentje na en Margje voelde zich als een koningin. Het was wel koud zo in de open lucht. Ze had een dikke overjas en om haar benen een deken. Een van de omslagdoeken gebruikte ze als hoofddoek, alleen in Tongeren liet ze de doek om haar schouders glijden om er niet als een oude opoe uit te zien.

Oom Pieter mende paard en rijtuig Sint Truiden binnen. Daar was het tijd om te eten. Bij een kleine herberg stopte hij en ze bestelden een maaltijd.

Margje en haar oom zaten al snel aan tafel. Willem kwam later, want zoals gewoonlijk verzorgde hij eerst het paard. Oom Pieter had een goede keus gedaan. De herbergier hield zelf van lekker eten en hij zorgde dat zijn gasten niets te kort kwamen. Het was echt een plezierreisje zo, het vroor wel, maar dat was prettiger dan al die regen in november.

‘Als we zo doorgaan, komen we vanavond nog in Leuven,’ zei Willem.

‘Dat is mooi,’ vond oom Pieter, ‘dan hebben we morgen nog maar een klein stukje en houden we tijd over om mijn broer en zus te zoeken.’

Na het eten gingen ze meteen verder. Willem stuurde de koets op de weg van Sint Truiden naar Tienen. Margje en haar oom hadden het er in het rijtuig over hoe verbaasd vader en moeder wel zouden zijn. ‘Ze zullen ongerust zijn,’ dacht oom Pieter. ‘Misschien hebben ze jullie wel overal gezocht.’

Ongerust? Daar had Margje helemaal niet aan gedacht. De afgelopen weken waren zo spannend geweest en zo vol gebeurtenissen dat ze niet vaak aan haar ouders had gedacht.

‘We hebben toch een brief gestuurd,’ zei ze, ‘misschien komen ze ons wel tegemoet.’

Willem stopte, Margje nam de teugels over. Flink ingepakt stuurde ze het paard over de weg. Het werd al heel gewoon. Het wagentje hobbelde krakend over de weg vol gaten en kuilen. De zon stond al laag, Margje had er last van en ze zag minder goed door dat felle licht. Het werd ook kouder, een heldere winterdag, het zou koud zijn vanavond.

Een paar kilometer voor Tienen daalde het rijtuigje een heuveltje af. Het paard draafde, Margje tuurde in de ondergaande zon, de weg was een zwarte streep tussen langsflitsende bomen. Plotseling schrok het paard van een haas die over de weg rende. Margje wist niet wat er gebeurde, zag in een flits de haas wegschieten, trok aan de teugels en stuurde daardoor het paard teveel naar de kant van de weg. Het rijtuig raakte met het linkervoorwiel een grote steen. De koets zwaaide naar de rechterkant, Margje viel op de weg en het paard draafde zonder koets weg. Willem en oom Pieter kwamen met de resten van het rijtuig in een diepe greppel. Het was een vreselijke ravage. De bagage van het dak van de koets lag overal verspreid, een zak haver was opengebarsten. Oom Pieter zat klem tussen zware manden zilverwerk. Zijn bijna genezen been raakte bekneld en hij voelde een vreselijke pijn.

Willem klom uit het deurtje, dat nu inplaats van links opzij, schuin boven lag. Hij stapte op het achterwiel en begon daarvandaan al vreselijk te schelden op Margje.

‘Stomme griet, kun je niet uitkijken, kijk nu eens wat je doet, alles is kapot.’

Midden op de weg zittend, nog versufd van de val, snikte Margje: ‘Het was een haas.’ Willem sprong op de weg en schreeuwde: ‘Vooruit stap op, je oom zit bekneld, doe wat!’

Margje krabbelde overeind. Op hetzelfde moment stak oom Pieter zijn hoofd boven de resten van het rijtuig uit. ‘Kalm, kinderen, geen ruzie. Ik kom er wel uit. Ga het paard halen Willem.’

Oom had de situatie goed in de hand. Hij zag het paard onder aan de heuvel en begreep dat ze hun dure trekdier eerst terug moesten hebben. Het was de enige mogelijkheid om de kar weer op de weg te krijgen.

Willem holde de heuvel af en kwam even later met het paard terug. Margje was toen net in de wrakstukken gedoken en had een verbandkoffertje opgevist. Ze verzorgde oom Pieter omdat de wond weer was opengegaan. Huilend deed Margje haar werk. Oom Pieter had echt pijn, toch probeerde hij de moed er in te houden.

‘Huil niet zo Margje,’ zei hij, ‘je tranen doen zeer in de wond.’

Snikkend herhaalde Margje: ‘Het was de haas, het paard schrok en toen zijn we ergens tegen op gereden.’

Willem keek of hij met het paard het koetsje weer op de weg zou kunnen trekken, maar dat was zinloos. Bij de disselbomen was alles afgeknapt, daardoor had het paard niets. Het was gewoon doorgehold zonder koets. De voorwielen waren stuk, aan beide kanten van de weg lag er een. De koets zelf lag gekraakt, in elkaar gezakt schuin in de greppel. Ze haalden de bagage uit de wrakstukken en zetten alles op een rij langs de weg.

De krukken van oom Pieter waren nog heel, die had hij nu weer nodig. Met grote moeite sleurden ze de manden zilverwerk uit de kapotte koets.

‘Dat zal nu wel gedeukt zijn,’ zei Willem. Ze keken er niet naar.

Het werd al donker, ze moesten voor de nacht een oplossing vinden. Er kwam een boer aanlopen. Hij had het lawaai gehoord en wilde weten wat er gebeurd was. Hij bekeek de ravage en zei: ‘Dat is kapot, daar kunde ge niet mee verder.’ Zover waren de anderen ook al, maar wat dan?

‘Waar wilde ge heen?’

‘Naar Brussel,’ zei oom Pieter, zittend op een mand zilverwerk.

‘Da's ver, da komde ge nie veur den avond.’

‘Weet u een plaats waar we kunnen slapen?’

‘Hewel, ge kunt na 't klooster, daarginder, da zullen ze u wel onderdak geven.’

Maar wat moesten ze met hun bagage?

Met de boer vonden ze een oplossing. De man had een platte kar die hij wilde verkopen. Willem ging met het paard naar de boerderij en kwam even later terug met het karretje. De boer kreeg geld en mocht de resten van de koets houden. Ze laadden alles op de platte kar, maakten voor oom Pieter een stoel van manden en een paar kussens uit de koets en zo trokken ze verder.

Margje en Willem liepen naast de kar. Bij het klooster belde Margje aan.

‘We hebben een ongeluk gehad, ons rijtuig is kapot, mogen we hier slapen?’

Dat mocht. De grote kloosterpoort ging open en een oude monnik leidde hen naar het gastenverblijf.

Het was intussen donker en het vroor flink.

Brussel

Ieder kreeg in het klooster een klein kamertje. Het zag er heel eenvoudig uit. Strakke, witgepleisterde muren, een tafel, een stoel en een bed met stromatras en dekens. De gestrande reizigers waren er zeer tevreden mee. De portier wees Willem een plaats voor het paard en de kar. Hij kon alles daar achterlaten. Toen hij naar een slot keek, lachte de oude monnik.

'Ge kunt uw goederen hier rustig laten liggen. Wij hechten niet aan die aardse dingen. Is er nog iemand gewond bij het ongeval?'

'Ja, oom Pieter, maar dat is een oude wond.'

'Daar zullen we toch naar laten kijken.'

Ondanks het late uur kreeg oom Pieter zo nog twee dokters aan zijn bed, monniken die heel veel wisten van kruiden en medicijnen. Ze bekeken de wond bij kaarslicht, maakten alles goed schoon en pakten het open been in een dikke laag fijn gaas, waarin geneeskrachtige kruiden verpakt zaten.

'Dit twee dagen laten zitten, daarna doet u er nieuwe kruiden op, die we u morgen zullen geven.'

Margje merkte daar niets van. Ze was in haar kamertje. Bij het licht van een kaars zag ze dat ze vol blauwe plekken zat na de val op straat. In haar eentje huilde ze wat, maar dat wist verder niemand. Ze ging heel voorzichtig liggen, want alles deed nu zeer. Vlak na het ongeluk had ze niets gevoeld, nu deed het wel pijn.

Ze werden alweer vroeg gewekt. De regel van het klooster was zo. De monniken waren al midden in de nacht opgestaan; de gasten moesten om zes uur uit hun bed komen. Dat viel niet mee. Het was erg koud in de kleine kamertjes.

In de gang stond bij iedere deur een kom met een kan ijskoud water, daarmee konden ze zich wassen. Aan het eind van de gang was de eetzaal waar een eenvoudig ontbijt klaar gezet was. Het was heel stil in het klooster, ver weg klonk gezang.

'Wilt u naar de kerk, voor u verder reist?' vroeg de oude portier.

'We zijn niet katholiek,' zei oom Pieter.

'Dat geeft inderdaad problemen,' glimlachte de oude monnik. 'Hier nog niet, later misschien. Voor ons is elke gast een welkome gast. U hebt geluk dat dit klooster nog bestaat.'

Zijn gasten begrepen hem niet.

'Weet u dat niet? Het zal u bekend zijn dat de zuidelijke Nederlanden

bij Oostenrijk horen. Welnu, onze geëerde keizer Jozef II heeft het plan van al zijn landen moderne staten te maken. Zo is nu het martelen verboden, welaan dat is goed hè, zo ook is de slavernij afgeschaft, ook heel mooi. Alleen was er in zijn gebieden hier geen slaaf meer te bekennen. Hij wil alle kermissen op één dag laten houden en voor ons het ergste: Hij gaat overbodige kloosters opheffen. Wat de keizer daarmee voorheeft, weet ik niet. Ge moet hem dat toch eens vragen als ge hem eens spreekt.'

Ze namen afscheid van de vriendelijke monnik en reisden verder.

Ze merkten nu dat het een heel verschil is of je met een rijtuig reist of dat je te voet moet gaan. Oom Pieter klom weer voorzichtig op zijn 'troon' en mende het paard, Margje en Willem liepen als knechtjes aan weerszijden van het karretje. Margje was vreselijk stijf. Alles deed pijn en bij elke stap voelde ze alle plekken waar ze gevallen was. Ze klaagde niet. Niemand hoefde te merken dat ze pijn had. Over het ongeluk werd niet meer gepraat.

Via Leuven bereikten ze in de middag Brussel. Het was die vierde december te laat om in de stad naar vader en moeder en tante Melanie te zoeken.

Ze vonden net binnen de stadspoort een soort volkslogies waar ze konden overnachten. Voor het paard was er aan de achterzijde van het gebouw een kleine stal. Het was er koud, Willem deed hun beste deken over de rug van het paard, verder zette hij een extra portie haver neer.

Voor de reizigers zelf was er een hok waar ze bij hun kar konden slapen, op stro dat op de grond gegooid was.

Ze waren zo moe, dat ze toch wel sliepen die nacht. Willem was van plan een- of twee maal op te staan en bij het paard te gaan kijken. Hij was echter zo moe, dat hij doorsliep tot ver in de ochtend. Margje was het eerst wakker, ze zocht een plek waar ze zich kon wassen, maar zo'n plek was er niet. Ze liep het hok uit en kwam op een soort binnenpleintje. Daar was het druk. Andere gasten kwamen uit soortgelijke hokken en verlieten snel het gebouw. De meesten zagen er hongerig en haveloos uit, zwervers en bedelaars leken het. Door een poortje kwam ze achter de herberg bij de stal. Wat vreemd, de deur stond open, het paard was weg. Willem had toch gezegd dat de stal hierachter was. Net op dat moment kwam Willem met een slaperig hoofd aanrennen, ook hij zag de lege stal.

'Het paard, wat heb je met het paard gedaan?'

'Ik heb niks gedaan, ik kom hier en ik zie dit lege hok.'

Ze waarschuwden oom Pieter, die ook kwam kijken. Ze snapten er niets van, was het beest losgebroken?

Ze riepen de waard erbij, maar die haalde zijn schouders op. ‘Wat wilt u, dit is een volkslogies, hier moet men goed op zijn spullen letten.’ De man wilde alleen maar Frans praten, al merkten ze best dat hij heel goed Nederlands kon verstaan.

Het duurde even eer Willem begreep wat de man zei. Toen barstte hij woedend los: ‘Smeerlap, je kunt me dan toch wel van tevoren waarschuwen.’

Hij greep de waard beet en schreeuwde: ‘Het is jouw schuld, vuile rotzak, jij weet hier meer van, jij hoort bij die paardedieven.’

Oom Pieter kwam tussenbeide. ‘Kalm Willem, kalm, laat die man los. Met geweld bereik je niets. We moeten naar de schout of de baljuw en we vragen hem de dief op te sporen.’ De waard maakte zich scheldend uit de voeten.

Ze hadden de vorige avond al vooruit betaald voor dit schamele logies. Ze gingen terug naar hun kar en vonden daar nog al de bagage. Ze trokken zelf de kar de stad in. Dat viel niet mee. Brussel is gebouwd op heuvels en die zijn hoog als je er een kar met koffers tegenop moet trekken.

Het lukte niet.

Oom Pieter kon niet trekken, Margje en Willem waren samen niet sterk genoeg.

Er was een klein pleintje, iets vlakker dan de weg, daar stopten ze. Hijgend leunden de twee ‘trekpaarden’ tegen de kar. Oom Pieter zat wat mistroostig op de rand. Wat nu? Ze waren in Brussel, hoe vonden ze de ouders in zo'n grote stad?

‘En als dat Margje Blauw niet is,’ klonk het uit de deur waar ze voor stonden.

Margje keek op en ze rende naar de vrouw in de deuropening.

‘Mevrouw da Silva!’ Ze omhelsde de oude vrouw onstuimig. Ze huilden allebei van opwinding en ontroering.

‘Mevrouw da Silva, hoe komt u hier?’

‘Dat kan ik beter aan jou vragen.’

‘Ik kom lopen.’

‘Dat zie ik, met een karretje.’

Ze lachten allebei en huilden tegelijk.

‘Kom toch binnen,’ zei mevrouw da Silva, ‘Kom binnen Willem en u ook mijnheer, buiten is het te koud.’

Willem keek aarzelend naar hun kar.

‘Dat loopt niet weg, kom binnen, als je bij het raam gaat zitten, kun je op je kar letten.’

Na alles wat ze die ochtend hadden meegemaakt was dit wel het grootste geluk dat ze konden hebben. Ze vertelden wat ze meege-

maakt hadden, hoe ze over 's Hertogenbosch en Wezel hierheen reisden en dat die ochtend hun paard gestolen was.

Juist op dat moment kwam mijnheer da Silva thuis. Het was alsof hij zijn verloren kinderen hervond. De beide oude mensen deden alles om het hun gasten naar de zin te maken. Margje keek verbaasd rond, de kamer leek precies op die in Amsterdam, dezelfde meubels en alles op dezelfde plaats. Mevrouw da Silva zag hoe Margje keek, ze raadde haar gedachten.

'Wie het niet gegund is een vaste woonplaats te hebben, moet toch iets doen om zijn huis mee te nemen,' zei ze.

Mijnheer da Silva pakte de zaken meteen flink aan.

'U blijft hier logeren,' zei hij. 'De bagage kan in het achterhuis. Voor u is er een plaats boven. Vanmiddag gaan we naar het kantoor van de patriotten, we doen dan gelijk aangifte van de diefstal bij de autoriteiten hier. Rekent u er niet op, dat u uw paard ooit terug ziet. De stad wemelt van de vreemdelingen, vluchtelingen en zwervers en de politie is vrijwel machteloos.'

De familie da Silva wist niets over Margjes ouders. Ze hadden ze nooit gezien in Brussel.

'Dat is wel vreemd,' zei da Silva. 'Want het is wel een grote stad, maar de Nederlanders komen elkaar steeds weer tegen. Mijnheer de Lange van Wijngaarden zal er wel meer van weten.'

'Is die hier,' vroeg oom Pieter. 'Hij was mijn commandant in Goejanverwellesluis, toen we prinses Wilhelmina terugstuurden.'

'Die heer heeft hier een kantoor, waar alle gevluchte patriotten opgeschreven worden,' zei da Silva. 'Het zijn er zoveel, dat ze er hier ook geen raad mee weten. De militairen sturen ze nu naar Bethune in Noord-Frankrijk, de meeste burgers gaan in diezelfde streek naar Saint Omer of Sint Omaar zoals de Vlamingen zeggen.'

'Waar ligt dat,' vroeg Margje.

'Ten zuidwesten van Rijssel, dat de Fransen Lille noemen.'

'Lastig al die plaatsen met twee namen,' vond Margje.

'Ja, het is wel eens vervelend. Het is gebied van de Franse koning, daarom gebruikt men meestal de Franse naam, maar de bevolking spreekt nog Vlaams in die streken.'

's Middags hoorden ze van de Lange van Wijngaarden dat de families Blauw en Hofman in november meteen doorgereisd waren naar Saint Omer.

'Er is wel een brief voor jullie hier,' zei de patriot. Hij zocht in een la en vond het papier.

'Er is ook een brief uit Maastricht, die aan je ouders gericht is.'

‘Dat klopt,’ zei Margje, ‘die heb ik zelf geschreven.’

Ze maakte met trillende vingers de brief van haar moeder open.

‘Lief kind,’ las ze.

‘Ik weet niet of je deze brief ooit zult ontvangen. We weten niet waar jullie zijn en waarom jullie zijn weggegaan. Wat is er toch gebeurd? We hebben de hele nacht op jullie gewacht in Hilvarenbeek. Toen wilde Hofman doorrijden, en wij moesten wel mee. Wij moeten nu weer verder naar Frankrijk. Komt er nooit een eind aan dit zwerven? Lieve Margje laat gauw iets van je horen, kom bij ons terug.

Je moeder.’

Met tranen in haar ogen las en herlas Margje het briefje.

Het bleek mogelijk post mee te geven met een speciale koerier, die elke week naar Saint Omer reisde.

Ze schreven nog diezelfde dag een vervolg op hun eerste brief. De laatste zin was: ‘Het is nu vijf december, en als Sinterklaasverrassing is ons paard gestolen. We zoeken nu ander vervoer, desnoods komen we lopen. In het nieuwe jaar zijn we bij u allen.’

Ander vervoer zoeken, dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan. Paarden en rijtuigen waren heel duur. Er waren zoveel mensen die naar andere landen wilden reizen, dat de prijzen wel tweemaal zo hoog werden als normaal.

Bij de familie da Silva werd lang gepraat over hun reis naar Frankrijk. ‘De winter is een heel slechte tijd voor zo'n tocht,’ zei da Silva. ‘Bijna niemand reist in deze tijd. De weinige rijtuigen die nog vertrekken zitten al helemaal vol. Nu u geen rijtuig meer kunt kopen, zelfs geen paard meer hebt, wordt het een voettocht en dat is voor gezonde mensen al een hele opgave.’

Oom Pieter lachte. ‘U denkt dat zo'n krukkenman als ik, dat stuk niet kan lopen. Dat valt wel mee. Zolang de wond niet goed dicht is, moet ik een beetje voorzichtig zijn. Als alles genezen is, loop ik weer als de beste.’

‘Dan blijft u eerst maar een paar weken hier,’ zei mevrouw da Silva. De reizigers wilden liever zo snel mogelijk verder, maar uiteindelijk werd het toch de dag na nieuwjaar eer ze verder konden.

De hartelijkheid van de familie da Silva maakte de maand onvergetelijk, maar een leuke periode was het niet.

Margje wilde heel graag doorreizen. Ze hoopte dat er nog een brief uit Frankrijk zou komen. Ze wilde zo graag naar haar ouders. Ze schreef nog een lange brief, maar die week was er geen koerier. Ze moesten geduld hebben, wachten tot oom Pieter beter werd.

Elke dag gingen Margje en Willem naar een soort politiebureau om te vragen of het paard al terug was. Elke dag werden de mannen daar onvriendelijker.

'Er wordt zoveel gestolen, u moet zelf beter op uw spullen letten,' zeiden ze. Boos worden hielp ook niet. De dief had het paard en dat scheen iedereen prima te vinden. Willem bleef het langst protesteren, maar uiteindelijk moest ook hij toegeven dat ze het paard voorgoed kwijt waren.

Op het kantoor van de patriotten kwamen ze noodgedwongen ook vaak. Het was er een chaotische toestand. Niemand wist precies hoeveel vluchtelingen er waren, waar ze vandaan kwamen, wat ze gingen doen.

De Franse koning beloofde een uitkering aan iedereen die als vluchteling vanuit Nederland naar Frankrijk kwam. Op het kantoor in Brussel moesten mensen als de Lange van Wijngaarden de gegevens van de vluchtelingen noteren en doorgeven aan de Fransen. Daar kwam nog weinig van terecht. Onder de patriotten die zich in Brussel en later in St. Omer meldden zaten oplichters, avonturiers en andere personen die het alleen begonnen was om die uitkering.

Willem zag in Brussel twee figuren uit Franeker, die nooit iets met de patriotten te maken hadden gehad. Hij wees er de Lange van Wijngaarden op, maar die kon er niets aan doen. De oplichters hadden prachtige papieren, en ze verdwenen naar Frankrijk als 'echte patriotten'.

'Het zou me niet verbazen als een van dat soort ons paard gestolen heeft,' zei Willem. Het zou best kunnen. In dat geval was het paard waarschijnlijk allang in Frankrijk en hoefden ze hier niet meer te zoeken.

Voor oom Pieter was de gedwongen rustperiode goed. Hij oefende in het lopen, dat nog steeds met krukken moest. Ze kochten nieuwe voor hem, waar hij wat minder moe van werd. De primitieve krukken van de Duitse boer bleven als reserve bij de bagage. Een bagage die ze grotendeels in Brussel achterlieten.

Al het kostbare tafelzilver bleef met heel veel kleding in het gastvrije huis in Brussel. De eigenaar kon het daar later halen, als de wegen wat beter begaanbaar waren. Ze hadden door het geldkistje nog steeds genoeg reisgeld. De lijst uitgaven werd steeds langer. Ze zouden in St. Omer aan de heer Hofman heel wat terug moeten betalen.

Hun laatste aankopen voor de reis waren goede schoenen en een licht, stevig karretje, waarop ze hun resterende bagage konden laden. Zo konden ze het zelf naar Frankrijk trekken.

Op 2 januari 1788 eindigde hun verblijf in Brussel.

Bezorgd liet da Silva hen gaan.

‘Het is helemaal niet de goede tijd van het jaar, het voorjaar of de zomer is beter,’ zei hij.

‘Zolang kunnen we niet wachten,’ antwoordde oom Pieter. ‘We willen naar ons nieuwe huis, naar onze familie.’

‘We kunnen het in tien dagen lopen,’ zei Margje. ‘Alles staat in mijn boekje.’

Da Silva glimlachte. ‘Laten we dan maar hopen dat de werkelijkheid klopt met het boekje.’

‘Als het te koud wordt graven we ons in net als de beren, dan doen we een winterslaap,’ stelde Willem voor.

‘Dan zou dit huis een betere plek zijn voor een winterslaap,’ meende mevrouw da Silva.

De reizigers namen nogmaals afscheid en vertrokken.

Een wonderlijk groepje om te zien.

Een lange, wat magere man op krukken, gehuld in een dikke winterjas met een wollen muts op zijn hoofd. Een grote jongen in dikke kleren met een wollen shawl om zijn hoofd gebonden en een meisje dat over warme wollen rokken en truien een wijde blauwgroene mantel droeg. Heel trots was ze op haar bontmuts, die mevrouw da Silva haar had gegeven ‘omdat ze die in Rusland ook dragen’.

Zo liepen ze Brussel uit.

Bedelaars

Het werd al spoedig duidelijk dat de tocht veel zwaarder zou zijn dan ze gedacht hadden. De weg van Brussel naar Halle was eerst een ‘steenweg’, een weg met grote granietkeien. Het karretje hobbelde er ratelend overheen. Af en toe moesten ze uitwijken voor een rijtuig of voor een kar met een of andere vracht. Oom Pieter liep zo'n beetje op de rand van de weg. De keien waren te glad voor hem, in de berm was het gemakkelijker met krukken.

Na een poosje begon het te sneeuwen. Er was weinig wind, waardoor het niet zo koud leek. De sneeuw bleef aan hun kleding plakken, zodat ze er alledrie even wit uitzagen.

Margje zei: ‘Ik kan me best indenken dat ze in Rusland bontmutsen hebben, het is helemaal niet koud zo.’

‘Wacht maar tot het twintig graden vriest met harde oostenwind,’ zei

Willem. ‘Dan vriezen je oren af onder het bont.’

De steenweg eindigde en het verdere pad was een smalle, modderige baan met weinig bomen. De kar zakte af en toe weg in de modder. Ze moesten er dan alledrie aan trekken en duwen om hem weer in beweging te krijgen.

Het werd ook stiller op de weg, er was weinig verkeer meer.

Al dit ongemak zou al genoeg geweest zijn om de reis naar Frankrijk tot een zware tocht te maken. Er wachtten hen nog veel erger dingen. In de winter zwierven er in Noord-Frankrijk en Zuid-België op het platteland grote groepen bedelaars. Dat waren mannen, vrouwen en kinderen die geen huis hadden en het hele jaar in leven moesten blijven van wat seizoenwerk en bedelen. De winter was voor deze daklozen de slechtste tijd. Werk was er niet, bedelen leverde weinig op. Om te overleven verenigden ze zich in benden, die onder zelfgekozen leiders leefden van plundering en roof.

Een paar kilometer voor Halle kwam er zo'n groep uit een zijweg. Het waren vijf mannen, met vrouwen en kinderen. Ze zagen er haveloos, vuil en verwilderd uit. Ze kwamen op het karretje af en probeerden dingen te pakken. Willem en Margje zetten de kar aan de kant bij een bosje met doornige struiken. Oom Pieter ging aan de achterkant staan, hij weerde de bedelaars af met een van zijn krukken. Margje had een reservekruk in haar hand en Willem stond met de rijzweep op de kar. Een van de vrouwen kwam naar voren en trok aan een mand. Willem sloeg haar met de zweep hard op de handen. Met een gil sprong de vrouw achteruit. Ze begon vreselijk te schelden in een onbegrijpelijk dialect. Twee kerels kwamen dreigend op hen af, ze werden meteen met de zweep teruggeslagen. Het dreigde een bitter gevecht te worden. Margje duwde kleine kinderen terug, sloeg er een hard met de kruk. Oom Pieter weerde twee vrouwen af en sloeg wild om zich heen. Als de bedelaars allemaal tegelijk aan zouden vallen, waren de reizigers verloren. Dat gebeurde niet.

De aanvallers dropen af na nog een paar maal flink geraakt te zijn door de zweep. Hijgend van inspanning en opwinding stonden de reizigers bij hun behouden spullen. ‘Dat scheelde niet veel,’ zei oom Pieter. ‘Zulk volk moeten we niet te vaak tegenkomen.’

Dat de bedelaars zich niet altijd af lieten schrikken zagen ze van verre gebeuren. De bende trok over een smal paadje het land in naar een boerderij. Er was daar geschreeuw, een hond blafte, jankte en was daarna stil. Een vrouw gilde, twee kinderen vluchtten het veld in. De bende krioelde in en om het huis, sleepte er kennelijk van alles uit en ineens stond het boerderijtje van voor tot achter in brand. Margje,

Willem en oom Pieter zagen het met schrik gebeuren.

De boer, de boerin en de twee kinderen vluchtten in de richting Halle. De geschrokken reizigers liepen daar ook heen. De bedelaarsbende verdween achter een bosrand.

In Halle moesten ze rusten. Oom Pieter was te vermoeid, bovendien was het toch al te laat om een volgende plaats aan de route te bereiken. Er bleek slechts één logement in de hele plaats te zijn, waar ze nog terecht konden. Een smerig, laag huis, waar de gasten in stallen sliepen. Het was nog erger dan het volkslogies in Brussel waar hun paard gestolen was. Zoals vaker in dit soort gelegenheden, moesten ze vooruit betalen.

Het avondeten bestond uit een grauwe aardappelsoep met wat groenten erin.

Stukken brood hadden de reizigers gelukkig zelf nog.

Ze wierpen de stinkende dekens in een hoek van hun slaaphok.

'We hadden ze er ook heen kunnen laten lopen op de pootjes van de luizen en de vlooien,' zei Willem.

Ze klopten en plukten zo goed mogelijk het ongedierte van zich af en probeerden te slapen in hun overjassen. Of dat zou lukken was niet duidelijk en ze zouden het nooit weten ook.

Er werd luid op de deur gebonkt.

Vijf Oostenrijkse soldaten drongen binnen. Ze namen zonder iets te zeggen Willem en oom Pieter mee naar buiten. Daar zei een officier alleen maar: 'U bent gearresteerd.' Oom Pieter protesteerde. 'Dat gaat zomaar niet, waarvoor zijn we gearresteerd?'

'Dat weet u zelf wel,' snauwde de officier.

Margje wist niet wat ze doen moest.

'Blijf bij de spullen, morgen zijn we wel weer vrij,' riep oom Pieter.

'Doe de deur dicht en laat niemand binnen.'

Trillend zat Margje met de zweep in de hand op de rand van de kar. Een kaarslantaarn gaf enig licht. Twee uur zat ze zo in de koude stal. Ze had haar bontmuts ver over haar oren getrokken en ze droeg een extra overjas. Toch bleef het koud.

Ze hoorde wel allerlei geluiden buiten, maar ze durfde niet te kijken. Plotseling werd er op de deur gebonsd.

'Laat me er in,' riep een meisjesstem. 'Red me, laat me er in.'

Was het een list van boeven of was er echt iemand in nood?

Voorzichtig opende Margje de deur op een kier. Meteen werd ze opzij geduwd. Een meisje van haar leeftijd wrong zich naar binnen en probeerde de deur weer te sluiten. In een glimp licht van de kaarslantaarn zag Margje een grote man, die met een dronken stem lalde:

‘Kom hier slet, kom hier.’

Hij had al een voet tussen de deur en stak zijn hoofd in de stal.

Uit pure angst sloeg Margje hem zo hard mogelijk met de zweep. Het effect was vreselijk. Het gezicht van de dronkeman werd een brede bloedige striem. Met een rauwe kreet tuimelde hij achteruit het binnenplein op.

Het meisje schoof meteen de dikke houten grendel voor de deur.

‘Goed werk,’ prees ze Margje.

Die keek nog verbaasd van de deur naar haar hand met de zweep en weer naar de deur.

Met de zweep tussen hen in zaten de twee meisjes op de kar, de kaars werd steeds kleiner. Gelukkig had Margje nog een nieuwe, ze zou voor geen geld in het donker willen zitten.

‘Ik ben Louise,’ zei het meisje. ‘Die vent is mijn stiefvader, als hij dronken is slaat hij mij. Je hebt me gered vanavond. Morgen loop ik bij hem weg.’

‘En je moeder dan?’

‘Die is allang dood.’

‘Kun je niet ergens bij familie wonen?’

Louise lachte schamper. ‘Waar kom jij vandaan? Wonen, bij wie zou je kunnen wonen. Ons soort mensen heeft toch zeker niets.’

Van Louise hoorde Margje die nacht over een vorm van leven waar ze geen idee van had. Het meisje had nog nooit in een huis gewoond. Ze was altijd rondgetrokken met zo'n bende zoals Margje die 's middags gezien had. Ze had nog nooit in haar leven genoeg te eten gehad. Ze vertelde hoe zo'n bende leefde. De kleine kinderen slopen bij boerderijen binnen om wasgoed te stelen of kippen of eieren. De ouderen molken de koeien in de wei en dronken de melk op. Ze had al zes keer in de gevangenis gezeten. Toen Margje vertelde wat er die dag gebeurd was wist Louise precies welke groep bedelaars het was. Ze wist ook in welke gevangenis oom Pieter en Willem zaten.

‘Morgen gaan we er heen,’ zei ze vastberaden. ‘Jij hebt mij geholpen, ik help jou. Heb je geld?’

‘We hebben wel wat reisgeld,’ antwoordde Margje voorzichtig. Ze wilde Louise niet vertellen over het geldkistje onder de bagage.

‘Prima,’ zei Louise opgewekt, ‘dan komen ze met een boete wel vrij. Ze zullen wel voor bedelaars aangezien zijn, maar als die smerige Oostenrijkers geld zien kun je alles regelen.’

Willem en mijn oom hebben toch niets gedaan.’

Louise haalde haar schouders op. ‘Wat maakt dat voor verschil. Als ze je op willen pakken, pakken ze je op, er is altijd wel iets waar ze je

voor vast kunnen houden. Gister is er natuurlijk geklaagd over die in brand gestoken boerderij. Dan moeten ze wat doen, ze pakken dus een paar mensen op. Wie ze pakken doet er niet toe.'

Het was voor Margje een volkomen, vreemde, absurde wereld vol gevaren. Louise bewoog zich er met groot gemak en heel opgewekt in. Ze vertelde ook hoe je moest bedelen. 'Het beste gaat het als je mismaakt bent of kreupel.'

De meisjes sliepen niet die nacht, tot het daglicht bleven ze praten. Ook de tweede kaars brandde helemaal op.

Het kwam precies uit zoals Louise voorspeld had.

De twee meisjes liepen de volgende ochtend met de kar naar de kazerne.

Louise praatte met de soldaten, Margje wachtte op een afstand. Triomfantelijk kwam Louise terug, ondanks haar gescheurde kleren, haar magere, hongerige gezicht en haar slierterige piekhaar zag ze er heel vrolijk en sterk uit, vond Margje. Het was alsof Louise zo'n zin in het leven had, dat haar blije energie alle armoe deed vergeten.

Ze noemde het bedrag van de boete. 'Ik heb gezegd dat jullie heel arm zijn, anders had het je het dubbele gekost,' lachte ze.

Margje had die ochtend op goed geluk uit het kistje wat munten gepakt. Ze toonde ze aan Louise, die keek er begerig naar.

'Dat is meer dan je nodig hebt,' zei ze.

'Ga betalen en houd de rest zelf maar,' zei Margje.

Louise graaide haar het geld uit de hand en kwam na een half uur terug met oom Pieter en Willem. Die zagen er nog bleek, moe en geschrokken uit.

Ze bedankten Louise voor haar hulp.'

Zij lachte. 'Ik dank jullie, ik ga er gauw vandoor, voor mijn stiefvader zijn roes uitgeslapen heeft.' Ze omhelsde Margje en stak het geld in een zak onder haar kleren. Ze zag de krukken van oom Pieter. 'Jij boft,' zei ze tegen Margje. 'Met een lamme erbij krijg je veel meer.' Louise verdween in de richting Brussel, het drietal vervolgde hun weg naar Frankrijk.

Warmte

De lange weg naar Frankrijk.

Niemand hoefde de drie reizigers er nog van te overtuigen dat het niet het goede seizoen was voor zo'n reis. De winter begon dat jaar al vroeg. Ze hadden al in december sneeuw en vorst gehad en nu, in

januari, was het bitter koud.

Ze kwamen die eerste dag na de arrestatie niet ver. In het begin van de middag dreigde er alweer een sneeuwbui. Oom Pieter kwam maar moeilijk vooruit op de ongelijke weg en ze waren alle drie moe na een nacht zonder slaap.

Margje ging bij een boerderij vragen of ze daar konden slapen. Het was een laag huis met een flinke schuur erachter.

De boerin bekeek haar argwanend. ‘Wat wil je,’ vroeg ze. Langs Margje zag ze op de weg de twee mannen. ‘Horen die bij jou?’

‘We zijn drie reizigers op weg naar Frankrijk,’ zei Margje heel netjes.

‘We zijn moe, het is koud, we zoeken onderdak voor de nacht.’

‘Alleen tegen betaling,’ snauwde de boerin en ze wilde de deur dichtdoen.

Margje voelde zich wanhopig. Zo konden ze niet verder, ze moesten warmte en rust hebben. De schrik om het botte optreden van de boerin, de angst voor de gesloten deur: in enkele seconden ging het allemaal door haar heen.

Die deur mocht niet dicht.

Voor ze zich zelfs maar goed realiseerde wat ze deed, trapte ze de deur weer open en zei: ‘Hoeveel? We kunnen betalen.’

De boerin kreeg de deur hard tegen haar knokkels! Werd ze boos? Nee, ze nam Margje nog eens aandachtig op. Dit was geen gewoon landlopersvolk, die mensen hadden echt geld. Ze noemde een vrij hoog bedrag.

‘Dat is goed,’ zei Margje, ‘met twee maaltijden.’

Ze haalde oom Pieter en Willem. Terug bij de boerderij hield men de deur voor hen open. De boer was er ook bij gehaald. Een plompe man, met een goedig, dom hoofd. Hij wees de reizigers een plek in de schuur. Verwarming was er niet, maar alleen al doordat ze tussen muren waren leek het veel warmer.

Er stonden vier koeien en er was volop stro.

De boer hielp bereidwillig bij het klaarmaken van hun slaapplaats. De man was echt aardig. Zijn vrouw kwam erbij en zei in dialect iets over: ‘niet teveel stro gebruiken’ en eiste betaling vooruit. Oom Pieter wilde dat al doen, maar Margje werd nu echt boos. Ze deed iets wat ze in haar hele leven nog niet gedaan had, al had ze het wel vaak gezien en gehoord: Ze praatte hooghartig als een beledigde mevrouw tegen haar personeel. Ze haatte dat boerenwijf met haar varkensoogjes zoals ze nog niet eerder iemand gehaat had.

‘Madame,’ zei ze in het Frans, ‘u zult uw geld ontvangen bij ons vertrek als de behandeling naar behoren is geweest. Ga naar de keuken en maak ons maal klaar.’ Ze wendde zich af en deed alsof ze heel druk

bezig was met de bagage. De boerin was verder lucht voor haar.

Het werkte, de combinatie van geld en arrogantie maakte indruk. De boerin ging naar de keuken.

Intussen haalden de reizigers alle warme kleding uit hun bagage en maakten er in een dikke laag stro een comfortabel bed van. Oom Pieter zag grauw van vermoeidheid, zijn been deed weer lelijk pijn. Willem zette de koffers als een muurtje om hun strobed.

Dicht bij elkaar wachtten ze tot het eten klaar was.

Willem vertelde wat er met hen gebeurd was de afgelopen nacht.

'Ze hebben ons naar die kazerne gebracht en daar zeiden ze dat we landlopers, bedelaars en dieven waren. De boer waarvan het huis in brand gestoken was had ons op de weg gezien. Wat hij verteld heeft weet ik niet. In ieder geval was dat de aanklacht. We zagen vanochtend door het raampje van onze cel dat meisje het plein opkomen. Wat ze gezegd heeft weet ik niet, maar we waren wel snel vrij.'

Het heeft veel geld gekost,' klaagde oom Pieter. 'Als dat zo doorgaat houden we niets over. Wat kost het hier?'

Margje noemde het bedrag.

Oom Pieter schudde zijn hoofd. 'Het is teveel.'

'Met de maaltijden,' verweerde Margje zich.

Oom Pieter knikte. 'Je hebt het heel goed gedaan, we konden niet buiten blijven lopen. Misschien moeten we terug naar Brussel, wachten op het voorjaar.'

'Dan hebben we helemaal geen cent meer,' zei Willem.

'En het duurt maanden voor we thuis zijn,' merkte Margje op.

'Thuis is de andere kant op,' zei oom Pieter met een zwakke glimlach. De boerin kwam heel beleefd melden dat de maaltijd klaar stond.

Na alle onvriendelijkheid was dit een aangename verrassing. Er was hete soep met flinke stukken brood en veel groente. Er was voor iedereen een stuk vlees en er stond een schaal dampende aardappelen.

Zwijgend aten ze.

Alle schalen, pannen en borden raakten leeg. De stemming was nu veel beter. In het lage kamertje was het lekker warm. Margje vond de boerin nog steeds een varken, maar nu was het een vriendelijk varken. Na het eten bleven ze niet in het kamertje, ze gingen terug naar de schuur. Daar was het nu wel koud. Oom Pieter telde zorgvuldig het geld en schreef op wat er betaald was. Het bedrag voor deze overnachting deed hij in een klein zakje en legde dat klaar voor de volgende ochtend.

Daarna vonden ze beschutting en warmte in de lagen kleding die ze uit hun bagage bij elkaar gezocht hadden. Nog voor het donker was sliepen ze al.

De volgende dag zag de wereld er veel aantrekkelijker uit. Het vroor nog wel, maar de zon brak door. Met al die sneeuw zag het land er sprookjesachtig uit. Na een goed ontbijt betaalden ze en vervolgden hun reis. Ondanks de gladheid en de slechte weg kwam oom Pieter goed vooruit. Voor Margje en Willem was de vorst een voordeel, er waren geen modderpoelen. De kar rolde licht over de bevroren grond en de laag sneeuw was niet zo dik dat ze er last van hadden. Zo liepen ze die dag heel wat kilometers.

Het ging een paar dagen achter elkaar goed. Ze sliepen in boerderijen waar ze steeds moesten betalen. Na die eerste keer hadden ze geleerd af te dingen. Ze betaalden nooit de prijs die gevraagd werd. Vaak lukte het voor de helft van het gevraagde bedrag onder dak te komen. Toch raakte het geldkistje langzamerhand leeg. Als ze in dit tempo door konden lopen zouden ze St Omer nog net halen voor het geld op was.

Na een dag of vier kwamen ze in een dorp waar de bevolking heel vijandig deed. Niemand wilde hen in huis opnemen, overal werden ze weggestuurd. Het zou spoedig donker zijn en ze waren moe. Wat nu? Het was veel te koud om buiten te blijven, ze waren te moe om door te lopen.

Helemaal aan de rand van het dorp was er iemand die wel iets voor hen wilde doen. Hij wees ze de weg naar een pottenbakkerij iets buiten de plaats en opende daar een deur. Warmte! De hitte van de oven zorgde ervoor dat de hele ruimte warm was. Er was ook nog wat stro, gebruikt voor de verpakking van aardewerk. Meer kon hun gastheer hen niet bieden. Ze waren er heel blij mee. Daar zaten ze dan. Kaarsen hadden ze niet meer. Het flauwe schijnsel van de oven was het enige licht. Willem stopte kieren en gaten dicht met stro. Als eten hadden ze een paar stukken oud brood. Ze waren vuil en moe, ze zagen er slecht uit. Hun schoenen gingen stuk en de vele lagen kleding konden hen niet warm houden.

Er waren nog vele, vele kilometers te lopen.

Maar nu was er in ieder geval warmte, één nachtlang warmte.

Het grote bos

Het was moeilijk de juiste weg te vinden. Soms liepen ze een stukje verkeerd, dat was jammer. Echt erg mis ging het niet. Margje haalde haar boekje erbij, daar stonden de namen van de dorpen en steden in

waar ze door moesten. Lastig was wel dat de route beschreven werd van Lille naar Brussel, zodat ze steeds alle aanwijzingen moesten ‘omkeren’. Als er stond ‘linksaf naar’ was dat ‘rechtsaf vanaf’. Bovendien leek het in de winter allemaal anders. Het boekje gaf aanwijzingen die duidelijk op de zomer sloegen zoals ‘na het groene land van... komen er heidevelden. In het gebied waar zij liepen bestonden maar twee kleuren: wit en zwart. Er was zoveel dat niet in het boekje stond.

Verontrustend werd het pas toen het open veld met hier en daar wat bomen een gebied werd met bomen en hier en daar een open plekje. Na een paar uur moesten ze het toegeven: dit was een groot bos.

Alledrie lazen ze de bladzijde uit het boekje van Margje. Hoe je het ook las, van voor naar achter of van achter naar voor, nergens kwam er een bos voor. Het zag er niet best uit.

Het vroor wel minder hard dan een paar dagen geleden, maar het was toch bepaald geen temperatuur om lekker buiten te slapen. Ze kregen honger ook.

Op een kruispunt in het bos stopten ze.

Was er een weg het bos uit? Een weg in de goede richting?

Willem zag iets bewegen tussen de struiken. Wat was dat? Het kroop en het was zwart. Hij greep de zweep, moesten ze vechten?

Oom Pieter leunde vermoeid op zijn krukken. Margje probeerde vergeefs een aanwijzing te vinden in haar boekje.

‘Kijk daar eens,’ zei Willem zachtjes.

De anderen keken op. Uit het struikgewas kwamen twee zwarte wezens in lompen gehuld, mensen, maar wat voor mensen.

‘Bonjour,’ zei er een.

‘Ook goeiemiddag,’ antwoordde oom Pieter.

De zwarte mannen kwamen naderbij. Ze waren zo zwart omdat hun gezicht bedekt was met roet. Er volgde een moeizaam gesprek in een mengelmoesje van Frans, Vlaams en Nederlands.

‘Wij zijn houtskoolbranders,’ zei een van de mannen. Margje kon nu duidelijk zien dat de ene man veel ouder was dan de ander.

‘Wij zijn Hollanders op weg naar St Omer.’

De oudste man keek heel verbaasd. ‘Naar St Omer? Dit is de weg naar St Amand.’

‘Ik dacht al dat we de verkeerde heilige op het spoor waren,’ zei oom Pieter.

‘Is hier een herberg in de buurt?’

Beide mannen lachten. ‘Nee, dit is bos, u kunt morgen nog de hele dag lopen en dan is het nog steeds bos.’

De houtskoolbranders namen de verdwaalde reizigers mee naar de plek waar ze werkten. Grote ronde hopen stonden daar te roken. Het

was hout, zorgvuldig opgestapeld en afgedekt met aarde en plaggen. Door openingen onderaan de houthoop en een opening boven in de plaggenlaag, kon het vuur dat er in gestookt werd heel langzaam het hout laten verkolen. Het moest wel verkolen, niet verbranden. De mannen hadden zes van die rokende stapels; twee nieuwe stapels waren ze aan het maken. Er waren twee van die ronde plaggenstapels die niet rookten, dat bleken hutjes te zijn.

In een van die plaggenhutten mochten de reizigers slapen.

Ze waren nog bezig hun plekje daar klaar te maken, toen de jongste man hen uitnodigde te komen eten. Ze kregen soep van brood, water en kool. Ze smulden ervan, het kon ze niets schelen dat ze net zo zwart werden als de vriendelijke houtskoolbranders. Alles zat hier onder een laagje fijn zwart stof.

Ze probeerden nog wat te praten met de mannen, maar iedereen was te moe.

De houtskoolbranders sliepen om beurten, het vuur moest dag en nacht gecontroleerd worden. De reizigers rolden zich in hun jassen en wentelden zich in het zwarte stof. Wat deed het er toe, ze lagen droog en warm, ze sliepen.

De volgende ochtend wezen de vriendelijke mannen hun de weg naar St Amand, vandaar moesten ze een weg naar het westen nemen. Ze vertrokken toen het nog vrijwel donker was. Pas bij het volle daglicht werd duidelijk hoe ze er uit zagen. Ze lachten om elkaar, jammer dat er geen spiegel was.

Op een open plek lag heldere sneeuw, daar wasten ze zich mee. Kou voelden ze niet, het was heerlijk zo de sneeuw in je gezicht te wrijven. ‘Dit klopt allemaal niet met tante Melanies regels voor de gezondheid,’ lachte Margje. ‘Je moet een behoorlijke nachtrust hebben en niet teveel of te weinig eten. Slapen doen we niet veel en eten is er ook haast niet bij.’

‘Ze zou ons waarschuwen tegen de kou,’ zei oom Pieter.

‘En je mag niet teveel of te weinig beweging hebben,’ vulde Margje aan.

‘Te weinig beweging hebben we zeker niet,’ meende Willem.

Het was een heerlijke winterdag en ze voelden zich alledrie heel goed. Zelfs oom Pieter; hij was nog magerder dan anders, maar zijn been deed minder pijn.

Verfrist liepen ze door. Een lange weg en steeds maar bomen, bomen, niets dan bomen, dat ging vervelen. Door het vele lopen gingen hun schoenen stuk. Sneeuwwater drong tot de voeten door en dat was niet

meer gewoon vervelend, dat was bijzonder lastig. ‘We moeten daar iets aan doen,’ zei oom Pieter.

Ze probeerden het met dikke lappen om hun schoenen, maar dat hielp niet lang. Ze waren net weer bezig andere lappen om te doen, toen er zingend een man langs reed op een kar, getrokken door twee grote honden.

Nieuwsgierig bleef deze staan. Hij vroeg wat ze deden en waar ze heen gingen.

‘We willen naar St Amand,’ zei oom Pieter, ‘maar onze schoenen zijn stuk.’

‘Je moet ook niet op schoenen lopen,’ lachte de man op de kar, ‘neem klompen zoals ik. Ga maar op mijn kar zitten, dan breng ik je bij een klompenmaker.’

Dat was een mooi aanbod.

Willem ging helemaal achteraan op het karretje zitten en hield hun eigen wagentje vast. Margje kwam naast de man en oom Pieter zat in het midden van de kar. De man reisde met allerlei handelswaren de eenzame boerderijen af en hij kende de streek heel goed. Vrolijk zingend en pratend bracht hij hen naar een dorp een paar kilometer voor St Amand. Daar stopte hij bij de klompenmaker. Dat was al net zo'n opgewekte, vrolijke man.

‘Nieuwe klompen,’ riep hij lachend, ‘dat kan, maar voor de jongedame moet ik ze apart maken, zo'n kleine maat heb ik niet in voorraad.’

‘Hoe lang duurt dat,’ vroeg oom Pieter.

‘O, dat wordt wel morgen,’ zei de klompenmaker luchtig. Hij zag hun bedrukte gezichten. ‘U blijft toch zeker bij mij slapen,’ riep hij uit. ‘Hier in de werkplaats maken we een plekje waar u droog en warm ligt en morgen loopt u op de beste klompen die u ooit gehad hebt.’

Hoewel het hele gesprek in het Frans gevoerd werd, begrepen ze heel goed wat hij bedoelde. Ze namen zijn aanbod graag aan.

Voor Willem en oom Pieter waren er passende klompen, waar ze meteen al een stukje op liepen om weer aan klompen te wennen. Ze hadden zolang op schoenen gelopen!

Het werd de gezelligste avond van de hele reis van Brussel naar St Omer, een reis die nog lang niet afgelopen was. Die avond dachten ze echter niet aan alle kilometers die ze nog moesten lopen. Ze praatten en lachten met de klompenmaker. De man woonde helemaal alleen, voor hem was het onverwachte bezoek ook een welkome afleiding in een lange, stille winter.

Hij had 's middags de maat van Margjes voet genomen en de volgende dag waren de klompen klaar zoals hij beloofd had.

Sneeuw

15 januari 1788, ze vervolgden hun reis.

Allen op klompen, de lagen kleren iets dikker, zij zelf wat magerder. Na het bezoek aan de klompenmaker waren ze in ieder geval ook weer schoon.

Ze hadden zich goed kunnen wassen en uit de voorraad had ieder nog schoon ondergoed kunnen halen. Ze sleepten die bagage niet voor niets mee.

Willem en Margje voelden zich gezond en sterk, met oom Pieter bleef het sukkelen. De wond was vuil geworden en zweerde, het lopen deed pijn en het was zeer vermoeiend. Als de weg wat beter was en de kar makkelijk voortrolde kon hij er af en toe een paar kilometer op zitten. Alleen hadden ze last van de sneeuw die in dikke klonten onder hun klompen bleef zitten. Ze moesten de harde sneeuw en ijsblokken er steeds afslaan.

Zo kwamen ze toch in Doornik. Daar besteedden ze hun laatste geld aan eten en slapen in een goede herberg. Het einde van de reis kwam in zicht. De volgende dag begonnen ze aan het laatste stuk. Het laatste stuk...dat was eerst de weg naar Lille. Alles klopte nu met het boekje van Margje, de reizigers waren vol goede moed. Ze rekenden al uit wanneer ze in Frankrijk zouden zijn.

Om genoeg reisgeld te hebben moesten ze wel weer een deel van de bagage verkopen. Ze maakten al plannen hoe ze dat zouden verkopen en wat er verkocht kon worden.

‘Alle vuile was,’ stelde Margje voor.

‘Dat levert niks op,’ meende Willem, ‘daar moet je geld op toegeven.’

‘Alles met kant,’ dacht oom Pieter. Zou dat genoeg opleveren?

In de streek zelf werd veel kantkloswerk gedaan.

Zo pratend zagen ze niet dat er donkere wolken achten hen samenpakten. Toen Willem toevallig eens omkeek, schrok hij.

‘Kijk eens wat een sneeuwlucht er aan komt.’

‘We moeten onderdak zien te vinden,’ zei oom Pieter bezorgd.

De wind stak op en even later dwarrelde de eerst sneeuw al naar beneden.

Het was een kaal, leeg gebied, en ze zagen geen huis of boerderij. De sneeuwstorm haalde hen zo snel in, dat ze al spoedig helemaal niets meer zagen. Het werd heel donker en al was er een huis op honderd meter afstand geweest, dan hadden ze het nog niet gezien. Ze raakten

van de weg af, de kar zakte in een greppel. Terwijl hij probeerde de bagagekar omhoog te duwen, ontdekte Willem een gedeelte waar nog vrijwel geen sneeuw lag. Het was een schuine kant met dicht struikgewas er op en er boven. Het stuk dat Willem zag lag in de luwte.

Hij riep de anderen, samen zochten ze beschutting op dat ene luwe plekje.

Dat werd hun redding. Willem haalde de tondeldoos onder zijn kleren vandaan, die hield hij altijd goed droog. Margje zocht takjes bij elkaar. Ze stuitte op een hele wal van takkenbossen, daar trok ze er een paar af, ze sleepte ze naar hun schuilplaats. Met goed droog hout uit het binnenste van de takkenbossen maakte Willem een klein vuurtje. Ze stookten het kleine vuurtje zorgvuldig op tot een groot vuur. Daarna haalden ze nog meer takkenbossen. Aan de kant waar de wind nog om het walletje heendraaide maakten Willem en Margje van koffers en takkenbossen een wand. Oom Pieter zorgde intussen voor het vuur. Ze zaten zo nog wel in de open lucht, maar ze zouden niet doodvriezen.

De hele nacht bleven ze bij het vuur zitten, ook toen de storm uitgeraasd was. In hun jassen gehuld, de muts diep over de oren, zaten ze dicht bij elkaar.

Bij het aanbreken van de dag scheen de zon. Alles was heel rustig, de natuur was op haar mooist. Het leek wel of er nooit zo'n noodweer geweest was.

Knipperend tegen het felle licht op de dikke laag sneeuw zochten ze hun spullen bij elkaar. De kar werd uitgegraven en ze vonden de weg weer. Door de harde wind waren sommige stukken schoongeblazen en lagen er andere plaatsen metershoge sneeuwduinen.

Moeizaam ploeterden ze verder. Op de schoongewaaide stukken ging het wel, de sneeuwhopen gaven de problemen. Dan liep de kar helemaal vast en moesten ze met hun handen de wielen uitgraven.

Onverwacht snel kwamen ze in een dorp aan, ze hadden er geen kilometer vandaan gezeten. Hier ergens moest de eigenaar van de takkenbossen wonen, hij zou niet blij zijn. Toch hadden ze er geen wroeging over, ze hadden er hun leven mee gered.

Bij de bakker van het dorp kochten ze vers brood en betaalden...met het vuile wasgoed. Het was Willem die deze voordelige koop sloot. Glunderend kwam hij naar buiten. Ze hadden eten en er was minder vracht. De hele dag sjouwden ze zo door. Ze kwamen al in de buurt van Lille, toch zouden ze die stad deze dag nog niet halen. Ze moesten nog eens onderdak zoeken. Dat vonden ze in een eenvoudige herberg waar ze betaalden met een koffer kleding. Daar namen ze ook de be-

slissing de kar met de rest van de bagage te verkopen. Willem en Margje pakten elk een tas in met de allernodigste dingen, de rest ging weg.

Met een beetje geld op zak en zonder kar liepen ze naar Lille. Ze kwamen er laat in de middag aan. Oom Pieter was er slecht aan toe. Hij had hevige pijn in het ontstoken been en hij had koorts. Geld voor een herberg hadden ze niet meer. Ze moesten nog een heel eind, er was net genoeg geld voor een paar dagen eten.

Doelloos zwierven ze door de stad. Wat zouden ze kopen? Een hele maaltijd of alleen brood? Voor een apotheek gleed oom Pieter uit, hij viel en bleef liggen. Hij kon niet meer overeind komen. Er kwamen mensen op af, er ontstond een heel oploopje. Eén waarschuwde de apotheker. Die keek heel ernstig en zei dat er een dokter bij moest komen.

'We hebben geen geld voor een dokter,' zei Margje.

'Dan moet hij naar het "Maison-Dieu",' besliste de apotheker. Hij hield een groentekar aan en liet de patiënt daar opleggen.

In die toestand werd oom Pieter opgenomen in het ziekenhuis voor de armen van de stad Lille. Dit "Maison-Dieu" ontfermde zich over zieke zwervers, landlopers en bedelaars. Margje en Willem vonden oom Pieter op een laag bed in een grote zaal. Twee rijen zieke, bleke mensen.

In het ziekenhuis

Margje en Willem leerden leven als de allerarmsten.

Ze hadden wel een laatste restje geld, maar dat probeerden ze zoveel mogelijk te sparen. Wie weet hoe hard ze het nog nodig zouden hebben.

Margje ontdekte dat er na de katholieke kerkdiensten brood werd uitgedeeld. Ze sloten gewoon aan bij de rij en kregen ook hun deel. Hun kleren waren wat minder stuk dan die van de anderen in rij. Verder leken ze precies op de arme mensen om hen heen. De mooie bontmuts was zo vuil dat het helemaal niet meer opviel tussen al die andere grauwe hoeden en mutsen. Vuil waren ze als de anderen. Ze zochten de plekjes in de stad waar je gratis wat warmte kon vinden net als al die anderen en ze werden er weggejaagd net als als die anderen. Ze waren blij met hun klompen, ze hadden tenminste droge voeten. Ook werd het wat minder koud, het dooide zelfs.

Voor hun nachtverblijf moesten ze wel iets uitgeven, een paar stuiver

voor een dak boven je hoofd in een grauw volkslogies. Bij het slapen hielden ze hun weinige bezittingen onder hun kleren. Ze wasten zich niet en sliepen in de kleren waar ze overdag in rondliepen.

Ze mochten driemaal per dag naar oom Pieter toe. Hij sliep bijna steeds. De nonnen hadden zijn wond goed schoongemaakt, ze legden er regelmatig verse, zuiverende kruiden op.

Na twee dagen was de zieke al zichtbaar beter, de koorts verdween en hij was uitgerust. Waarschijnlijk was die rust het belangrijkste van de hele behandeling. Het lopen met de krukken was zo vermoeiend dat de arme man helemaal uitgeput geraakt was. Hier in deze kale zaal met de rijen zieken sliep hij en rustte hij uit.

Op de derde dag zagen Margje en Willem een priester bij het bed van oom Pieter. Wat moest die man daar? Oom zat rechtop in bed en praatte heel opgewekt met zijn bezoeker.

'En daar zijn mijn reisgenoten,' zei hij. 'Dit is mijn nichtje Margje en dit is Willem, de sterke man, waar ik u al over vertelde. Kinderen, dit

is pater André. Hij is hier ziekenbezoeker en hij heeft me al een heleboel gevraagd.'

'Patriotten op weg naar St Omer hè,' zei pater André, 'het zal er vol worden. Elke week komen er meer bij.'

'Mijn ouders zijn daar,' zei Margje.

'Dat weet ik, uw oom heeft me alles al verteld. Ook hoe moedig u hem bevrijd hebt uit Wezel. Dat was tot de vorige oorlog een Franse vesting wist u dat?'

'Nu is het meer een Pruisische puinhoop,' lachte oom Pieter.

'Ik ben er nog nooit geweest,' zei de pater. 'Mijn vader vertelde me er wel over, hij heeft daar gewerkt. Ik moet weer verder, er zijn nog veel zieken. Straks kom ik nog even bij u terug.'

Hij liep door naar een andere zaal. Margje en Willem gingen op de rand van het bed zitten bij oom Pieter, heel voorzichtig om zijn been geen pijn te doen. Ze zagen er bleek en moe uit, ze hadden honger. Al drie dagen lang hadden ze niet genoeg gegeten en in het volkslogies sliep je niet echt rustig. Je was er steeds op je hoede, je kon niemand vertrouwen.

'Hoe gaat het met mijn reismakkers,' vroeg oom Pieter.

Ze haalden hun schouders op. 'We wachten,' antwoordde Willem mat.

'Jullie zijn moe hè.' Ze knikten.

'Je ziet de vreselijkste dingen in deze stad,' barstte Margje los.

Willem wilde haar verhaal tegenhouden, maar oom Pieter knikte.

'Vertel het maar, dat is beter dan het te verzwijgen.'

Haperend begon Margje. 'Ze zijn zo arm, honderden zijn het, duizenden, je ziet ze overal. Ze hebben geen huis net als Louise, maar toch is het veel erger. Louise is wel arm, maar ze wil leven, ze is moedig. Ze kan veel en ze vecht terug als het tegenzit. Deze mensen doen niets meer. Als je met ze in de rij staat bij de brooduitdeling stinken ze.'

'Wij ruiken ook zo lekker niet meer,' bromde Willem.

'Dat weet ik, maar het is erger, dat weet jij ook wel. Ze staan daar maar stil en wachten of er iets komt en dan die oude man...' Ze haperde en fluisterde: 'Dat hebben we toch allebei gezien.' Willem knikte. Hij vervolgde haar verhaal voor oom Pieter. 'Het was een heel oude man in de rij voor ons. Net toen hij zijn brood zou krijgen viel hij neer, dood.'

Margje huilde bij de herinnering. 'En wat ze daarna deden was nog erger,' fluisterde ze. 'Ze legden hem opzij,' vertelde Willem. 'Gewoon aan de kant, daar lagen al twee doden. Iedereen ging gewoon door, het kon ze niets schelen.'

Oom Pieter knikte. 'Dat zijn vreselijke dingen. Maar wat wil je, in een

stad als Lille sterven dagelijks tientallen mensen van armoede en honger. Zo gaat het overal. De mensen die daar elke dag mee te maken hebben worden onverschillig.'

'Ze hoeven die mensen toch niet als vuil aan de kant te gooien,' barstte Margje los. 'En dan die bedelende kinderen, ze hebben niets, helemaal niets.'

De pater kwam terug. Hij hoorde waar ze het over hadden. Hij knikte. 'Het is een uitzichtloos probleem, er is geen werk, mensen verdienen niets en de kerk heeft niet genoeg geld om te helpen. Maar voor u heb ik een oplossing.' Hij keek hen blij aan. 'U komt allen een paar dagen in een klooster hier en daarna reizen we samen met een rijtuig naar Cassel. Dan bent u al heel dicht bij uw einddoel.'

Margje en Willem keken elkaar aan. Was dit waar? Onderdak, eten, verder reizen, alles leek weer mogelijk. Pater André knikte blij, 'Het is echt waar, ik ga zelf met u naar Cassel. Wacht hier, ik kom u straks halen.'

Oom Pieter kuchte. 'Er is een probleem dat u misschien over het hoofd ziet, wij zijn niet katholiek.'

Pater André lachte daar hartelijk om. 'Goede vriend, dat wist ik al voor ik bij u kwam. Maar wees niet bevreesd, de godsdienstoorlogen zijn hier echt voorbij. Vorig jaar is er zelfs een flinke verbetering gekomen voor de protestanten. De koning heeft hun rechten verruimd. Zoals u weet was dat na de opheffing van het edict van Nantes geen overbodige luxe.'

Margje wist niet waar de man het over had. Ze begreep wel dat ze hulp kregen, onderdak, voedsel, vervoer. Ze konden weg uit deze grauwe stad waar de dood heerste.

Oom Pieter kende de geschiedenis beter. 'Dat is mooi,' zei hij. 'Die beslissing van ruim honderd jaar geleden heeft veel kwaad gedaan. Heel veel van uw landgenoten zijn toen naar Nederland gekomen.'

'Misschien begrijpen we elkaar daardoor nu zo goed,' lachte pater André.

Hij nam afscheid en beloofde 's middags terug te komen. Margje en Willem moesten in de buurt blijven, dan konden ze gelijk mee naar hun nieuwe adres. Dat deden ze graag.

Laat in de middag stapten ze voor de tweede keer in hun leven een klooster binnen. Vijf dagen bleven ze er. Vijf dagen rust, eten en de mogelijkheid je te wassen. Ze volgden het dagritme van het klooster, maar niemand vond het erg dat ze niet meededen met de kerkdiensten.

Op 1 februari stapten ze met pater André in een rijtuig dat hen naar

Gassel zou brengen. Willem bekeek de twee paarden voor de koets, hun paard was er niet bij. In alle plaatsen waar ze geweest waren had hij naar hun paard gezocht.

Hij vertelde dat aan niemand, dat was zijn eigen, stille geheim.

Diep in zijn hart was hij ervan overtuigd dat hij het paard nog eens zou terug zien. Er over praten had geen zin, de kans op succes was zo klein.

Saint Omer

In het rijtuig bleek wel dat zo'n tocht voor pater André ook geen alledaagse zaak was. Vrolijk opgewonden keek hij uit het raam en wees naar dingen langs de route.

'Ik kom uit Cassel,' vertelde hij. 'Maar ik ben er al tien jaar niet meer geweest. Het werk in Lille heeft me altijd zo bezig gehouden dat er nergens anders tijd voor was.'

'Wonen uw ouders in Cassel,' vroeg oom Pieter.

'Mijn ouders, nee, die zijn helaas al gestorven. Mijn twee broers wonen er in de buurt en verder hoop ik veel vrienden en bekenden te vinden. Na tien jaar in het ziekenhuis, met dagelijks zoveel sterfgevallen raak je de hoop op een lang leven kwijt.'

'Hebt u nu een tijdje vrij,' informeerde Margje.

'O nee,' riep de geestelijke uit. 'Er moet in Cassel een ziekenhuis komen, dat ga ik voorbereiden. Als u wilt kunt u daar een poosje bij mij blijven. Ik neem aan dat men daar in het klooster in Cassel geen bezwaar tegen heeft. Er is een kans dat ik over een week naar St Omer moet en dan mag ik weer rekenen op dit luxe vervoer.'

Na alle getob langs de wegen leek het de moeite waard een week in Cassel te wachten. Vooral oom Pieter zag er tegen op meer dan twintig kilometer te moeten lopen.

Via Armentières en Belle naderden ze het stadje met de vele molens: Cassel gelegen op een eenzame heuvel in het vlakke land.

Gelukkig maar dat Willem en Margje in Lille zo zuinig geweest waren, want in Cassel moesten ze uiteindelijk toch voor eigen rekening onderdak zoeken.

Pater André had het te druk om zich met hen bezig te houden. Hij wilde het wel, maar het lukte gewoonweg niet. Het bezoek aan Cassel werd voor hem een grote teleurstelling. Niemand kende hem meer, hij miste veel vrienden van vroeger, de ontvangst in het klooster was heel koel.

Dat bleek al meteen na aankomst.

Ze stopten bij het klooster boven op de heuvel. Opgewekt sprong pater André uit het rijtuig en verdween in het gebouw. ‘Even een kamer voor jullie vragen,’ was voorlopig het laatste wat ze van hem hoorden. Ze wachtten met hun twee tassen bij een zwijgzame portier in een onverwarmd hokje. Na een uur kwam er een monnik het binnenplein over. Hij leidde de bezoekers naar een zijvleugel, waar hij hen zwijgend beduidde in de gang te wachten. Het was daar nog kouder dan bij de portier. Verder gebeurde er niets. Urenlang stonden ze daar, probeerden zich voetstampend en met de handen diep in de zakken warm te houden. Het stampen met de klompen klonk heel luid en hol in de gang. Ze hadden alle tijd die gang goed te bekijken, een lange rechte ruimte, hoog en volstrekt leeg. De gladde witte muren en de rode stenenvloer waren smetteloos schoon, maar er was niets te zien. Margje had veel zin haar naam op de muur te schrijven of er een tekening op te maken. Ze deed het niet, ze hoopte hier een paar dagen onderdak te krijgen.

Af en toe kwam er wel een monnik langs, maar die zei niets en liep verder. Ze gingen van een grote bruine deur naar een klein deurtje in een soort nis. Ze verdwenen daar en kwamen na een poosje terug, om weer via de grote deur het toneel te verlaten. Het zwijgen was niet eens het vervelendste, het zou kunnen zijn dat die mannen niet mochten praten. Wat de wachtende reizigers wel benauwde was dat ze langs liepen en hen helemaal niet zagen. De Franse monniken gaven geen enkel teken van herkenning, geen knik, geen glimlach of verandering van oogopslag. Ze passeerden drie hoeveelheden lucht, waar ze domweg niet op letten.

Margje ging eens kijken waar die monniken nu toch steeds heen liepen.

Op het kleine deurtje was een heel klein koperen plaatje geschroefd met daarop ‘abbé’. Ze wist niet wat dat betekende. Oom Pieter vertaalde abbé met het Nederlandse woord abt. ‘Dat is de baas van het klooster.’

Dat leek hoopvol. Daar zou dan zo meteen wel het bericht vandaan komen waar ze konden slapen.

Ze waren alle besef van tijd al kwijt, toen het deurtje open ging zonder dat er eerst iemand naar binnen was gegaan. Dat zou het zijn, het einde van hun wachten. Uit de open deur hoorden ze een duidelijke stem zeggen: ‘Geen protestantse vluchtelingen...’ en na iets onverstaanbaars: ‘Geen plaats.’

Het deurtje ging dicht en daar was pater André. Langs hen kijkend zei hij toonloos: ‘De abt betreurt het zeer, maar er is op dit moment he-

laas geen plaats in het gastenverblijf.'

'Maar wat...' begon oom Pieter.

De geestelijke keek hem aan. Uit zijn wijde mouw haalde hij een papier.

'Ga naar dit adres. Ze kennen me daar en ze zullen u goed ontvangen. Morgen kom ik bij u, dan weet ik ook meer over mijn reis naar St Omer.'

Er kwamen twee monniken aan en pater André liep snel door.

De monniken brachten de bezoekers terug bij de portier en daar werden ze in het schemerduister op straat gezet.

Via veel vragen en na drie keer de verkeerde kant uitgestuurd te zijn, vonden ze in een smal straatje een heel klein huisje. Er woonde een wat dove oude vrouw, die hen wel binnen liet, maar niet begreep wie hen gestuurd had.

'André, André, ik ken geen André.'

'Hij is geestelijke in Lille,' riep oom Pieter de oude vrouw toe.

'Geestelijke, ja, ja, je hoeft niet zo te schreeuwen. Geestelijke, dat willen ze allemaal wel worden. Elke dag volop te eten, nooit werken en geen belasting betalen.'

Oom Pieter probeerde uit te leggen wat de pater deed, dat hij hard werkte en dat hij hen dit adres had gegeven. Het haalde niets uit. De vrouw wilde niets voor hen doen, begreep de vraag niet eens.

'Komt u van de pastoor, heeft de pastoor u gestuurd?'

Nee, de pastoor wist nergens van, daar hadden ze geen contact mee gehad. Dit bleek beslissend. Als de pastoor er niets van wist kon het niet goed zijn.

Om negen uur stonden ze in het donker weer buiten. Strompelend in de steile straatjes over resten sneeuw zochten ze hun weg in het stadje waar de maan de enige verlichting was. Ze gingen naar een herberg waar ze al drie keer langs gekomen waren op zoek naar het adres waar ze niet welkom bleken.

In de herberg konden ze gelukkig nog een warme maaltijd krijgen en er was een kamer met twee bedden. Ze moesten wel weer vooruit betalen. Tijdens het eten legde oom Pieter drie stuivers op tafel. 'En dit is ons laatste reisgeld.'

Ze keken ernaar en lachten. Het was warm hier, er was eten, ze konden slapen. Morgen was er weer een dag. Het eind van de reis was in zicht.

Bij het ontbijt bleek dat ze nog een stuiver bij moesten betalen.

Ze waren uitgerust en overlegden wat ze verder zouden doen.

'Wachten op die pater is zinloos,' zei Willem. 'Niemand kent hem, hij heeft absoluut niets te vertellen hier.'

De anderen moesten toegeven dat pater André inderdaad nog niet veel voor hen had kunnen doen. Had het zin nog langer te wachten? Voor ze het hierover eens waren, ging de deur van de herberg open. Pater André kwam gehaast binnen. ‘Het gaat niet zoals ik gedacht had,’ zei hij. ‘Ik kan niet naar St Omer. Er is een vrachtrijder die u wil meenemen. U moet dan wel meteen naar de stadspoort gaan, daar komt hij langs.’

‘En hoeveel kost dat,’ informeerde oom Pieter voorzichtig.

‘O, niet veel, geef de man een paar stuivers.’

Willem lachte. ‘Dat is alles wat we hebben,’ riep hij uit.

De pater was beschaamd. ‘Ik had graag meer voor u gedaan, maar er is veel veranderd in tien jaar.’

Dat hadden de reizigers al gemerkt. Ze bedankten pater André voor de moeite en pakten vlug hun spullen bij elkaar om naar de stadspoort te gaan. Daar hoefden ze dit keer niet lang te wachten. Er kwam een wagen langs, beladen met balen stro, een dikke voerman zat op de bok. Hij had een vol, rond gezicht met een enorme snor. Wat hij zei was moeilijk te verstaan, alle geluid smoorde in die snor. Hij keek wat mistroostig naar het groepje wachtende reizigers.

‘Jullie zijn die buitenlanders hè? Je moet naar St Omer.’

Oom Pieter knikte.

‘Dacht ik al, alsof er nog niet genoeg van die uitvreters zijn. Ze komen hierheen, als vliegen op de stroop. Het gaat allemaal om die uitkeringen, het enige wat ze kunnen is hun hand ophouden.’

Zo voortmopperend maakte hij achter op de kar een plekje vrij waar Margje en oom Pieter konden zitten. Willem klom op de bok.

‘Ik versta toch niet wat hij zegt,’ riep hij de anderen toe.

Dat kwam goed uit, want de voerman mopperde de hele rit van Cassel naar St Omer over die buitenlanders, die bij hen de boel kwamen opeten.

Maak dat je wegkomt

Op de dag dat ze in St Omer aankwamen, werd daar de grote carnavalsoptocht gehouden. Ze kwamen in een stad vol vreemd uitgedoste personen. In de optocht droeg men een pop mee, die een reus moest voorstellen. Ze volgden de carnavalsstoet en kwamen zo op het ruime marktplein. Daar vond een ceremonie plaats die ze niet begrepen. Er werd gedanst en er waren toespraken waar iedereen om moest lachen. Verloren stonden de drie reizigers tussen de feestvierenden.

Een jongen trok Margje aan haar arm mee. ‘Dansen, dansen,’ riep hij.

Ze huppelde een paar passen mee en ging toen vlug terug naar oom Pieter en Willem.

Door de dicht opeen gepakte menigte schuifelden ze naar de rand van het plein. Daar zagen ze een groepje dat wat mistroostig bij elkaar stond. Somber keken ze naar het feest dat voor hun ogen plaats vond. Dit waren ongetwijfeld landgenoten.

Die indruk werd bevestigd door de gesprekken die ze hoorden toen ze het groepje naderden.

‘Moet je dat zien,’ zei een man tegen de vrouw naast hem. ‘Wat kost dat allemaal niet, as 't om feestviere gaat hebbe ze ineens wel geld.’ De vrouw knikte.

‘Maar onze uitkeringe verlage ze, omdat ze zo arm zijn,’ vervolgde de man bitter.

‘Je hebt gelijk,’ zei de vrouw. ‘Maar wat ken je doen? Je ben toch zeker machteloos.’ ‘Van Beijma mot er wat an doen,’ mopperde de man. ‘Die ken Frans prate.’

Willem hoorde een bekende naam. ‘Is Van Beijma hier,’ vroeg hij de mopperende man. Die keek hem achterdochtig aan. ‘Jij komp zeker net an,’ zei hij.

‘We zijn net uit Cassel hier gekomen ja,’ antwoordde Willem.

‘Had je beter daar kenne blijve,’ zei de vrouw. ‘Hier is het armoe troef.’

‘Is de familie Blauw hier,’ vroeg Margje.

De vrouw nam haar aandachtig op. ‘De familie Blauw? Die lui uit Gouda? Nee, die benne al weg. Alle sjieke lui gaan hier weg. Alleen de arme donders blijve hier, die kenne van een hongerloontje krepere.’ Margje voelde zich misselijk en duizelig van angst. Vader en moeder weg? Hadden ze daar die hele afstand voor gelopen?

‘Weet u waar ze heen zijn,’ vroeg ze de vrouw.

‘Wie? O, die familie Blauw. Nee, dat weet ik niet. Weet jij het? vroeg ze de man.

‘Wat?’

‘Weet jij waar de familie Blauw heengegaan is.’

‘Familie Blauw? Ken ik niet,’ snauwde de man. ‘As 't van die sjieke lui zijn, zalle ze wel ergens zitte waar meer te hale valt as hier.’ Hij wendde zich tot oom Pieter. ‘Het is hier al net as in Holland, je heb rijke en je heb arme en de rijke late de arme barste. O ja, allemaal patriot hoor, allemaal patriot, maar hoog en laag mot er blijve.’

Het was duidelijk dat hij zo nog uren door kon gaan.

Willem onderbrak zijn woordenstroom. ‘Is Valckenaer ook hier?’

Dat gaf een heel vreemde reactie.

De mopperende man zweeg, keek hem verbaasd aan en zei: ‘Jij weet

ook helemaal niks hè?' Hij draaide zich om, trok de vrouw mee en verdween.

Andere Nederlanders hadden het gesprek gevolgd.

'Als je net aangekomen bent, moet je je bij mijnheer van Beijma melden,' zei een vriendelijke oude man. 'Je kunt het beter maar ineens doen, anders moet je heel lang op je uitkering wachten.'

Wat ze in Brussel al opgemerkt hadden werd hier wel heel duidelijk. Er werd meer gepraat over de bedragen die de Franse koning als uitkering beschikbaar stelde dan over de patriotse idealen. Verder was er iets met Valckenaer. Als ze naar hem vroegen kregen Margje, oom Pieter en Willem ontwijkende antwoorden. De mensen in dit kringetje wilden er liever niet over praten, dat was duidelijk. De vriendelijke oude man wees hen de weg naar het huis waar van Beijma woonde. Het was een mooi huis, aan de rand van de vestingstad St Omer.

Vanuit de voorkamer waar Van Beijma hen ontving zag Margje een molen met snel draaiende wieken op de stadswal. Met Willem sprak hun gastheer lang in het Fries. Het leek een genoegelijk gesprek, waar oom Pieter en Margje niet veel van begrepen. Willem vroeg naar Valckenaer en gelijk verstrakte het gezicht van de heer Beijma. 'Mijnheer Valckenaer is buiten de stad gaan wonen, hij heeft een huis in het dorp Watten,' zei hij. 'Dat is niet ver hier vandaan op de weg naar Gravelines.'

'Uw ouders zijn naar Gravelines verhuisd,' zei hij tegen Margje.

Ze keek hem aan, hij zag de schrik in haar ogen. 'Dat is niet zo ver hier vandaan,' zei hij troostend. 'Het ligt vlak bij de zee. De mensen in de streek noemen het nog bij de Vlaamse naam Grevelingen, wij gebruiken de officiële Franse naam. Uw ouders willen er een lijnbaan beginnen.'

Margje keek verbaasd.

'U weet wel, zo'n fabriekje waar je touw maakt,' verduidelijkte Van Beijma.

Natuurlijk wist Margje wel wat een lijnbaan was, in Gouda waren er tientallen. Verbaasd was ze dat vader een nieuw bedrijf wilde beginnen. Waren ze zo arm geworden, was er iets mis?

'Een uitkering kan ik u helaas niet geven,' zei van Beijma. 'U hoort niet bij de behoeftigen.'

'Daar kan u gelijk in hebben,' zei oom Pieter. 'Mijn broer zal wel voor ons willen zorgen, maar de waarheid is dat we letterlijk geen cent meer hebben.'

Van Beijma kuchte. 'Ja, ja, een lastige zaak, weet u...'

Verder kwam hij niet.

'Daar loopt ons paard,' riep Willem. Hij wees naar een klein paard,

dat rustig liep te grazen op de helling van de vestingwal.

‘Als u het dier bedoelt dat u daar ziet, vergist u zich,’ zei van Beijma ijzig. ‘Dat is een van mijn paarden.’

Willem wond zich vreselijk op. Er volgde een verward gesprek, grotendeels in het Fries, af en toe in het Nederlands.

Uiteindelijk werd wel duidelijk dat van Beijma het dier gekocht had van een van de vluchtelingen. Die man was allang weer weg, verdwenen, ergens in Frankrijk.

Misschien was hij wel weer terug naar Nederland, dat kwam ook steeds meer voor.

Ze gingen naar het paard toe. Willem had vooraf allerlei kleine dingen genoemd, een beschadiging aan het linkeroor en wat kleurvlekken in de nek. Dat klopte allemaal. Bovendien was het heel duidelijk dat het paard zijn vroegere baas herkende. Van Beijma was wat met de zaak verlegen. Hij wilde het gestolen paard beslist niet terug geven, hij had het gewoon gekocht.

Uiteindelijk werden ze het eens over een schadevergoeding. Van Beijma betaalde het drietal een bedrag en hield het paard.

‘Is de familie Hofman nog hier?’ vroeg oom Pieter.

‘Nee, die zijn al heel snel verder gereisd. Voor zover ik weet is de heer Hofman naar Duinkerken gegaan.’

Ze vertelden van Beijma niet dat ze gereisd hadden met het geld van Hofman. De schadevergoeding had eigenlijk aan hem betaald moeten worden. Dat konden ze beter later bij de eindafrekening met de heer Hofman regelen.

Van Beijma bood hun onderdak aan in een van de kazernes die ingericht waren voor gevluchte patriotten.

Ze gingen er heen en vonden de plek na een paar maal vragen. Dicht bij de Markt was tegen de stadswal een saai gebouw van twee etages. Toen ze door de poort gingen kwamen ze op een groot plein waar slechts drie kale bomen stonden. Rondom zagen ze de kazernegebouwen, strak, zonder versiering, tientallen precies gelijke ramen. Op het plein werden ze aangestaard door een groepje kinderen dat verveeld rondhing bij de drie kale bomen.

Van Beijma had hun een kamer gegeven en een briefje waarmee ze eten konden halen. Het kamertje was een hokje op zolder. Ze moesten er eerst iemand uitsturen.

Het gezin dat er naast woonde had dit kamertje er maar bij genomen. Hevig mopperend maakten ze plaats.

De stemming in de groep patriotse vluchtelingen was heel slecht. Dat bleek ook wel bij de uitdeling van het eten. De mensen die er langer

waren keken argwanend naar de drie die er bij kwamen. Drie meer, betekende dat voor iedereen weer wat minder?

Langzaam werd oom Pieter, Willem en Margje iets meer duidelijk over het systeem van uitkeringen. De Franse koning had zich aan zijn belofte gehouden, er was geld voor de patriotten. De verdeling van dat geld moesten de vluchtelingen zelf maar regelen. Van Beijma had daar het meest in te zeggen. Na een uiterst oppervlakkig onderzoek gaf hij aan hoe hoog de uitkering zou zijn. Beslissend daarbij was wat men voor de vlucht in Nederland als inkomen had. Wie dat heel mooi voor kon stellen, kreeg een hoge uitkering.

Er waren vijf groepen, de laagste kreeg tien francs per week, de hoogste dertig francs. Juist de week voor Margje in St Omer aankwam waren die bedragen verlaagd. De laagste groep kreeg nog maar acht francs, de hoogste vierentwintig.

Bij alle gemopper over geld en de hoge broodprijzen, was er nu ook nog een ruzie tussen twee groepen patriotten. De ene groep wilde zo snel mogelijk een oorlog tegen Nederland om de prins van Oranje te verdrijven. Van Beijma steunde die groep. Anderen meenden dat men lang in Frankrijk zou moeten blijven en dat het verstandiger was zelf een bedrijf te beginnen of werk te zoeken en dan af te wachten hoe het in Nederland verder zou gaan. Die mensen verenigden zich vooral rond Valckenaer.

Om het allemaal nog ingewikkelder te maken ontstond er ook nog een ruzie tussen twee dominees. Alleen ingewijden begrepen waar die ruzie over ging, maar iedereen koos wel partij. Wie bij de ene groep hoorde ging beslist niet om met iemand van de andere groep.

Die ene avond in St Omer was voor Margje meer dan genoeg.

Gelukkig maar, dat oom Pieter bij het eten ophalen tegen iemand zei dat zij geen uitkering kregen. In korte tijd wist de hele bevolking van de kazerne dat. Toen bovendien duidelijk werd dat ze de volgende dag verder zouden reizen, werden de contacten zelfs hartelijk. Voor Margje hoefde het toen niet meer.

Zij sliep meteen na het eten. Morgen...morgen zou ze haar ouders terug zien.

Einde van de reis

Ze verlieten de kazerne zodra het licht was.

Niemand kon hen daar verder helpen. De drie reizigers wilden met het geld dat ze voor het paard ontvangen hadden een rijtuigje huren. In de kazerne wist niemand hoe ze dat aan moesten pakken. Het werd

duidelijk dat dit groepje Nederlandse vluchtelingen helemaal geen contact had met de Franse bevolking.

Ze wisten niet of er een stalhouder was die rijtuigen verhuurde, ze kenden niemand. Om toch wat wijzer te worden gingen de drie reizigers maar weer naar van Beijma.

Van hem kregen ze twee adressen.

Zoekend naar die rijtuigverhuurders leerden ze de stad aardig kennen.

De eerste man wilde absoluut niets voor hen doen. Hoewel ze geld hadden weigerde hij hen te vervoeren.

'Ik heb de beste families van de stad tot klant,' zei hij. 'Dan kun je niet aan buitenlanders gaan verhuren.' Hij keek misprijzend naar hun kleding die na de lange reis vuil en gescheurd was. Margje zag zichzelf en haar reisgenoten op dat moment met de ogen van een buitenstaander en ze moest toegeven dat ze een wonderlijk drietal waren. Alle drie vrij mager, vermoeide gezichten, gekleurd door hardnekkig stof en vuil, een allegaartje van kleren. Alles wat je warm hield was goed. Zo liep Willem nu al weken in een rijbroek en een wijde koetsiersmantel. In combinatie met de klompen en de grote wollen shawl zag dit er vreemd uit. Oom Pieter had nog het meest het uiterlijk van een heer, bij hem pasten broek, jas en vest bij elkaar. Zijn klompen en de wollen muts bedierven het effect. Zelf had ze nog steeds de bontmuts en haar klompen, maar verder waren alle kleuren van de regenboog in haar kleding terug te vinden. Het was maar goed dat ze in carnavalstijd in St Omer aankwamen. Toch was dat zelfde carnaval er de oorzaak van dat ook de tweede stalhouder hen niet naar Gravelines kon brengen. Die dag en alle komende dagen waren al zijn paarden nodig in de stad. Hij wees hen op het voorstadje van St Omer waar Vlaamssprekende mensen woonden. Die hielden zich buiten het carnavalsfeest van het Franstalige St Omer. Misschien kon daar iemand hen verder helpen. Ze gingen er meteen heen.

Ze vonden een stille, armelijke wijk, net buiten de westelijke stadspoort. De mensen spraken daar inderdaad Vlaams. Zij vormden de laatste rest van de oorspronkelijke bevolking, die zich na de Franse verovering van een eeuw eerder niet hadden aangepast. Het waren overwegend arme mensen, opzij geschoven in de maatschappij. Paarden en rijtuigen vond je daar niet. Wel was er een man met zijn zoon bereid hen naar Watten te roeien. Dat aanbod namen zij aan. In Watten woonde Valckenaer, ze waren dan al een eind op weg naar Gravelines en Willem was er zeker van dat zijn voogd hen verder zou helpen. Zo zaten ze om elf uur op die twintigste februari in een flinke roeiboot en voeren tussen ijsschotsen door naar Watten. Margje was helemaal

voorin gaan zitten, Willem en oom Pieter zaten op het achterplecht. De twee mannen die hen naar Watten zouden brengen, roeiden met grote regelmaat. Ze spraken niet veel. Ook de reizigers hadden geen behoefte aan gesprekken. Ieder had zijn eigen gedachten aan het eind van de reis.

Margje verlangde ernaar haar ouders en tante Melanie weer te zien. Na alle avonturen van de reis, wilde ze graag terug naar de veiligheid thuis. Maar wat voor thuis zou het zijn? Was er wel een huis of zouden ze in Gravelines in net zo'n kazerne wonen als in St Omer? Dat zou vreselijk zijn, dan liep ze net zo lief meteen naar Gouda terug. Hadden ze de brieven nu wel ontvangen? Wat zou dat zijn met die lijnbaan? Haar vader wist niets van touwmaken. Hij had het natuurlijk wel vaak gezien in Gouda, net als Margje, maar dan kon je niet zomaar zelf een bedrijf beginnen. Het liefst zou ze de boot vleugels gegeven hebben. Voor het eerst in al die maanden kreeg ze haast.

Willem zat te peinzen wat hij straks moest doen. Meegaan naar Gravelines en bij de familie Blauw blijven of teruggaan naar zijn voogd Valckenaer. Maanden geleden, in Amsterdam, was het heel mooi dat hij mee kon naar Gouda. Maar daar en vooral later in 's Hertogenbosch was hij al gaan twijfelen of hij wel altijd bij die familie wilde zijn. Margje was erg aardig, hij zou haar zeker missen, maar om nu alleen om Margje het dagelijks leven van die familie te delen leek hem wat veel gevraagd.

Oom Pieter piekerde erover hoe hij het geld bij elkaar moest krijgen om Hofman te betalen. Zijn ontsnapping, met de lange reis daarna, had wel erg veel gekost. Voorzichtig verzette hij zijn been, dat was nog steeds niet beter. Zou dat nog wel goed komen? Als hij zijn hele leven invalide bleef, hoe moest hij dan geld verdienen? Hij betaalde wel een hoge prijs voor zijn patriotse idealen. Wat had het allemaal mooi geleken, een jaar geleden nog maar. Ze zouden de wereld veranderen, alles zou beter worden en wat was er van terechtgekomen. Duizenden vluchtelingen, kibbelend, arm, verdeeld in een ver land.

De roeiers zetten hen aan land in Watten en ontvingen hun loon. Met een korte groet duwden ze af en roeiden terug naar St Omer.

Daar stonden ze dan. Wat nu?

Het was een klein dorp aan de waterkant, daarachter lag een heuvel met verspreide huizen. Van een dorpeling hoorden ze dat de heer Valckenaer boven op die heuvel een groot huis bewoonde. Ze liepen er heen.

Het werd voor oom Pieter een zware tocht. Het pad was door sneeuw,

ijs en nu door de dooi vrijwel onbegaanbaar. Zijn krukken gleden steeds weg in de modder op een harde ijslaag daaronder. Margje en Willem droegen de tassen. Het laatste stuk namen ze de krukken van oom Pieter en lieten hem op hun schouders leunen. Zo sleepten ze zich het laatste stukje van de helling op.

Valckenaer zag het groepje naderen. Vanaf de hoge stoep van het zeer grote huis keek hij naar beneden.

Wat was dat voor een wonderlijk stelletje bedelaars? Eén wuifde er. Dat was Willem Ferwerda! Waar kwam die nu vandaan?

Hij had gehoord dat Willem tijdens de vlucht uit Den Bosch verdwenen was. Hoe kwam die jongen nu ineens hier? Dat meisje moest het dochtertje van Blauw zijn, maar wie was de gewonde man tussen hen in?

Al die vragen werden beantwoord na de hartelijke en chaotische begroeting.

Valckenaer deed alles om het zijn onverwachte bezoekers naar de zin te maken. Ze konden zich wassen, ze kregen te eten. Zelfs keek hij niet vreemd toen ze hun bemodderde klompen in de hal lieten staan.

Toch kon dit huis het eindpunt niet zijn. Dat begreep Valckenaer ook. Hij stelde voor het gezelschap 's middags met zijn eigen rijtuig naar Gravelines te brengen. Vlak voor ze aan het laatste deel van de reis zouden beginnen, sprak Willem apart met Valckenaer. Met strak gezicht kwam hij terug bij Margje en oom Pieter.

Valckenaer kuchte en zei: ‘Zoals jullie weten ben ik voogd van Willem. We hebben zojuist de zaak besproken en we vinden het allebei beter dat hij weer bij mij komt.’ Willem keek naar de grond.

Margje was volkomen overrompeld. ‘Ga je niet mee,’ stamelde ze. ‘En we...’

Tranen welden op in haar ogen. Willem voelde zich ellendig. Daar stond ze, ineens weer een klein meisje, zomaar geluidloos huilend.

‘Afscheid nemen is altijd moeilijk,’ zei Valckenaer. ‘Jullie wonen niet zo ver van elkaar. Laten we nu maar gaan.’

Zwijgend stapten ze in het rijtuig, Margje en oom Pieter.

Margje kroop in een hoekje en keek niet meer naar het huis waar Willem heel ongelukkig zijn reismakkers vanaf het hoge bordes nastaarde. Oom Pieter wilde Margje troosten, maar ze weerde hem af. Valckenaer en oom Pieter praatten tijdens de rit. Margje bleef weggedoken in haar hoekje zitten. Wat een afschuwelijk einde van de lange reis. Willem was er al die tijd geweest, een grote broer die alles kon en dan zomaar ineens...

Ze begreep er niets van, er was toch niets gebeurd. Ze had toch niets verkeerds gedaan.

Gelukkig duurde de rit door de slechte wegen nogal lang. Toen ze Gravelines naderden, had Margje zich alweer aardig hersteld.

Valckenaer liet het rijtuig op de Markt staan. Ze gingen te voet naar het huis waar Margjes ouders nu woonden. Het straatje was zo smal dat er geen rijtuig door kon. Meteen achter de huizenrij lag de stadswal.

Valckenaer liet oom Pieter en Margje buiten wachten. Hij liep via een soort pakhuis de woning binnen om tante Melanie en de ouders voor te bereiden op de onverwachte thuiskomst van hun dochter en broer. Zenuwachtig wachtte Margje in het stille straatje. Het rook naar touw in het pakhuis. 'Gelukkig geen kazerne,' dacht ze.

Daar kwamen vader en moeder naar buiten rennen. Vader tilde Margje op en zoende haar huilend op beide wangen. Daarna omhelsde moeder haar en tot slot ook tante Melanie. Ook oom Pieter werd hartelijk begroet. Valckenaer was de enige die niet huilde. Hij stelde voor naar binnen te gaan.

Druk pratend liepen ze naar de huiskamer, opzij van het pakhuis aan de kant van het smalle straatje. Moeder deed de deur open gaf opgewonden orders in het Frans. Even later bracht de keukenmeid een schaal met lekkere hapjes binnen.

Moeder streek Margje steeds door het haar en drukte haar dan weer stevig tegen zich aan. 'Ik wist dat je zou terug komen,' zei ze.

'We hebben toch geschreven waar we waren,' zei Margje.

'Geschreven? We hebben niets gezien.' De brieven waren zeker zoek geraakt want Margjes ouders hadden ze nooit ontvangen.

Margje vond haar moeder enorm veranderd.

Ze had geen pruik meer, ze droeg heel gewone, praktische kleren en ze leek wel helemaal de leiding te hebben.

Vader was niet veel veranderd, maar tante Melanie leek nu echt heel oud.

Ze huilde steeds en mompelde: 'Kindje toch, kindje, kindje.'

Alle drie waren ze verbaasd over Margje. Wat was ze groot geworden en wat zag ze er mal uit in die kleren.

De vreugde over de redding van oom Pieter was groot.

Niemand miste Willem, het leek heel gewoon dat hij in Watten gebleven was.

Alleen voor Margje en oom Pieter was de reis niet af. Bij de vele verhalen die ze moesten vertellen over hun avonturen misten ze de derde man.

Valckenaer ging al snel weer terug, hij wilde voor het donker thuis zijn.

In het huis te Gravelines werd het heel laat. Verhalen, verhalen, verhalen en steeds weer nieuwe vragen. Margje was wat stil. Op zeker moment zei tante Melanie: ‘Och kijk toch eens, het kind slaapt al, jullie maken het veel te laat.’

Vader tilde zijn grote dochter van haar stoel en droeg haar naar bed. Dat had hij ook gedaan toen ze nog heel klein was. Ook voor hem was Margje thuisgekomen.

Deel III
Vrijheid, gelijkheid en broederschap

Thuiskomen is moeilijk

Tijdens de somberste momenten van de lange reis had Margje zich wel eens voorgesteld hoe het zou zijn weer thuis te komen. Nu ze echt thuiskwam was het allemaal heel anders.

Het huis was een oud, somber gebouw tegen de stadswal aangebouwd. Het bleek grotendeels in gebruik voor het nieuwe bedrijf, de touwslagerij.

De eigenlijke lijnbaan was op de stadswal uitgezet. Een hokje waar de man kon zitten die uit lange, losse vezels het touw vlocht en een eind verderop het wiel waar een vrouw of een kind rustig en regelmatig draaide. Zo werd het touw dat klaar was opgerold en bleef de juiste spanning op de draad die de touwslager aan het vlechten was.

Margjes kamertje was een hokje boven het pakhuis. Het was niet groot, maar ze had een raam dat over de stadswal heen uitkeek over de polder. Dat het niet verwarmd kon worden vond ze niet erg. Ze hadden onderweg wel op slechter plaatsen geslapen.

Moeilijk was het dit bedrijfsgebouw in een vreemde stad als thuis te herkennen.

Moeilijk was het na de avontuurlijke reis weer kind te zijn en moeilijk was het vooral te wennen aan de nieuwe situatie thuis. Haar moeder was zo veranderd.

Toen Margje de ochtend nadat ze aangekomen was alweer vroeg wakker werd, hoorde ze in het pakhuis beneden haar geluid. Er werden allerlei dingen verzet, het leek wel of ze een kar aan het laden waren. Moeders stem was duidelijk te horen. In een mengeling van Frans en Nederlands gaf ze op scherpe toon bevelen.

Het klonk bits en onvriendelijk. Margje ging eens kijken. Haar kamertje kwam uit op een omloop boven in het pakhuis, een soort balkon, vanwaar ze de hele ruimte kon overzien.

Ze zag haar moeder in werkkleding, het lange haar in een strakke vlecht.

Mannen waren bezig stapels touw te laden op een platte kar. Het was net klaar, de kar reed weg. Het huis had twee ingangen, laag bij de straat en hoog op de stadswal. Margjes moeder riep luid tegen de overgebleven vier knechten: ‘Aan het werk, aan het werk.’

De mannen klosten de trap op, liepen langs Margje en gingen door een deurtje achteraan de overloop naar de lijnbaan op de stadswal. Het waren twee oudere mannen en twee jongens, ongeveer even groot als Willem.

Willem...daar had je het weer...dat holle gevoel van schrik en verdriet. Margje voelde het nog sterker dan gister. Nu was ze hier, de reis was voorbij. Ze had al die weken en maanden een broer gehad en nu was hij weg, voorgoed weg.

Haar moeder zag haar staan. ‘Zo, al wakker,’ riep ze. ‘Kom naar beneden, we hebben een mooie badkamer.’ Margje ging naar beneden en moeder toonde haar de trots van het huis: een aparte ruimte met daarin een badkuip.

‘Kleed je maar uit, dan zal ik Jeanine roepen. Daar liggen je schone jurk en je ondergoed. Het is het enige wat ik nog voor je heb. We zullen gauw nieuwe kleren voor je moeten maken.’

Moeder was gelijk alweer weg. Margje aarzelde, het was niet koud in dit hokje, maar uitkleden? Jeanine verscheen, een mager meisje van een jaar of zestien, met vriendelijke, wat droevige ogen. Ze had kannen heet en koud water bij zich.

Margje deed haar kleren uit en werd van top tot teen gewassen. Jeanine scheen dat gewend te zijn. Ze deed haar werk zwijgend en handig. Toen ze gewend was aan deze nieuwe situatie genoot Margje van het heerlijke lauwe water dat over haar rug en buik stroomde. Voor het eerst in al die maanden voelde ze hoe vies ze geweest was. Ze had het al die tijd niet echt gemerkt.

Schone kleren lagen klaar, gelukkig niet een van die opgeprikte japonnen die ze in Gouda droeg. Ineens besefte Margje hoe dat kwam. Ze hadden bijna alles achtergelaten. Er was niets meer van vroeger. Even gaf dat een verdrietig gevoel, maar het was toch vooral een opluchting. Alles was anders, een nieuw begin.

Ze deed aan wat er voor haar klaar lag en zocht de keuken. Ze had zin om heel veel te eten. Moeder was alweer weg.

In de keuken was Jeanine met een oudere vrouw die ze Berthe noemde. Dat was de vrouw die gister het eten binnenbracht. Margje begreep al gauw dat Berthe hier het werk deed wat Kee in Gouda deed. Met één verschil: Hier was moeder de baas. Dat merkte Margje die eerste dag al meteen. Haar moeder had heel duidelijk de leiding in handen en ze was absoluut niet van plan anderen naast zich te dulden. Ze was de hele dag in het bedrijf en hield tegelijk het huishouden in de gaten. Berthe moest met haar overleggen wat ze zouden eten, ze moest verantwoorden wat ze gekocht had en voor hoeveel geld.

Terwijl Margje lekker zat te eten, liep Jeanine in en uit.

‘La vieille wil haar ontbijt,’ zei ze. Geschrokken realiseerde ze zich ineens dat Margje in de keuken was. Margje glimlachte en Jeanine

lachte opgelucht terug.

'La vieille', de oude, dat was tante Melanie, begreep Margje.

Margje had haar bord net leeg. 'Ik loop even mee, ik ontbijt bij mijn tante,' zei ze.

'Maar u...'

'Ja, ik neem nog maar een hapje,' zei Margje. Ze volgde Jeanine naar de kamer van tante Melanie aan de straatkant. Een kleine sombere ruimte waar nooit zon kwam. Tante Melanie was blij haar te zien. Gezellig babbelend aten ze samen het blad met brood en beleg leeg. Dat wil zeggen Margje at en tante Melanie schonk thee in.

'Matig eten kind,' waarschuwde ze. 'Je kent de tien punten voor een gezond leven toch nog wel?'

Margje knikte en nam nog een boterham. 'Daar heb ik onderweg vaak aan gedacht tante. We hebben zo ongeveer alles meegemaakt wat in strijd is met die regels en ik voel me zo gezond als een vis.'

Tante was verbaasd, ze vertrouwde het nog niet helemaal.

'We zullen je de komende tijd goed in de gaten houden, wie weet wat je onder de leden hebt.' Ze glimlachte naar haar nichtje en streelde haar blonde haar.

'Lief kind, ik was zo bang dat ik je nooit meer terug zou zien en nu ben je er weer en nog wel met Pieter. Het kan toch raar gaan.'

Margje vond haar tante sterk verouderd. Ze slofte een beetje, liep niet meer zo vlug als vroeger. Het leek wel of ze wachtte, wachtte op de dag waarop ze terug kon naar Gouda.

Na tante Melanie zag Margje haar vader. Hij zat in een ruime huisjas aan een soort schrijftafel bij de kachel in de woonkamer. Hij stond kennelijk veel later op dan moeder, want hij was nog aan het ontbijten. Voor de gezelligheid at Margje een hapje mee.

'Er is veel veranderd hè?' zei vader.

Margje knikte met volle mond.

'Wie had ooit kunnen denken dat we er zo bij zouden zitten,' vervolgde vader.

Hij keek om zich heen. 'We zitten hier niet voor een paar weken Margje, dit gaat heel lang duren. Moeder heeft dat het eerst begrepen. In St Omer was het niet prettig.'

'Het is er afschuwelijk,' riep Margje uit. 'Wat een mensen, ze zitten de hele dag naar elkaar te loeren.'

'Deze lijnbaan was te koop. Moeder wilde graag dat we weer wat zouden verdienen. Er is hier een goede werkmeester, hij verstaat het vak. Ik heb gemerkt dat moeder goed kan organiseren en verkopen. Het gaat goed zo.'

'Maar wat doet u dan?'

‘Ik houd de boeken bij, schrijf op wat er ontvangen is, wat er uitgegeven wordt en ik studeer.’ Trots wees hij op de rij boeken achter hem. ‘Omdat ze in St Omer meer aardigheid hebben in ruziemaken dan in studeren, kon ik heel wat boeken krijgen. Er is nog iets wat je weten moet.’ Vader keek ernstig, hij aarzelde.

‘Het is niet zo leuk, maar je moet begrijpen dat we niet anders konden.’

Margje hield op met eten.

‘In de afgelopen jaren heb ik eigenlijk alleen maar geld uitgegeven, ik heb niets verdiend. We hadden wel veel geld, maar je weet zelf, waar afgaat en niet bijkomt... De vlucht en de plundering hebben ons veel gekost en... om hier opnieuw te kunnen beginnen hebben we alles bij elkaar moeten schrapen. Daarom...daarom is het huis in Gouda verkocht.’ Vader had tranen in zijn ogen.

Margje omhelsde hem en huilde mee.

‘Ja kind,’ zei hij met een zucht, ‘het huis van mijn ouders.’

‘Maar waar is Kee dan?’ vroeg Margje.

‘Kee is deze winter overleden,’ zei vader.

‘Hoe kan dat nou?’

‘Ze was al heel oud.’

‘Ik bedoel, hoe kunt u nu een huis verkopen terwijl u zo ver weg bent.’

‘We hebben er een notaris in Gouda over geschreven, na de dood van Kee. Hij heeft het geld via de bank hierheen gestuurd.’

‘Toch zielig voor Kee,’ vond Margje.

‘Ze heeft van die verkoop niets geweten, maar het is wel vreemd ja. Kee die leek er altijd bij te horen, net als het huis. Je ziet, niets duurt eeuwig. We moeten proberen hier verder te gaan.’ Vader zuchtte. ‘Tante Melanie is er nog niet overheen, ze praat er nooit over. Oom Pieter weet het nog niet.’ Hij stond op en liep naar het raam. Margje zat stil bij de tafel. Het was niet voor te stellen, het huis weg, ze konden niet meer terug. Zoiets, zoiets daar zou ze met Willem over willen praten. Ze stond op en ging stil naar haar kamertje.

Oom Pieter geneest

Later die week kwamen er twee brieven, hun brieven. Via een of andere lange omweg waren ze uiteindelijk toch in Gravelines aangekomen. Moeder las ze, vader en tante Melanie lazen ze en daarna mocht Margje ze houden.

Ze kreeg in haar kale kamertje een kastje en daar legde ze de brieven bij de weinige dingen die ze van de reis had overgehouden.

Margje was nu helemaal ingepast in het gewone ritme van alledag. Ze hoefde niet te werken, maar ze moest wel serieus Frans leren. In Gouda had ze al heel wat geleerd, maar hier was het echt. Hoewel bijna iedereen in het stadje Vlaams sprak, eiste moeder dat Margje vlekkeloos Frans zou leren. Moeder had het ook altijd over Gravelines, terwijl verder iedereen Grevelingen zei.

Driemaal in de week moest Margje naar een schoolmeester voor privéles. Voor het eerst in haar leven besefte ze dat zoiets geld kost. Vroeger dacht ze nooit aan geld, nu had alles een prijs.

Ze bleef veel eten, na een volledige maaltijd ging ze in de keuken vrolijk 'de pannen leegmaken'. Ze groeide ook.

Tante Melanie merkte het het eerst, ze werd langer.

Haar tante kon in de eerste weken geen enkele kwaal ontdekken bij Margje. Ze begreep er niets van, dat kind was kerngezond.

Oom Pieter kreeg natuurlijk wel de volle aandacht van zijn oudste zuster. Ze had meteen de dag nadat hij was aangekomen het zieke been onderzocht. Met grimmige vreugde had ze vastgesteld, dat het heel ernstig was. Ze ging aan de gang met haar hele apotheek. Gestampte vlierbladeren waren het eerste wapen in de strijd. Oom Pieter werkte graag mee aan zijn genezing. Twee dagen nadat hij de kuur begonnen was zei hij: 'Melanie, het is een wonder, die zagende pijn is helemaal weg. Het is alsof de kruiden het er uit trekken.'

'De zwelling vermindert,' zei tante tevreden, 'maar we zijn er nog lang niet.'

Ze nam versgemalen mosterd en deed dat op de wond. Oom Pieter piepte, maar zijn zuster was hard. 'Even doorbijten, het is voor je bestwil.'

'Dat zeg je altijd,' steunde oom Pieter. Toch moest hij na een week toegeven dat het werkte. De wond droogde, werd kleiner en weken later, op een mooie voorjaarsdag, zat hij in het zonnetje op de lijnbaan. Trots toonde hij Margje zijn genezen been.

Tante Melanie stond er bij. 'Toch nog heel voorzichtig zijn,' zei ze.

'Ik zal een zalf maken, die de huid versterkt.'

Oom Pieter was liever van alle zalfjes af.

'Ik doe het er wel heel dun op,' zei hij tegen Margje, nadat tante Melanie weg was gegaan.' Ze lachten samen.

Het was een heerlijke dag. In de luwte van het huis was de voorjaarszon al warm. Voor hen dansten de touwen op en neer, die op de lijnbaan gemaakt werden.

'Zulk weer hadden we onderweg moeten hebben,' zuchtte Margje.

'Dat zou veel gemakkelijker geweest zijn,' gaf oom Pieter toe.

'Ik vond het op reis veel leuker dan hier,' zei Margje.

‘Zo leuk was het anders niet die keer in de greppel. Als Willem toen geen vuurtje gestookt had, waren we doodgevroren.’

Margje zuchtte. ‘Dat is zo, maar je was met je drieën, je maakte elke dag wat anders mee.’

‘Ja, we waren met ons drieën.’ Oom Pieter keek peinzend voor zich uit. ‘We horen niets meer van hem. Wat zou hij doen?’

Margje wist het ook niet. De draden op de lijnbaan zwiepten op en neer.

‘Zoiets komt nooit meer terug,’ zei Margje.

‘Laten we het hopen,’ zei haar oom. ‘Die oorlog was een grote vergissing, dat had nooit zo mogen gebeuren. Bij het oefenen met het patriottenleger was het allemaal spel. Hoe het echt zou zijn wist je niet. Dat merkten we pas toen in Gorkum de huizen om ons heen instortten. Ik heb maar één keer recht tegenover een vijand gestaan. Volgens het boekje had ik toen moeten schieten. Dat deed ik niet en het volgende ogenblik was ik gevangen.’

‘Was het erg in die gevangenis, u praat daar nooit over.’

‘Het kan erger denk ik, maar elke situatie waarin ze je vrijheid afnemen is onmenselijk.’

Margje knikte. ‘Wij zijn nu eigenlijk ook onze vrijheid kwijt. We moeten elke dag precies doen wat ons gezegd wordt.’

‘Dat is toch heel wat anders,’ meende oom Pieter. ‘Je woont in een huis met een gezin, dan zijn er regels. Wat we op de reis beleefden is daar niet mee te vergelijken. Als je altijd zo moest leven als op reis, had je het net zo slecht als Louise. Je weet wel, dat meisje dat ons uit de gevangenis in Halle haalde.’

Margje herinnerde zich Louise heel goed.

‘Ze was heel blij toen ze helemaal alleen, vrij, naar Brussel ging.’

‘Ik betwijfel of ze nog zo blij is, zo'n vrijheid duurt niet lang. Je hebt zelf gezien wat een grote stad is. Ik vrees dat Louise geen gelukkig leven zal hebben.’

Margje wist het niet, ze zag alleen als ideaalbeeld dat dappere meisje, dat trots en vrolijk haar eigen weg ging.

‘Toch had ik me thuiskomen heel anders voorgesteld,’ zei Margje.

‘Alles is zo anders.’

‘Je bent zelf ook veranderd,’ merkte oom Pieter op. ‘Je bent weggegaan als een klein meisje en je bent hier gekomen als een heel ander mens, je bent nu geen kind meer.’

‘Ik bedoel meer dit sombere huis en altijd dat werk, de zaak. Dat hoeft toch niet, we kunnen beter teruggaan naar Gouda.’

‘Daar is geen huis meer,’ zei oom Pieter bitter, ‘dat is verkocht. Bovendien is het zo dat gevluchte patriotten niet zo gemakkelijk terug

kunnen. Er zijn er heel wat veroordeeld tot hoge boetes, gevangenisstraf of levenslange verbanning.'

'Verbannen, dat is toch als je niet meer terug mag komen?'

'Ja, als je na zo'n vonnis in de stad terugkomt, ga je het gevang in.'

'Wie zijn er al veroordeeld?'

'O, een heleboel, de meesten zitten al hier in Frankrijk.'

'Dan maakt het niet veel uit als ze je verbannen,' lachte Margje.

Oom Pieter stond op en rekte zich uit in de koesterende zon. 'Dat is zo,' zei hij. 'Liever vrijwillig in ballingschap dan gedwongen.'

Margje keek bewonderend naar haar lange, sterke oom. 'En alles beter dan de gevangenis,' zei ze.

'Dat is zo. Aan jou dank ik het dat ik hier sta.' Hij trok haar liefkozend tegen zich aan. 'Zie je nu wel hoe groot je wordt, je groeit me nog een keer boven mijn hoofd.'

'Ik ben vijf centimeter gegroeid. Kijk maar,' zei Margje trots. Ze rekte zich zo lang mogelijk uit.

'Je hebt straks geen kleren meer die je passen,' zei haar oom, terwijl ze naar het eind van de lijnbaan liepen.

'Dat zegt moeder ook, ze vindt me vreselijk duur.'

'Die zuinigheid is ook pas van de laatste tijd,' lachte oom Pieter.

'Vroeger kon het niet op en nu wordt elk dubbeltje drie keer omgedraaid eer ze het uitgeeft. Gelukkig hebben we die zaak met Hofman heel goed kunnen regelen.'

'Was hij boos,' vroeg Margje.

Oom Pieter was de vorige dag in Duinkerken bij Hofman over het geld gaan praten.

'Nee, helemaal niet. Mijnheer da Silva had al voor wij aankwamen het adres van Hofman in Duinkerken gehoord en vorige week was het zilver aangekomen. Dat we het geld hadden gebruikt voor de reis vond hij heel begrijpelijk. Je had me nogal vervelende dingen over die mijnheer Hofman verteld, maar ik vond dat hij wel meeviel.'

'Die pijp,' zei Margje met een vies gezicht.

'Goed, hij rookt veel, maar achter die wolken zit een redelijk mens.'

'Zo,' zei Margje. Het klonk niet erg overtuigend.

'Ja, echt waar, het gaat hem goed, hij verdient nogal veel geld merkte ik.'

'Wat verkoopt hij dan?'

'Daar doet hij nogal geheimzinnig over. Wapens denk ik. Hij zei tegen mij dat er een heleboel oorlogen komen en dat scheen hij wel leuk te vinden.'

'Dat zal wel. Als hij eraan verdient is alles goed, zaken, zaken, zaken dat is het enige waar hij over kan praten.'

Oom Pieter bleef Hofman verdedigen. ‘Je kunt zeggen wat je wilt, hij heeft ons heel goed behandeld. We hoeven niets terug te betalen, zelfs het geld voor het paard wilde hij niet hebben.’

‘Dat is netjes,’ zei Margje afgemeten. ‘Een meevaller zogezegd.’

‘Dat vonden je vader en moeder ook.’ Oom Pieter stak onderzoekend zijn neus in de lucht. ‘Ik ruik iets lekkers, kom we gaan eten.’

‘Hèja, lekker eten.’

Tevreden gingen Margje en haar oom naar de volgende overvloedige maaltijd.

Wie in twee maanden vijf centimeter groeit lust wel wat.

Een mooie zomer?

Het leven veranderde wel voor Margje.

Er moest nu gewerkt worden door iedereen. De verkoop van touw viel tegen, het pakhuis raakte vol, want de produktie ging gewoon door. Moeder vond er wat op. Prijsverlaging wilde ze niet. Ze konden hun kosten op een andere manier beperken. Berthe en Jeanine werden ontslagen. Margje moest voortaan de huishouding doen. Vader hielp haar daarbij en eigenlijk was hij het die elke dag het eten kookte, want dat vond hij leuk. Verder kwam oom Pieter op de plaats van de tweede touwslager. Dat scheelde drie salarissen. De jongens die als hulpjes aan het wiel draaiden konden kiezen: half loon of weg. Ze gingen weg en werden vervangen door een meisje en een jongetje van acht jaar. Die harde aanpak was goed voor het bedrijf, maar de Hollanders werden er in het stadje niet populair door.

Margje merkte dat nog het meest. Zij deed de inkopen en overal trachtte men ‘die buitenlanders’ zoveel mogelijk te laten betalen voor slechte kwaliteit.

Na haar grote reis was Margje veel vrijmoediger. Ze speelde op als men haar probeerde te bedriegen. Ze onderhandelde over elke aankoop en toch zag ze kans met een grapje de mensen vriendelijker te stemmen.

Thuis besefte niemand hoeveel zij op die manier voor het gezin deed. In het bedrijf hadden vader, moeder en oom Pieter weinig contact met de buitenwereld. Tante Melanie sloot zich helemaal af. Margje vroeg haar een paar maal mee te gaan naar de markt, maar tante wilde niet meer. Ze zat maar wat in haar kamertje en rommelde een beetje met haar apotheekje.

Moeder had wel contact met de kopers van touw, maar langzamerhand deed Margje daar ook steeds meer voor. Zij sprak zowel beter

Frans als Vlaams en ze kon goed onderhandelen. Toen ze in augustus dertien jaar werd had ze een volwassen taak in huis. Met haar moeder kon ze het steeds beter vinden. Vader was het liefst in de keuken. Hij maakte er goede maaltijden en experimenteerde er met suikerbieten. In een van zijn boeken had hij gelezen over dit nieuwe produkt. Je kon er stroop uit koken en van die stroop was suiker te maken. Alleen wist nog niemand hoe dat nu precies moest gebeuren.

Na eindeloos veel proeven en evenzovele mislukkingen vond hij een manier waarop hij uit bieten stroop kon maken. Van stroop naar suiker wilde nog niet lukken. Hij bleef proberen.

Het was een hete, droge zomer, die zomer van 1788.

Oom Pieter genoot van het mooie weer op de lijnbaan. Hij genoot vooral van de vrijheid en van het gevoel gezond te zijn.

Met grote handigheid vlocht hij kilometers touw. Ondertussen had hij het uitzicht over het wijde land rond Grevelingen. Zij keken uit op het vlakke polderland. Aan de andere kant van het stadje was de zee. Margje was er al een paar maal heen gelopen. In een boerderijtje vlak achter de duinen kon ze goedkoop eieren krijgen.

Op de markt in het stadje hoorde Margje veel over lonen en prijzen. Het ging overal slecht, de mensen klaagden steen en been.

Als buitenlanders werden ze kwaad aangekeken. Margje kreeg het vaak te horen: ‘Wat moeten jullie hier, ga weg, je hoort hier niet.’ Ze reageerde daar niet op, bleef vriendelijk en werd zo steeds meer geaccepteerd.

De hoge broodprijs was de voornaamste klacht, maar men klaagde ook over de werkloosheid. De koning had een verdrag met Engeland gesloten waardoor voortaan katoenen stoffen vrij ingevoerd mochten worden. Dat betekende voor de textielindustrie in Noord-Frankrijk een zware slag, ook in Grevelingen voelde men de gevolgen van de werkloosheid.

De graanhandel was sinds kort helemaal vrij, waardoor handelaren de kans kregen hoge prijzen te vragen en dat maakte het brood zo duur.

Margje hoorde er ook over gebeurtenissen in het verre Parijs. De koning had daar ruzie met de adel over de macht van bepaalde rechtbanken. De adel noemde de koning een ‘despoot’, men riep luid over het ‘misbruik van voorrechten’. De koning beschimpte de adel, noemde hen ‘nutteloze aristocraten’.

Uiteindelijk gaf de koning toch toe, er zou een grote vergadering gehouden worden in het volgende jaar. Deze ‘staten-generaal’ kreeg de taak alle problemen van het land op te lossen. Margje vond het alle

maal nogal onduidelijk.

Vader legde haar uit dat zoiets als een vergadering van de staten-generaal al ruim anderhalve eeuw niet meer gebeurd was. Hij scheen het heel belangrijk te vinden. Er moesten verkiezingen komen, dat vond vader ook heel mooi.

Margje begreep niet waarom haar vader zich daar zo druk over maakte, als buitenlander mocht hij toch niet meedoen.

Het politieke gerommel in Parijs was in 1788 nog ver weg. Woorden als ‘despoot’, ‘misbruik van voorrechten’ en ‘nutteloze aristocraat’ zouden ze nog heel vaak horen.

Vader legde Margje bij het werk in de keuken uit dat er in Frankrijk drie standen waren: de adel, de geestelijkheid en de derde stand. Adel en geestelijkheid hadden een heel aparte plaats: ze hoefden geen belasting te betalen.

Daar werd steeds luider over geklaagd.

‘De derde stand, daar gaat het om,’ zei vader. Hij toonde een boekje, het heette: ‘Wat is de derde stand’. ‘Hier staat in dat het volk de baas moet zijn en het volk dat is de derde stand,’ legde vader uit. ‘Dat is wat wij patriotten ook steeds beweerd hebben.’

Margje luisterde wel, maar ze dacht meer aan de prijzen op de markt. Voor de hardwerkende Nederlanders op hun bedrijfje in Grevelingen was het een goede zomer. In september konden ze tevreden zijn. Via de heer Hofman had moeder veel touw kunnen verkopen in Duinkerken. De prijs was wel iets lager, maar het ging om zo'n grote hoeveelheid dat het pakhuis bijna leeg was. Op de lijnbaan kon men weer flink doorwerken. Door het wegvallen van een deel van de linnenindustrie was de prijs van het vlas laag. Dat gaf goedkope grondstof voor het touw. Het ging goed met het bedrijf.

Op de boerderijen in de omgeving was men niet zo blij. Overal was de oogst mislukt. In juli waren er in heel Frankrijk na hevig onweer zware slagregens geweest. Overal lag het graan plat op de akkers, het rotte weg voor het geoogst kon worden. Graanhandelaren kochten alles op wat er te koop was en hielden het in hun pakhuizen, in afwachting van de schaarste en de hoge prijzen die zeker zouden volgen. Het brood zou duur worden, de lonen bleven laag.

Margje was nog meer gegroeid, ze voelde zich geen kind meer. Ze was ook geen kind meer. Dat merkte ze op de markt en in de stad, ze werd er niet meer als kind behandeld.

's Avonds, alleen op haar kamertje, keek ze uit over het vlakke land. Daar ver weg lag Watten, daar was Willem, van wie ze niets meer hoorde.

Tweemaal afscheid

De winter werd heel streng. Het vroor hard, elke dag weer.

Margje en oom Pieter zeiden wel eens tegen elkaar: ‘Het is nog veel erger dan tijdens de grote reis.’

In alle huizen klaagde men over muizen en ratten. Tante Melanie bestreed ze met vallen en vergif. Ze was heel fanatiek, ze bedacht allerlei giftige mengsels om het ongedierte uit te roeien. Tot eind januari hield ze de strijd tegen de ratten en de muizen vol, toen werd ze ziek.

Ze had kou gevat en kreeg hoge koorts. Er kwam een dokter en die wilde meteen een aderlating toepassen. Tante verzette zich daartegen, ze wilde absoluut niet toestaan dat haar bloed afgetapt zou worden.

De dokter verdween beledigd.

Vanaf die dag verpleegde Margje haar oude tante. Ze was een lieve, geduldige patiënte. Margje maakte op haar aanwijzingen drankjes en legde koude of warme doeken klaar.

Tante Melanie was vrolijker dan Margje haar de laatste maanden gezien had. Ze werd wel steeds zwakker. De voortdurende koorts maakte haar heel moe.

Op een dag nam ze Margjes hand en zei: ‘Als ik er niet meer ben, mag jij mijn apotheekkistje hebben.’

Margje keek haar geschrokken aan.

‘Daar hoef je niet zo van te schrikken. Ik ben al drie-en-vijftig. Er zijn niet veel mensen die zo oud worden. Vroeg of laat worden we allemaal geroepen. Kijk eens in dat ladenkastje, ja het bovenste laatje. Zie je daar een plat doosje? Breng dat even bij me.’

Margje deed wat haar gevraagd werd. Ze bracht het doosje bij tante Melanie, die heel moe en sterk vermagerd in de kussens leunde. Met bevende handen maakte de oude vrouw het doosje open. Ze haalde er een gouden halsketting uit en deed die Margje om. ‘Dit is voor jou kind, je bent het liefste wat ik heb op deze wereld. Deze ketting is van je grootmoeder geweest en daarvoor van haar moeder. Nu hoort hij jou toe.’

Margje was zeer ontroerd. Ze kuste haar tante.

‘Maar u...u bent toch niet zó ziek,’ zei ze zacht.

‘Dat weten we nooit zeker kind, als het zover is ben ik klaar.’

Het was Margjes laatste gesprek met tante Melanie. Die nacht overleed ze.

Moeder was de eerste die de volgende dag de kamer binnenkwam. Ze vond de overledene rustig leunend in de kussens.

Moeder waarschuwde de rest van de familie en deed wat er gedaan moest worden.

Margje was heel verdrietig. Ze besefte nu pas hoeveel tante voor haar betekend had.

Het was 3 februari 1789.

Terwijl in een apart ingerichte kamer haar tante opgebaard lag, schreef Margje op haar kamertje een brief aan Willem. Ze schreef hem dat tante Melanie overleden was. Het werd een lange brief, want alles wat er in het voorbije jaar gebeurd was wilde ze vertellen. Vijf vellen vol stuurde ze naar Watten.

Drie dagen later was de begrafenis.

Valckenaer kwam ook en Willem was bij hem. Hij leek groter en ernstiger vond Margje. Hij merkte ook dat zij veranderd was. Naast elkaar liepen ze met de familie achter een platte kar waarop de lijkkist stond. Bloemen waren er niet. Ze liepen door de poort het stadje uit. Er blies een snijdende oostenwind.

Buiten de stad was een stukje ongewijde grond waar protestanten hun doden mochten begraven. Met moeite had men in de hardbevroren grond een graf kunnen delven.

Een dominee uit Duinkerken sprak bij het graf in het Nederlands. Margje hoorde weinig van wat hij zei.

Ze keek over het vlakke, witte land en zag het stadje, beschut binnen de wallen. De stad waar ze niet hoorden, waar ze altijd vreemdeling zouden zijn.

‘Altijd vreemdeling’, dat zei mevrouw da Silva ook.

En hier in dit koude, ongastvrije land was haar tante gestorven, hier werd ze begraven in vreemde grond.

Willem stootte haar aan. De plechtigheid was voorbij en ze gingen naar huis. In hun huis was er een sobere maaltijd voor de kleine groep die de begrafenis had bijgewoond.

Willem zat bij Margje. Hij vertelde haar wat hij het afgelopen jaar had gedaan. Hij had niet veel woorden nodig. ‘Ik heb op het landgoed gewerkt, hout gehakt en de paarden verzorgd. Dat blijf ik niet doen, ik ga ergens anders heen.’

‘Kom je hier wonen,’ vroeg Margje hoopvol.

Willem lachte. ‘Nee, ik ga ver weg. Volgende maand vaar ik naar Amerika.’

Het was voor Margje alsof het huis instortte. ‘Naar Amerika,’ stamelde ze, ‘zo ver.’

‘Ja,’ zei Willem opgewekt. ‘Er gaat een man uit Duinkerken die kant uit. Ze zeggen dat het een heel goed land is. Je kan er werk vinden. Ik heb genoeg geleerd om me daar te redden.’

Margje hoorde het nauwelijks meer. Zodra iedereen weg was holde ze naar haar kamertje en huilde zoals ze nog nooit gehuild had.

Oom Pieter zocht haar daar op. Hij had ook gehoord wat Willem ging doen; hij begreep haar verdriet.

Een tijd zat hij stil bij haar. Daarna praatte hij lang met haar, ze werd kalmer en na een paar uur ging ze rustig slapen.

‘Mensen die weg gaan komen ook wel weer eens terug,’ zei oom Pieter voor ze insliep.

Eind februari stonden Margje en oom Pieter in Duinkerken aan de kade. Een schip met drie masten lag klaar om uit te varen. Van de achtersteven woei de vlag met sterren en strepen van de jonge republiek van de andere kant van de oceaan. Aan de reling stond Willem, klaar voor de grote reis.

Het was druk op de kade. Allerlei spullen moeten nog op het laatste moment aan boord gebracht worden. Gewichtige mannen in uniform controleerden papieren. Het was een zenuwachtig heen en weer rennen, dat pas ophield toen na felle fluitsignalen de loopplank werd ingetrokken en men de touwen losgooide waarmee het schip aan de kade lag.

Margje zag niets van dat alles. Ze zag alleen Willem die langzaam van de kade wegdreef. Hij wuifde. Zij wuifde terug, terwijl tranen over haar wangen stroomden. Het schip was al tien meter uit de kant toen Willem heel luid riep:

‘Als ik rijk ben, kom ik je halen!’

In het rijtuig terug naar huis hoorde Margje steeds weer die roep over het water.

Vrijheid, gelijkheid en broederschap

Het jaar 1789 leek voor Margje verder te verlopen zoals het jaar daarvoor en zoals waarschijnlijk alle jaren daarna zouden zijn.

Ze moest het gemis van haar tante en het gemis van Willem aanvaarden. Ze deed dat door extra hard te werken. Een lang, mager meisje, dat veel op haar oom Pieter leek.

Vader volgde geïnteresseerd de vele vergaderingen die er begin 1789 gehouden werden om afgevaardigden te kiezen voor de Staten-Generaal in Versailles bij Parijs. Hij mocht als buitenlander slechts op een

bescheiden plaatsje meeluisteren. In de keuken vertelde hij er Margje enthousiast over.

‘Nu komt er een nieuwe tijd,’ zei hij. ‘De koning zal moeten luisteren naar de derde stand. Er komt een einde aan de macht van de nutteloze adel. Die aristocraten zullen een toontje lager moeten zingen.’

In de zomer van 1789 kon hij opgelucht wijzen op de goede oogst die verwacht werd. ‘Zie je wel, alles gaat goed. Er komt een gouden tijd.’

Halverwege de maand juli hoorde men vreemde geruchten uit Parijs. Het volk zou daar de Bastille, een grote gevangenis, bestormd hebben. De gevangenen waren bevrijd en het volk had veel soldaten gedood. De hoofden van de vermoorden had men in triomf door de stad gedragen. Niemand wist of dat verhaal waar was.

Wel werd bekend dat er overal op het platteland opstanden waren. Mensen weigerden belasting te betalen en ze plunderden kastelen en kloosters.

Door de politieke onrust en door de vele vergaderingen in het hele land wist nu iedereen dat het niet goed ging in Frankrijk. De hoge heren hadden zelf gezegd dat er misbruik werd gemaakt van de macht. De mensen voelden elke dag de zorg om het te dure brood, de werkloosheid en het te lage loon.

Hun haat tegen deze onrechtvaardige verdeling van het bezit uitte zich nu in het plunderen van kerken, kloosters en kastelen. Overal op het platteland werd geplunderd en geroofd.

In Grevelingen bleef het lang rustig.

Toch broeide er iets, Margje voelde dezelfde spanning in de lucht als voor de plunderingen in Gouda en 's Hertogenbosch.

Op een avond aan het eind van de maand was er een opgewonden groep jonge mannen en vrouwen op het marktplein van de klein vestingstad. Ze hadden al veel gedronken en een leerde hun een nieuw lied. ‘Ça ira’ was de steeds herhaalde tekst. ‘Het zal wel gaan’ betekende dat. De jongen die de massa dat liedje leerde had het begin van de onlusten in Parijs meegemaakt.

Hij zweepte de mensen op. ‘Je moet niet afwachten,’ schreeuwde hij. ‘Nu is het de tijd om zelf de macht in handen te nemen.’ En hij zong weer ‘ça ira, ça ira, het zal wel lukken, het zal wel gaan.’

De mensen leerden het liedje snel, al begrepen ze niet de helft van de Franse toespraak. Ze bleven afwachten en ze deden niets. De spreker zag de logge lijven en de brede, domme hoofden voor zich en mompelde zacht: ‘Stomme Vlamingen, leren jullie dan nooit je als Fransen te gedragen.’

Hij schreeuwde: ‘Moet de adel belasting betalen?’

‘Ja,’ riep de enkeling die hem verstaan kon.

‘Moeten de geestelijken belasting betalen?’

‘Ja,’ riepen er nu een stuk of tien.

‘Hoe moeten ze betalen?’

Geen reactie.

‘Met geld of met bloed?’

‘Met geld natuurlijk,’ antwoordde een man nuchter.

De jonge volksmenner wanhoopte, wat een stommelingen! In Parijs riep dan iedereen ‘met bloed’.

‘En de buitenlanders het land uit,’ riep iemand uit de menigte in het Vlaams.

De onervaren volksredenaar was blij eindelijk iets te horen wat de mensen hier misschien wel tot revolutionair enthousiasme kon brengen.

Hij begon een vurig betoog waaruit moest blijken dat buitenlanders niets in het goede Frankrijk te zoeken hadden. De mensen reageerden nu wel. De spreker riep steeds wilder dingen, kreten die hij in Parijs had opgevangen.

Hij besefte niet dat van zijn publiek bijna niemand Frans verstond. De mensen voelden de stemming aan, daar reageerden ze op. Iedereen wilde er bijhoren, maar wat die vent allemaal beweerde was velen niet duidelijk.

De opgezweepte woede van de menigte moest een uitweg vinden.

Een lange jongen naast de spreker fluisterde hem iets in. Deze keek blij en riep in het Frans: ‘Moet Blauw het land uit?’

Geen reactie.

‘Wie knoop je op met het touw van Blauw,’ riep de lange jongen in het Vlaams.

‘Vrouw Blauw,’ joelde de menigte, blij eindelijk iets te kunnen verstaan.

‘En hoe ziet zij er uit aan een eindje touw?’

‘Blauw!’

Dolle pret, gejoel, geschreeuw. Elkaar verdringend kwamen ze het straatje in.

Margje zat in haar kamertje, ze hoorde het lawaai in de straat.

Ze werd doodsbang. Begon nu alles opnieuw? In het pakhuis hoorde ze moeder.

‘Balken voor de deur,’ schreeuwde moeder. ‘Pieter sluit de achterkant bij de lijnbaan.’ Oom Pieter rende langs het kamertje van Margje. Moeder riep haar ook. Ze moest naar de keuken gaan.

Margje kwam uit haar kamer, ze zag vader en moeder slepen met

balken en rollen touw om de deur te versterken. Ze zag het en begreep dat het zinloos was. Zo'n massa is niet tegen te houden.

Margje werd woedend. Ze wilde niet nog eens zo'n vernederende vlucht, niet nog eens alles laten vertrappen door een bandeloze menigte. Ze holde naar voren. Bij de trapopening van de overloop wa een luik aan de straatkant, daar stak de hijsbalk doorheen. Naast die hijsbalk was een klein balkon. Daar stapte Margje op. Ze zag het straatje, propvol opgewonden mensen. Luid gejoel klonk toen men haar daarboven zag.

'Heb je al een touwtje meegenomen,' schreeuwde de lange jongen.

'Nee, wou je wat kopen?'

'We komen je opknopen,' riep de jongen.

'Knopen kunnen alleen de vissers,' riep Margje. 'Voor jou heb ik wel een touwtje dat je recht kan lopen.'

Het publiek lachte. Margje gebruikte de streektaal, zoals ze die op de markt hoorde. In het geschreeuwde debat was ze de aanhitsers de baas. Toch bleef het dreigend.

De jongen uit Parijs wilde het niet verliezen. Er moest iets gebeuren in Gravelines. Dit was zijn kans, dit moest lukken. Vier mannen tilden hem boven de menigte uit. Hij herhaalde de vlammende toespraak die hij op de Markt gehouden had. De stemming werd dreigender. Margje kon er niet meer overheen schreeuwen. Ze voelde dat achter haar iemand het kleine balkon opkwam. Ze keek om, het was vader.

'Vrienden, landgenoten,' riep hij. 'Ik ben patriot, patriot zoals gij allen. We werken met u aan een nieuwe tijd. De glorie is nabij.'

Zo ging hij door. Moeiteloos brulde hij een vlammende, Franse toespraak het straatje in. Hij vlocht er Nederlandse woorden en vertaalde zinnen doorheen, zodat iedereen hem kon begrijpen.

Het was een toespraak zoals hij al zo vaak had gehoord op de politieke vergaderingen in het voorjaar. De mannen beneden lieten de ophitser uit Parijs zakken.

Hier en daar klonk gejuich voor vader.

De mislukte volksmenner glipte het straatje uit.

Margje keek vol bewondering naar haar vader. Wat een toespraak, wat een woordkeus! Aan het slot riep hij: 'Maak ruimte vrienden, laat ons als broeders samen een pint drinken. Bij de waard van "de gouden leeuw" zet ik drie vaten bier voor u neer. Vrijheid, gelijkheid en broederschap!'

Als een held werd hij naar de Markt gevoerd, waar spoedig de beloofde vaten klaar stonden.

Zodra hij er kans toe zag, verdween de goede gever stilletjes naar huis. Daar sloten ze de deuren en de ramen en wachtten af.

Het bleef rustig, die nacht, de volgende dag, de tijd daarna.

Margjes grootste reis

Margjes vader was heel enthousiast over alles wat er gebeurde in Frankrijk.

In augustus toonde hij een papier dat hij had kunnen kopen.

'Verklaring van de rechten van de mens en de burger' stond er op.

Vader vertelde dat in Parijs de derde stand zich tot de Nationale Vergadering had uitgeroepen en dat die vergadering op 4 augustus alle voorrechten van de adel en de geestelijkheid had afgeschaft. Er was iets groots aan de gang.

Ze beleefden gebeurtenissen waar iedereen nog lang over zou praten. 'Als dit allemaal goed gaat kunnen we vlug terug naar Nederland,' zei hij.

Met de Fransen was hij blij om de nieuwe tijd. Dat die nieuwe tijd er

kwam in vuur en rook, met bloed en pijn, was jammer, maar dat hoorde er bij.

Van de ellende van de revolutie merkten ze overigens in Grevelingen niet veel na die ene onrustige avond.

Vader bleef enthousiast. Voortaan zou iedereen vrij zijn, er zouden gelijkheid en broederschap zijn.

De vrijheid viel echter tegen, er kwamen allerlei nieuwe wetten.

De gelijkheid betekende hoofdzakelijk dat adel en geestelijkheid geen aparte plaats meer hadden in de maatschappij. De broederschap gold duidelijk niet voor buitenlanders. Na een eerste periode van vreugde kregen die indringers weer duidelijk te voelen, dat ze teveel waren.

In die maanden vond Margjes vader eindelijk een methode om echt suiker te maken.

Hij bedacht ook allerlei machines.

'We zouden zo een suikerfabriekje kunnen beginnen,' zei hij.

Bij alle patriotten was er hoop dat ze nu spoedig terug zouden gaan. De revolutie zou zeker overslaan naar andere landen. Overal moest men de nieuwe idealen volgen.

In de jaren na 1789 gebeurde dat echter niet. De revolutie bleek geen glorieuze tijd vol idealen. Andere landen moesten er niets van hebben. De oorlogen die Hofman verwachtte kwamen inderdaad, jaren van ellende, dood en verderf.

De grensvesting Grevelingen kreeg een belangrijke taak bij de verdediging van het land. Tweemaal zag men er in de jaren na 1789 legers naar het noorden trekken.

In 1790 aarzelde oom Pieter nog of hij weer soldaat zou worden in het nieuwe legertje van de patriotten. Hij deed het niet. Margje was er blij om.

Ze was minder blij toen haar oom vertelde dat hij toch het huis in Grevelingen zou verlaten. Hij trouwde met een Franse vrouw in Duinkerken en begon een lijnbaan daar. Nu kon Margje niet meer zo vaak met hem praten over de grote reis.

Ze kon er wel over schrijven aan Willem. Van hem kreeg ze al in 1789 een brief. Hij had gehoord over revolutie en oorlog in Frankrijk, hij wilde weten of het met Margje goed ging.

Ze schreef hem een lange brief terug, het begin van zes jaar correspondentie.

Een briefwisseling die ondanks alle oorlogen doorging. Er voeren steeds schepen van en naar Amerika.

Margje gaf haar brieven via oom Pieter mee met schippers die naar

Amerika vertrokken en vaak bracht hetzelfde schip het antwoord terug. Willem werkte in de havenstad Boston, eerst als voerman, daarna op een scheepswerf. Het ging hem goed. Hij leerde veel over scheepsbouw van een andere Nederlander.

‘Over tien jaar heb ik mijn eigen scheepswerf,’ schreef hij Margje.

In 1795 kwam hij onverwacht naar Europa.

Margje was nog geen twintig jaar toen hij weer voor haar stond.

‘Ik ben nog niet rijk, maar ik vraag je wel met mij mee te gaan,’ zei Willem.

Dat plan had Margje al eerder in haar brieven voorgesteld.

Ze trouwden in Duinkerken en woonden in het voorjaar van 1795 een paar maanden bij oom Pieter. De drie van de grote reis waren voor het laatst bij elkaar.

Voor Margjes ouders veranderde er veel dat jaar.

Hun enige dochter trouwde en in Nederland werd de prins van Oranje verjaagd door de Fransen. Gevluchte patriotten konden weer terug naar hun land.

Vader en moeder verkochten de lijnbaan en het huis.

Ze wilden samen een suikerfabriek beginnen in Nederland, dicht bij de Moerdijk. Begin mei 1795 waren ze klaar om te vertrekken.

Klaar om te vertrekken waren ook Margje en Willem.

Na een emotioneel afscheid op de kade van Duinkerken stonden ze samen aan de reling van een Amerikaans schip en wuifden naar oom Pieter en de ouders die achterbleven.

Margje Blauw begon aan de grootste reis van haar leven.